

V. Lään

II osa

IV p e a t ü k k

KUULAJASKONNA ARVAMUS RINGHÄÄLINGUST

Kui tänapäeval on Eesti Raadios spetsiaalne koosseis avaliku arvamuse uurimiseks, lisaks sellele kirjadeosakond, kes peab kirjavahetust kuulajatega ja rahuldab võimaluse korral nende soove, siis kodanlikus Eestis midagi sellist polnud.

Tookordse avaliku arvamuse üle saab otsustada vaid 1) ajakirjanduses ilmunud artiklite, 2) Oktoobrirevolutsiooni Riiklikus Keskarhiivis säilitatavate (raadionõukogude, Postelile jt. organitele saadetud) kirjade ja 3) ankeetide põhjal. Viimaste tulemused tehti mõnel aastal rahvale teatavaks päris põhjalikult, mõnel aga üpris pealiskaudselt. See äratas kahtlust, kuivõrd kuulajaskonna nõudmisigi ellu viidi.

1. Ankeedid

Teedeministeeriumi ja o/ü. "Raadio-Ringhääling" vahel sõlmitud kontsessioonilepingu § 7 ütles nii:

"...ja abonentide soovide teadasaamiseks saatekava alal vähemalt kord aastas oma kulul vastava ankeedi toime panema."¹

Kahjuks ei suvatsenud Riigi Ringhääling endale niisugust ülesannet võtta ja sellepärast tuleb piirduda andmetega ajavahe-
mikust 1927-1932, s.o. kuue ankeedi tulemustega.

¹ ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 11, l. 57.

Ette tötates võib märkida, et needki ei kajasta nimetamisväärselt kuulajaskonna arvamust. 1927.a. suvel saabus 673 vastust (25 protsenti kuulajast), 1928.a. 3067 (25 %), 1929.a. 1656 (üle 10%), 1930.a. 1463 (11 %),^x 1931.a. 1000 ümber (8,4 %). 1932.a. saadi 4700 kirja (üle 30 %), kuid koos perekonnaliikmetega vastas 9000 inimest.

Ainult viimast ankeeti saab pidada õnnestunuks, ülejäänud ei peegelda kuigivõrd kuulajaskonna soove ja arvamusi. Insener Maltenek ütles 1929.a. õigesti, et aparaatide vähenev arv on "õiglasemaks kriitikaks kui ringhäälingu ankeedid, mis tõendavad, kuulajad olla saatekavaga rahul".¹

I ankeedi puhul tuleb muidugi arvestada, et ankeetlehti jagati postiasutustest välja ainult 4-5 tuhande ümber. Tema mõju oli siiski suhteliselt kõige suurem, sest (siin ja edaspidi toetun E.R. Seimi artiklile "Ringhäälingu I ankeedi tulemused"²). "Raadio-Ringhäälingu" juhatus võttis märkused võimaluse korral kohe arvesse:

"Suurem hulk enamuse avaldatud soovidest on juba ellu viidud, eriti viimaste kuude kestel."³

I ankeedile vastajaist oli kolmveerand Tallinnast ja selle ümbrusest. Mõni ime, et 65 % neist kiitsid Tallinna raadiojaama kuuldavust.

Küsimusele "Milliseid välismaa saatejaamu kuulevad Eesti raadioharrastajad?" saabus huvitavaid vastuseid detektorvastuvõtjate omanikelt (71 % lampvastuvõtjate omanikke kuulsid pea-aegu kõiki Euroopa saatjaid), kes lugesid kõik jaamad üles.

^x Tegelikult äratub see protsents kahtlust. "Raadioleht" nr. 1 kirjutas 4. jaanuaril, et kuulajaid oli vastamise momendil 13000, "Raadio" jälle, et 11000.

¹ "Raadioleht" nr. 1, 6.I 1929, lk.1.

² Vrd. "Raadio" nr. 2 1928, lk. 65-71.

³ Scalsamas, lk. 65.

77 % neist kuulsid Helsingit, 56 % Leningradi, 13 % Motalat ja Moskvat; nimetatud neli olid kõige kuulatavamad välissaated. Seega kuulati Nõukogude raadiojaamu meie ringhäälingu tegevuse algusaastaist peale.

Järgmine küsimus oli formuleeritud selliselt: "Mis arvatakse Tallinna ringhäälingujaama saatekavast?" Võrdselt (3,5 %) oli neid, kes pidasid kava heaks, ja neid, kes ei olnud rahul. Täpselt pooled pidasid saatekava rahuldavaks - ja mida võidigi öelda, kui rahvuslik ringhääling oli alles pooleaastane. 30 % raadiokuulajaist soovisid rohkem vaheldust (14 % neist lõbusamat kava).

Muusikaline kava pidi nõudmistele vastama:

"5 päeva nädalas on pühendatud mitmekesisemale ja kergemasisulisemale muusikale, ning ainult teisipäeval ja reedel pakutakse klassilist. Muusikalise eeskava jaotuse kohta nädalas selguvad järgmised soovid: klassilist 1 päev, kergesisulist 3 päeva, tantsumuusikat 2 päeva ja rahvuslikku 2 päeva. Ligi üks kolmandik vastajaist pole oma arvamist avaldanud. Puht rahvuslikku muusikat, s.o. eesti rahvamuusikat ja eesti helitöid ei jatku kuigi kauaks; neid on sedavõrd vähe, et tuleks õige sagedasti korrata. Eelpool nägime aga kahes tabelis, et nõutakse kõige enam vaheldust, hoidumist kordamistest. Seepärast on klassilises, üksikute rahvuste heliloojatele antud 1 öhtu nädalas, praegu teisipäev. Puht tantsumuusikale on nädalas pühendatud 1 päev. Ülejäänud 4 päeva on jagatud mitmekesisemale muusikale. Meie parema muusikatundja J. Aaviku asjatundlik valik ja jaotus saatekava kokkuseadel peaks suutma küll kõige nõudlikumaidki rahuldada."¹

Nagu selgub, küsiti kuulajate soovet küllalt detailselt. Kui üldiselt oli sellel mõte olemas, siis lemmikmuusikariista väljaselgitamine tundub ülearune olevat (kaalus ju laul üksi - kui viiul ja tsello kõrvale jätta - kõik pillid üles).²

¹ "Raadio" nr. 2 1928, lk. 67.

² Vrd. sealsamas.

Solistide valik näitab kuulajaskonna küllaltki head maitset. Kõige rohkem said lauljatest häält Netty Kanarik-Puusepp, Helmi Einer, Aleksander Arder ja Karl Ots (kuigi viimane oli esinenud vaid mõne korra). Nemad kokku said ligi 30 % häältest. Hinnatud olid ka Alfred Sällik, Ludmilla Hellat-Lemba ja Benno Hansen; instrumentaalsolistidest Hugo Schütz ja Bruno Lukk. Üldse olid kuulajad esitanud 69 nime.

Muusikalises osas sooviti rohkem kuulda puhkpilli- ja sõjaväeorkestrit, grammofoni, rahvuslikke töid ja laulukoore. Nõuti ka orkestri suurendamist. Ringhääling vastas selliselt:

"Puhkpilliorkestri suhtes on praegu sõjaministeeriumiga läbirääkimised käimas ja varsti võib kuulajatele igal nädalal puhkpilliorkestri kontserte pakkuda. Grammofonimuusika tunni sisseseadmine igapäev on võimata, kuna pole kustki saada nii palju uusi plaate, et need ei korduks liig tihti./---/ Laulukooride ettekandeid on uuest stuudiost juba korraldatud, kus ruumid selleks soodsad ja edaspidiseks tihedamaks koorikontsertide edasiandmiseks on laulupeotoimkonnaga kokku lepitud./---/ Viimased sümfooniakontsertid "Estonia'st" on kõik edasi antud. Restorani- ja tantsumuusika ettekandeid korraldatakse "Estonia" Valgest saalist, kus mängib meie parem tantsuorkester."¹

Teise suure osa ankeedist moodustas sõnaliste saadete hindamine. Küsimusele "Mis arvatakse ringhäälingus peetud kõnedest?" (meie mõiste järgi loengutest) laekunud vastustest selgus, et 15 % pidas neid halvaks, 10 % heaks ja lõviosa - 70 % - rahuldavaks.

"Hoolega otsitakse huvitavaid aineid ja häid kõnelejaid, kuid peab ütleva, et kergem on saada häid soliste kui häid kõnelejaid. Kõnelejate leidmiseks ja nendega läbirääkimiseks, kõnede korraldamiseks ja ka muu sõnalise osa korraldamiseks palgati kõigi kuulajate väga armas "hallomees" hra Feliks Moor."²

Nagu muusika osas, nii päriti siingi arvamust kõnede hulga kohta:

¹ "Raadio" nr. 2 1928, lk. 63.

² "Raadio" nr. 2 1928, lk. 63.

"Mööduandev enamus, 71,8 %, on ühe kõne poolt. Rohkem kõnesid soovib 28 %, millele vastavalt edaspidi vast kõnede aega senise 1/2 tunni asemel pikendatakse 3/4 tunnini."¹ (Vaevalt see küll asjale kasuks tuli!)

Mis puutub temaatikasse, siis räägivad tabel ja E.R. Seimi kommentaarid küllaldaselt:

"Üldteaduslikke 47,3 %, arstiteaduslikke ja tervishoidlisi 23,9 %, tehnilisi (sealhulgas raadio) 12,1 %, põllumajandus ja selle mitmekülgsed haruteadused 11,6 %, kirjandus, kunst, muusika 10,1 %, majandusteadus ja selle mitmed haruteadused 6,9 %, maateadus, reisikirjeldused võõrastest rahvastest 4,9 %, sport 4 %, sise- ja välispoliitika, poliitil. päevauudised 3 %, ajaloolised 2,7 %, õigusteaduslikud 2,3 %, kasvatusteaduslikud 1,7 %, ühiskonnast, karskusest, kokkuhoiust, väärnähtustest seltskondlikus elus jne. 1,7 %, mood, kosmeetika, kombeõpetus, naiste majapidamine 1,7 %, mõtteteadus, psühholoogia, teosofia 1,1 %, loodusteadus, astronoomia, meteoroloogia 0,9 %. Nagu näha, soovitakse erikõnedest kõige enam arstiteaduslikke ja tervishoidlisi. Kahjuks peavad need tulevikus kas koguni ära jääma või saab neid ainult muulastelt, kuna Eesti arstide selts oma liigetel on keelanud arstiteaduse saladusi ringhäälingus kuuldavaks teha./---/ Põllumajanduslikkude kõnede jaoks on valitud pühapäev, kus maainimestel kõige enam aega. Üks päev nädalas on pühendatud õigusteaduslikkudele kõnedele, üks päev naiskuulajatele ja üks päev üldteaduslikkudele. Laupäeviti on lastetund. Üks päev nädalas on mitmesugused juhuslikud kõned, praegu sportdist."²

Ankeedi põhjal otsustati lastesaadete arv tõsta kahele nädalas.

Millise täispöörde on teinud kuulajate maitse, näitab asjaolu, et kui tänapäeval on päevauudised kõige enam kuulatavamad saated, siis 40 aastat tagasi olid need populaarsuselt alles 9. kohal!

Felix Moori sobivust raadiotööle näitavad juba I ankeedi tulemused. Populaarseima kõnemehe tiitel jäi küll veel A. Tammele, kuid Moori poolt anti hääli vaid 3 % vähem.

Populaarsuse poolest seisis esireas ka F. Olbrei. Üks oratoritest oli Konstantin Päts, kes börsikomitee esimehena tahtis niiviisi nähtavasti oma poliitilist menu suurendada.

¹ "Raadio" nr. 2 1928, lk. 68.

² "Raadio" nr. 2 1928, lk. 68-69.

Lektoreid on olnud kokku 77.¹

Kultuuritaseme tõstmise vaatevinklist kiiduväärt küsimus on "Milliseid kursusi ja õppetunde soovitakse?". Vastused olid sellised:

"Inglise keelt 24,2 %, võõraid keeli, üldiselt tarvilikumaid 6,5 %, saksa keelt 5,6 %, esperanto keelt 5,6 %, prantsuskeelt 2,7 %, eesti keelt 1,5 %. Peale nende soovitakse veel soome, vene, itaalia, ladina ja rootsi keeli, kuid need kõik on saanud alla ühe % hääli./---/ Edasi soovitakse kursusi ja õppeaineid:

Tehnilisi: raadio, elektri, lennuasjanduse, gaasikaitse	14,9 %
Põllumajanduslikke, igasuguseid	3,1 %
Muusika, kirjanduse ja kunsti	2,3 %

Erilise grupi moodustavad igasugused tulusad kursused (2,9 %)."²

Ankeedi põhjal otsustati hakata kirjanduslikke ettekandeid korraldama kolm korda kahe kuu jooksul, s.o. 13 korda aastas.

Ankeedi üks küsimus kõlas nii: "Kas soovite riigikogu koosolekute edasikandmist?":

"Sellega on neid, kes jagavad ühe kuulaja arvamist, et miks ei peaks majesteet teadma, mis ta sulased teevad, 34,2 %. Enamuse soov täidetakse. Riigikogu juhatus on nõusoleku andnud ja vabariigi lo-a. juubelipäeval 24. veebruaril võimaldab rahval esimene kord oma kõrvaga kuulda, mis ta valitud mehed teevad."³

(Ette rutates võib öelda, et üritus lõppes fiaskoga. Näiteks valmistas ringhäälingu kuulajaile rohkesti nalja riigikogu koosolek 1923.a. kevadel, kui mikrofone ees puhkes suur käratsemine, mille põhjustas konflikt spetsialistide ja "potipõlluneeste" vahel.

"Kuna lootust ei olnud kära vaigistamiseks ja koosoleku edasipidamiseks, kuulutas juhataja vaheaja. Sellest hoolimata ei lahkunud aga rkl. hr. K.Ast mikrofone eest kõnetoolilt, vaid jätkas raadiokuulajatele oma seletusi skandaali üle, kuna tema ümber erakonnamehed omavahelist sõnasõda suure käraga edasi pidasid. Seda märgates käsutas riigikogu esimees juuresviibivale ametnikule mikrofone poole näidates poolsalaja:

"Viige see siit ära!"

¹ "Raadio" nr. 2 1923, lk. 63-69.

² "Raadio" nr. 2 1923, lk. 69.

³ Sealsamas.

Õeldu oli aga nii tugev küllalt, et lobisev mikrofon selle käsu ka raadiopublikule kuuldavaks jaksas teha. Sest saadik otsustati riigikogu juhatuses - mikrofoni riigikogusse lubada üles seada ainult pidulikkude koosolekute puhuks.")¹

Ringhäälingu juhatusel polnud midagi selle vastu, et kiriklike saadetega võita juurde uusi kuulajaid. Sellepärast olid ankeedis ka küsimused raadiojumalateenistuste tarvilikkusest ja ülekannete kohtadest. Vastukaaluks oli mõeldud nähtavasti "Kui palju soovitakse oopereid ja operette?" (loomulikult, et rahvas soovis muusikat kuulata).

Tänapäeva raadiouurijale pakub kahtlemata huvi saateag. 40 aastat tagasi lahkhelisid polnud - 83 % kuulajaid nõudis saateid kella 18-22 vahel.²

Küsimuse "Kas ja kui tihti soovitakse välismaade translatsiooni?" (nähtavasti oma saatekava nõrkusest tingituna soovis seda 71 %) kõrval pakub hoopis suuremat huvi "Erilised soovid sõnalise osa täienduseks":

"Sõnalavastusi, nalja ja lõbusaid ettekandeid 10,4 %. Mitmesuguseid eluliselt tähtsaid majanduslikke, tehnilisi, õigus-teaduslikke ja rahvuslikke kõnesid riigitegelastelt, ülikooli õppejõududelt, eriteadlastelt ja eesti folkloristidelt, andes neid seeriatena, iga ala kindlal päeval 3,2 %
Ülesantud kõnelejad ilmugu, olgu hästi ette valmistatud, kõnelegu valjult, aeglaselt, selgelt, kokkuvõtlikult, ilma kogelema-ta, õiges eesti keeles 2,9 %
Päevauudised olgu täielikumad, eriti kodumaised, antagu edasi päeval ja nädalas üks poliitiline ülevaade 2 %
Sõnalist osa enam, kuni pool saatekavast, vähemalt aga üks tund igapäev, pühapäeviti ja laupäeviti peetagu pikemad kõned. Kõnesid vahetevahel ka teistes keeltes 3,1 %."³

Ankeedist ilmneb ka rahva rahulolematuus ringhäälinguga. Nii kaebasid maaseltsid kalli maksu üle, kurdeti segajate üle, nõuti uut ringhäälingujaama ja releejaama.

¹ Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 59.

² Vrd. "Raadio" nr. 2 1928, lk. 70.

³ "Raadio" nr. 2 1928, lk. 70.

Ringhäälingu juhatus vastas nii: "Ringhääling on äriline ettevõtte./---/ Kõrgeväärtuslik saatekava nõuab head tasu./---/ Seepärast peab osatama kalkuleerida ä r i l i s e l t."¹

Need mõtted avaldusid just viimases lahtris "Ankeedisaatjate erilised soovid".

Vaatlesime esimest ankeeti põhjalikumalt seepärast, et meie ringhäälingu esimesest tegevusaastast on säilinud väga vähe materjali, ankeet aga lisab sellele piskule küllaltki palju saatekava koostamise, esinejate, kasvuraskuste jm. kohta.

Ehkki ametlikud andmed puuduvad, on tõenäoline, et I ankeet sisaldas 25 küsimust. Puudub ka järgmiste ankeetlehtede küsimustik. "Raadios" ilmunud vastuste sisu järgi otsustades korduvad neis teatavad huviobjektid.

1. Kuidas Tallinna raadiojaama kuuldakse? (1929-1932). Sellega on kummalised lood - samal ajal, kui kogu riigis kurdeti halva kuuldavuse üle, ankeetide vastused seda ei kinnita (1930.a. teatasid 1132 kuulajat 1463-st, et kuulevad täiesti rahuldavalt; 1932.a. soovisid kuuldavuse parandamist ainult 628 inimest). Ilmselt on asi selles, et just need, kes ei kuulnud korralikult Tallinna saatjat, jätsid vastamata. Enamik raadiokuulajast ju ankeetidest osa ei võtnud.

2. Tartu kuuldavus, (1930-1932)

See oli üllatavalt hea. Näiteks kuulsid 1930.a. Tartu saatjat 1463-st 1117, neist hästi 836.

3. Milliseid välisjaamu kuulata? (1929-1932)

Viimane ankeet näitas jälle, et Varssavi, Helsingi ja Stockholm kõrval oli Moskva enamkuulatavaid raadiojaamu. Seejuures

¹ "Raadio" nr. 2 1928, lk. 70.

väitsid 2083 vastajat, et nad kuulavad neid jaamu iga päev.

4. Kuulamist segatakse? (Kui jah, siis mis segab) (1928-1932). Nurisemist oli kogu aeg.

5. Milline on vastuvõtja võimsus? (1928-1932)

6. On teil välis- või siseantenn? (1928, 1930-1932)

7. Mida arvatakse saatekavast? (1928, 1932)

1932.a. oli olukord nii: "Kõige suurem hulk vastuseid soovivad peaaegu kõiki saatekava-osasid senisel määral. Erandi kujundavad ainult põllumajanduslikud teated, milliseid soovitakse seniselt või rohkem ainult 3255 vastaja poolt, vähem või mitte sugugi aga 3500 vastaja poolt, mis tuleb muidugi sellest, et enamus raadiokuulajaid kui ka ankeedile vastajatest asuvad linnades ja alevites."¹

Esimesel kolmel aastal oli rahvas muusikaga rahul, kuigi nõuti - alati! - rohkem kergemat. 1932.a. olid soovid konkreet-

semad: "Muusikalises osas on eriti uus ja vana tantsumuusika niisugusteks üldiselt armastatud aladeks, et neilt soovitakse ülekandeid rohkem, kui neid seniajani on suudetud pakkuda. Ka laulukooride ettekanded, instrumentaalsolistid ning operetid näivad olevat väga soovitud. Kuid isegi tõsisema muusika, nagu ooperite, sümfoonia kontsertide ja kammermuusika suhtes ei ole meie raadiokuulajad kaugeltki nii eitaval seisukohal, kui Austrias.^x Nimelt on ankeedile vastajatest avaldanud soove:

	Seniselt	Rohkem	Vähem	Mitte sugugi
Oopereid	2653	1663	1104	1515
Operette	2560	2305	864	1035
Sümfooniakontserte	2807	2034	1091	942
Rahvakontserte	3180	2175	934	597
Puhkpilliorkestri kontserte	2940	1793	1126	969
Kammermuusikat	2929	1818	1152	783
Laulukooride kontserte	2737	2227	931	785
Kirikumuusikat	3071	1477	1070	1166
Muusikaajaloolisi õhtuid	3056	1182	1356	1196
Instrumentaalsoliste	2872	2427	826	598
Laulusoliste	3063	1945	1022	735
Vana tantsumuusikat	2122	3800	528	516
Uut tantsumuusikat	2546	2979	856	824." ²

¹ "Raadio" nr. 47, 23.XII 1932, lk. 403.

^x See viide lubab oletada, et ankeeti analüüsis H. Mäe.

² "Raadio" nr. 47, 23.XII 1932, lk. 404.

9. Kahel korral küsiti eelmisele lisaks konkreetselt operite ja operettide kohta. Erilist vaimustust ei tuntud:

"Operi ülekandeid pooldavad vaid 37, kuna operetti 98 kuulda tahaks. Kurdetakse nende ülesannete juures, et palju kaduma läheb, ei kuule laulu sõnu, muusika liig vali jne. (142)"¹

Nii vastati 1930.a. Järgmisel aastal: "Operite ja operettide ülekannetega on rahul 47 kuulajat. Kord nädalas soovib ülekandmist 227 ja kord kuus 105 kuulajat. Op. ja oper. ülekandeid ei soovi üldse 168 kuulajat."²

10. 1930.a. esitati küsimus ka kontsertide kohta.

"Kontserte pooldavad väga paljud, ning soovivad nende tihedamat ülekannet."³

11. Arvamus grammofonimuusikast (1929-1932)

Igal aastal taheti seda rohkem. "Nii on seniste ülekannetega rahul 733 ja peale selle soovivad 400 kuulajat veel tihedamat ülekannet. Grammofonitunnis ei taha "fox'e" kuulda 45, selleasemel paluvad 81 eesti palasid."⁴

"Heliplaatide muusikaga on rahul 252 abonenti. Rohkem soovib 336 kuulajat. 56 isikut soovib eesti palasid, 31 - lõbusamat."⁵

1932.a. soovisid heliplaate "seniselt" 1985, rohkem 4321 (rekord!), vähem 326 ja üldse mitte vaid 169 (jälle rekord!). Mitusada inimest soovisid neid päevalgi lisaks.⁶

12. Populaarsemad solistid. (1928-1931)

1928.a. oli lemmiklauljaks H. Einer ja 1929.a. B. Hansen (järgnesid K. Ots, H. Einer, A. Arder, L. Virkhaus ja A. Sällik).

Muide, 1929.a. kandis populaarseima instrumentaalsolisti tiitlit veel H. Schütz, kuulus kontrabassimängija L. Juht sai temast neli korda vähem hääli.

13. Mida arvatakse sõnalisest osast?

Sellega oldi rahul. 1932.a. ankeet näitab seda veenvalt:

¹ "Raadio" nr. 1/2 1931, lk. 14.

² "Raadio" nr. 2, 9.I 1932, lk. 20.

³ "Raadio" nr. 1/2 1931, lk. 14.

⁴ "Raadio" nr. 1/2 1931, lk. 14.

⁵ "Raadio" nr. 2, 9.I 1932, lk. 20.

⁶ "Raadio" nr. 47, 23.XII 1932, lk. 404.

	Seniselt	Rohkem	Vähem	Mitte sugugi
"Kõnesid	3856	1238	1087	754
Vaielusõhtuid	2729	2463	688	956
Autorite ja lugemis- tunde	2669	3071	765	731
Näitemängude ülekandeid	2393	2117	1097	1412
Kuuldemänge	2597	2032	775	863
Päevauudiseid	4420	1674	498	588
Põllumajanduslikke saateid	2466	739	1220	2239
Sportlikke saateid	2618	1234	1013	1897
Välispoliitilisi üle- vaateid	3603	1274	747	1125." ¹

14. Sõnaliste saadete temaatika

1929.a. sooviti tõsisemaid (eeskätt teadusest).

1930.a.: "Kõnede suhtes pooldatakse kõige rohkem üldteadus-
likke (308), sellele järgnevad arstiteadus 155, põllumajandus
130, reisukirjeldused 112, tervishoid ja raadio-loengud 68,
tehnikas 55, majandusteadus 49, õigusteadus 35 jne."²

1931.a. muudatusi kaasa ei toonud.

"Üldine pilt on siingi saatekava komitee senist suunda pool-
dav, välja arvatud ainult karskussisulised kõned, milliseid soo-
vitakse seniselt või rohkem 2832 kuulaja poolt, vähem või mitte
sugugi aga 3113 kuulaja poolt.

Nimelt on kõneainete kohta avaldatud soove:

	Seniselt	Rohkem	Vähem	Mitte sugugi
Päevaküsimusi	3425	1622	492	468
Poliitika	2699	1268	774	1129
Põllumajandus	2136	757	1132	1730
Arstiteadus ja tervis- hoid	2428	2904	336	359
Loodusteadus	2546	1278	795	1140
Mõtteteadus ja eluküsi- mused	2581	2013	525	754
Ühiskonna ja majandus- teadus	2562	1324	731	930
Maadeteadus	2501	1456	743	1093
Ajalugu	2385	1295	831	1025
Kirjandus ja kunst	2677	1355	310	977
Sport	1935	1274	1455	1612
Tehnika	2211	1744	702	1044
Raadiovestlused	2629	1550	655	890
Reportaashe	2546	2183	407	523." ³

¹ "Raadio" nr. 47, 23.XII 1932, lk. 403.

² "Raadio" nr. 1/2 1931, lk. 14.

³ "Raadio" nr. 47, 23.XII 1932, lk. 403.

15. Kursused, õppetunnid, keeltetunnid.

Kõige rohkem tunti huvi inglise, soome ja sakaa keele vastu, märgatavalt vähem esperanto, prantsuse, vene ja eesti keele vastu (sealjuures vene keelt ei õpetatud kunagi). Leidus isegi rootsi, ladina ja hiina (1) keele huvilisi.

16. Kas riigikogust teha ülekandeid?

Eespool oli sellest juttu. 1929.a. nõudsid 617 raadiokuulajat, et kantakse üle tähtsamad koosolekud, 235 kuulajat, et kõik (ka ülejäänud ankeeditäitjad olid ülekannetega päri). Sadu poolehoidjaid sellele ideele töid ka 1930.a. ja 1931.a. ankeedid.

17. Populaarsemad kõnemehed.

1928.a. sai selle tiitli F. Moor, 1929.a. jälle A. Tamm (järgnesid F. Moor ja F. Olbrei, palju häáli kogusid ka Paul Pinna, Hugo Laur ja Albert Üksip).

18. Kui tihti korraldada lastesaateid?

1929.a. said lastesaated kõigist saateliikidest kõrgeima hinde (319 kuulajat panid välja "hea"). 1930.a. heakskiit jätkub:

"Healmeelel tahavad neid kuulata 719 kuulajat, kuna 18 paluvad lastetundi pikendada ja pühapäevaseid lastetunde soovivad lisaks 34. (See soov on alates novembrikuust täidetud)."¹

Lastesaadete mahtu sooviti suurendada ka 1931. ja 1932.a.

1928.a. selgitati välja ka populaarseim kirikuõpetaja - selleks osutus H. Tallmeister.

20. Mida arvate Tallinna raadiojaama saateajast?

Kaunis üldine on kuulajate soov, et saateaega pikendataks ja et osa saateid oleks ennelõunati.

¹"Raadio" nr. 1/2 1931, lk. 14.

21. 1932.a. esitati ka küsimus: "Millal kuulate raadiot?"

"Kõige suurem hulk vastajaid ütlevad kella 13-22, s.o. Eesti ringhäälingusaatejaamade praegusel saateajal. Järgmisel kohal on need, kes oma kuulamisajana nimetavad tunde kella 19-23, kolmandal kohal need, kes kuulavad kella 18-24, edasi need, kes kuulavad kella 20-24 jne."¹

22. Kas on vajalikud avalikud raadioõhtud?

1931.a.: "Avalikud raadioõhtud leiavad pooldamist ja neid soovitatakse tihedamini korraldada."²

Et nende populaarsus aina kasvas, tõendavad järgmise aasta vastused: samal hulgal soovis 3547 raadiokuulajat, rohkem 2935, vähem vaid 415 ja mitte sugugi 373 inimest. Suhteliselt ühed parimad näitajad!

24. Mida arvate välissaadete transleerimisest? (1930-1931)

Soovijaid oli vaid poolsada.

25. Mitmendat aastat kuulate? (1930-1932)

26. Milline lainepikkus on sobivaim? (1931)

Vastus: "Sobivaim lainepikkus on detektoriga kuulates olnud 441-m laine, siis 296-m ja lõpuks 501-m. Pea samad tulemused saame ka lampaparaatide juures."³

Et edaspidi lainepikkus stabiliseerus, kadus vajadus sellise küsimuse järgi.

27. Mida arvate abonementmaksu suurusest... (1929-1931)

28. ... ja maksmise viisidest? (1932)

Nurin kõrge maksu üle oli üsna vali.

29. Vastaja vanus ja elukutse.(1932)

"Enamus vastajaist, kes oma vanaduse ülesmärkinud, on vanaduses 20-60 aastani, nimelt alla 10 aastaseid - 210, 11-15 aastaseid 316, 15-20 aastaseid 740, 21-30 aastaseid 2132, 31-40 aastaseid 1973, 41-60 aastaseid 2024, üle 60 a. vanuseid 411. Elukutse poolest on vastajate hulgas, kes oma elukutse avaldanud, kõi-

¹ "Raadio" nr. 47, 23.XII 1932, lk. 404.

² "Raadio" nr. 2, 9.I 1932, lk. 20.

³ "Raadio" nr. 2, 9.I 1932, lk. 19.

ge rohkem ametnikke ja käsitöölisi. Nimelt: ametnikke 1191, käsitöölisi 1009, perenaisi 890, õpilasi 805, põllumehi 561, äri- mehi 474, kaitseväelasi 210, jne."¹

30. Erisoovid (1929-1932).

Just siin leidis kõige rohkem kriitikat. Kui "Raadio-Ring- hääling" oleks rohkem arvestanud kuulajate soove, poleks tekkinud sellist rahulolematust osauhisuse tegevusega.

Kuulajad soovisid saatejaamalt puhtamat ja võimsamat ülekan- kannet, protesteeriti kõrge kasutusmaksu ja segajate vastu, nõu- ti orkestri suurendamist, nn. nõuandepunktide asutamist ja palju muud.

31. Ometi oleksid pidanud mõjuna kas või vastused küsimusele "Mis takistab raadiolevinemist?" (1930-1932). Kui juba vastused eri küsimustele räägivad ühest ja samast, siis peab häda suur olema. Võrrelgem vastuseid eelmisele ja sellele küsimusele.

1930.a.: "177 teatavad, et seda takistab kõrge raadio kasu- tussmaks, 103 - majanduslised olud, 92 - ninetavad, et saatejaa- mas endas peitub viga, 79 - leiavad takistusena segajaid, 14 - kiruvaid naabreid, 8 - ütlevad, et akkude laadimine teeb rasku- si, 7 - teatavad, et majaperemehed teevad takistusi antennide ülesseadmiseks."²

1931.a. kurdetakse jälle raskete majanduslike tingimuste ja kõrge kasutusmaksu üle.

x x x

Kahjuks pole teada, kes analüüsisid ankeete (peale IV ankee- di, millega tegeles Onu X, s.o. R. Esop). Igatahes ei saanud juba küsimuste esitamise viisist ja vastajate väikesest arvust tingituna olla nendest ankeetidest erilist tulu.

Kui "Raadioleht" võttis kokku III ankeedi tulemused, siis pa-

¹ "Raadio" nr. 47, 23.XII 1932, lk. 404.

² "Raadio" nr. 1/2 1931, lk. 14.

ni ta pealkirjaks "Andke kirikut ja nalja!"¹ Tundub, et neil aastatel olid eriti agarad oma nõudmisi esitama kergesisulis- te saadete pooldajad. Mis järeldusi pidigi neist tegema?!

Järgmisel aastal avaldaski saatekavakomitee oma rahulolema- tust ankeediga spetsiaalsel koosolekul 9. detsembril 1930. Ka- su ei toonud ka see, et igal aastal olid peaaegu erinevad kü- simused.

Kõige otstarbekamalt oli koostatud viimane, VI ankeet, kus eesmärgiks seati võimalikult suurema hulga vastuste saamine. Ankeetlehtede tagasisaatmise kulud võttis ringhääling enda kanda. Peale selle määrati veel 2e preemiat (raadiovastuvõtjad, heliplaadid, raadiokirjandus) vastajate vahel väljaloosimiseks. Ja lõpuks olid ankeetlehed koostatud nii, et iga abonent võis seal avaldada mitte üksnes isiklikku, vaid ka perekonnaliikmete arvamust.²

Ka küsimusi oli kõige rohkem, 50 (1928.a. 30). I jagu sisal- das eraldi järelepärimisi sõnalise osa kohta, II - saadete te- maatika kohta, III - muusikasaadete kohta, IV - mis meeldib välisjaamade saatekavas, lisaks veel 11 küsimust.

Kuigi "ankeetlehtede hulgas, millel vastanud mitu perekonna- liiget, ei leidu pea ainustki, kus kõigi perekonnaliikmete soovid saatekava suhtes ühtuksid"³, on vastused hästi analüüsi- tud ja isegi graafikutena paberile pandud.

Iseloomulik on, et ankeedid korraldati veel enne aasta lõppu - 1930. ja 1931.a. tähtajaga 15. oktoober, 1932.a. 15. november. Vaid 1923.a. oodati vastuseid juba 15.-30. aprilliks (see-eest

¹ "Raadioleht" nr. 2, 12.I 1930, lk. 5.

² Vrd. "Raadio" nr. 47, 23.XII 1932, lk. 403.

³ Sealsamas.

saadeti ankeet igale kuulajale koju kätte). Analüüs kestis tavaliselt 1,5-2 kuud.

x x x

Riigi Ringhäälingu päevil korraldati ainult mõned kitsama piiritlusega ankeedid. Nii küsiti 1936.a. kuulajate arvamust akude laadimise punktide asutamise kohta maal. Vastuste alusel organiseeritigi loo punkti.¹

Hinnatavam on kooliraadio katse analüüsida 1939.a. sügissemestri tulemusi nii õpilaste kui õpetajate seisukohalt.² Vastasid 409 algkooli, 5 keskkooli, 4 kutsekooli ja eesti kool Lätis, Aluksnes. Kui jätta arvestusest välja Petserimaa (kus saateid ei kuulatud nii keelelistel kui kultuurilistel põhjustel), siis kõige populaarsem oli kooliraadio ääremaal - Võru, Pärnu-, Lääne-, Viljandi- ja Virumaal. Tallinnast saabus ainult kolm vastust!

Küsimused olid väga lihtsad: kes vastab, kus elab, kui palju kuulab, üldisi tähelepanekuid, mis meeldis õpilastele ja mis õpetajatele, mis jaama kuulatakse kõige enam, kelle aparaat on.

Sügissemestril (2. okt. - 20. dets.) anti 25 saadet, keskmiselt kaks korda nädalas. Nagu vastustest selgub, meeldisid need rahvale. Kõige rohkem kuulati saateid "Hõbehalliga läbi Saaremaa" ja "Pakase kingitus".

Nagu arvata võis, eelistati kuuldemänge ja kuuldepilte, ka meeldis ühislaulude õppimine. Õpilased hindasid elavamaid, õpe-

¹ Vrd. "Maa Hääl" nr. 44, 20.IV 1936, lk. 6.

² Vrd. "Õpetajate Leht" nr. 20, 17.V 1940, lk. 5-6 ja nr. 21, 22.V 1940, lk. 3-4.

tajad rohkem kasvatusliku sisuga saateid.

Ankeet osutas kodanliku Eesti koolielu ühele nõrgale kohale - ainult ühel kolmandikul koolidel oli vastuvõtuaparaat, ehkki oli palju räägitud sellest kui kohustuslikust õppevahendist. 231 koolijuhatajat ja 25 õpetajat andsid isikliku raadiovastuvõtja noortele kuulata ning 170 neist pidid ikkagi raadiomaksu maksma.

x x x

Märkida tuleb aastail 1933-1934 nädalalehe "Raadio" poolt ettevõetut.

Esimene ankeet - 1933.a. aprillis - väärrib mainimist, sest pööruti lugejaskonna poole 5 küsimusega, mis puudutasid väljaannet ennast. Seni oli "Raadio" ilmunud 16-leheküljelisena (hind 10 senti), nüüd küsiti lugejate arvamist sisu ja mahu suurendamise kohta.

Aasta teisel poolel tõstetigi "Raadio" maht 20 leheküljele, järgmistel aastatel juba 24 (ja isegi 32-36) leheküljele. Et hind jäi endiseks, tuleb "Raadiot" pidada üheks odavamaks nädalaleheks kodanlikus Eestis.

"Raadio" korraldas kaks nimelist ringküsitlust ka kohe pärast ringhäälingu riigistamist, et teada saada, mida uut on oodata ja oodatakse. Esimeses seerias vastasid tuntud tegelased - K. Jürgenson, G. Jallajas, F. Olbrei, K. Reinmann, L. Mühlbach, H. Vörk ja Tavaline raadiokuulaja. Seejärel jätkusid läbi mitme numbriga raadioäride ja aparaatide tootjate vastused.

23. novembril 1934 pakkus "Raadio" oma abi ringhäälingu kuulajaile saatekava parandamiseks. Saatekavateadete vahel avaldati

12x8 cm suurune hääletuskaart, kuhu kuulajad võisid märkida, milline esineja neile möödunud nädalal kõige rohkem meeldis.

Kaart oli kahepoolne, selle sai välja löigata ja postkaardile kleepida. Kirjutada tuli vaid "nädala parima" nimi (esineja asemel võis olla ka kuuldemäng, muusikapala jne.), kuulaja elukoht ja (soovikohaselt) nimi. "Raadio" lubas kaardid edasi anda Riigi Ringhäälingule.

Ettevõtmine ilmselt ebaõnnestus, sest hääletuskaarte ilmus veel vaid 7. ja 14. detsembril ning oligi lõpp. Rohkem kasu tõi vastavatud rubriik "Ringhäälingukuulaja arvustab".

2. Kuulajate kirjad kodumaalt

Raadiokuulaja enda käega kirjapandud arvamustest on mõningad säilinud arhiivis, mõned ilmunud raadioajakirjanduses, otseselt ringhäälingule adresseeritud kirjad aga hävisid koos selle arhiiviga.

Vaatleme allesjäänud dokumente kronoloogilises järjekorras.

x x x

7. aprillil 1927 saabus Postelile Narva elanike palvekiri. 50 allakirjutanut küsisid, miks nad peavad maksma maksu, kui nad eetris Tallinna ei kuule.¹

Kontroll kinnitas fakti, kuid poeti ettekäände taha, et 15 protestijat olid "raadiojänessed", ja oligi kõik.

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 200, l. 13-15.

Protesteeriti ka šovinistliku propaganda nimel. Tüüpiline on H. Kikajoni kiri Alutaguselt 1. juunil 1927:

"Meie siin ei kuule oma detektoritega muud kui Leningradi. Aga miks üks Eesti riiklik asutus, nagu Raadio-komitee, kommunistliku propaganda kuulamist eriti soodustab ja oma riigimeeste kõned sellevastu kolmekordse maksu alla paneb, see ei ole kuidagi arusaadav."¹

Oma ajast ees oli kuulaja J. Mikiver Loksalt. Ta nõudis valjuhääldajaid, tegi ettepaneku ühisvastuvõtjate organiseerimiseks, kollektiivseks kuulamiseks. 20. augustil 1928 kirjutas ta oma märgukirjas:

"V ä h e m k u n s t l i k u l t i n s t s e n e e r i - t u d e t t e k a n d e i d. ROHKEM TEGEVAT ELU. Vähem stuudio muusikat ja rohkem kontsertidelt jm. muusika keskkohadest, kus h e a d muusikat on. Vähem otsitud kõnesid, rohkem koosolckuult, riigikogust, isegi tähtsamalt kohtuprotsessidelt süüdist. ja kaitseskõnesid jne. Ja vastused sisse saadetud küsimusile i g a l t a l a l t, nagu praegu ins. Olbrei väga tänuväärsest raadio alal teeb."²

Seega nõuti ligi 40 aastat tagasi põhimõtteliselt niisugust programmi, milleni jõuti alles 10-15 aastat tagasi, nõukogude võimu ajal.

Palju pahandust tekitas inimeste seas ka "Raadio-Ringhäälingu" mugavus: ei kontrollitudki, kas kuulajal on abonementmaks tasutud või ei, vaid saadeti igaihele meeldetuletuskaart ähvardusega, et kes ei maksa, läheb kohtu alla. Alles siis, kui Aleksander Martinson (Omedo küla, Tartumaa) ja teised kuulajad tõstsid protesti ja ka ajakirjandus nurises, tehti sellisele väärpraktikale lõpp.³

Kuulajad pahandasid peamiselt kahe asja - halva kuuldavuse (näit. Võrumaa koolinõuniku Muuga kiri 6. nov. 1929⁴) ja kõrge

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 200, l. 13-15.

² ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 200, l. 47.

³ Vrd. sealsamas, l. 108.

⁴ Vrd. sealsamas l. 120.

maksu üle (näit. Laiuse elaniku O. Welo kiri 23. okt. 1928¹).

Neid valusaid kohti puudutas ka üks riigiasutuste omavahe-
line kiri, nimelt Posteli läkitus ministrile 2. novembril 1931
seoses kuulajate laialdase rahulolematusega. Kirjas heideti et-
te halba kuuldavust. Postel nägi väljapääsu vaid saatejaama ra-
jamises uude kohta ja võimsuse suurendamises. Teiseks märgiti
ülekande ebapuhtust, sest "Raadio-Ringhäälingu" tehniline baas
polnud küllaldane. Samuti ei rahuldavat rahvast ettekannete si-
su, kusjuures postivalitsus viitas vaid ankeetide vastustele.
Konstateeritakse, et raadiomaksu tariifid on tõesti kõrgemad
kui 7 Euroopa riigis.²

Loogiline oleks arvata, et minister selle asjaliku kirja pea-
le lõpuks ometi midagi ette võttis. Ei, kõik jäi vanaviisi.

Seda tõendavad ka kuulajate kirjad. 2. nov. 1931 saabus Nar-
va-Jõesuu raadiokuulajate petitsioon Postelile, mis kandis üle
20 allkirja. "Meie ei pea õigeks, et peame maksma eraettevõtete-
le mittemillegi eest," kirjutasid narvalased ja ähvardasid alus-
tada 1. jaanuarist 1932 boikotti.³

Ajaleht "Põhja-Eesti" kirjutas sel puhul:

"Narva raadiokuulajad algavad "passiivset vastupanu". Raadio-
maksu vabatahtlikust maksmisest loobutakse: Tallinna Ringhää-
ling võib nõuda kuulamismaksu 1932.a. eest ainult politsei kau-
du."⁴

Artiklis nenditakse, et "Raadio-Ringhääling" on kuulajate
nurinale reageerinud vaid lainepikkuste vahetamisega (tekkis
isegi hüüdnimi "lendav eestlane"). Viidatakse eeltoodud narva-
jõesuulaste kirjale ja Narva raadiokuulajate äsjatoimunud nõu-

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 204, l. 114.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 245.

³ Sealsamas, l. 278.

⁴ "Põhja-Eesti" nr. 2, 9.I 1932, lk. 3.

pidamisele: kui raudtee ja post on riigi käes, miks siis mitte ringhääling? Ajaleht nõuab ka uue raadiosaatja ehitamist.

E.K. kiri Simunast ilmus pealkirja all "Nurinat Tallinna üle. Suursaatja ei kosta isegi loo km." Kirjutise autor tabas asja tuuma:

"Ei tohi sarnane üldsuse arvel dividendide teenimine ei millegi eest enam kesta."¹ Ta juhtis tähelepanu sellele, et antennide mahavõtmise põhjuseks on rahva kehv majanduslik olukord ning ringhäälingu tehniline ja ka sisuline allakäik. E.K. nõudis raadiokuulajate üldkoosolekut ja kontsessioonilepingu tühistamist.

Üks vähestest, kes kirjutas oma nime all, oli viljandlane Ed. Pertman, kuid temagi - nagu enamiku kirjasaatjate - lemmikteemaks oli üksnes kuuldavus (vt. kommentaarid Tallinna ja Tartu saatja kuuldavuse juurde). Valdav enamik "Raadios" ilmunud kirjutistest läks sisulisest tööst vaikiides mööda. Meeldivaks erandiks on A.T. kiri Tartumaalt:

"Kui rõhutatakse, et raadio olgu kultuuri kasvatav ja arendav tegur, siis ei ole meie ringhääling seda maainimeste arendamiseks mitte kasutanud. Kõik loengud mida praegu pakutakse, on maainimesele liiga "targad"... Pakutagu alguses lihtsamat ja lõbusamat, võetagu seks eeskujuna kas või N.-Venest, kus saatekava on lihtinimesele lähem, omasem kui meil..."²

Siit leiame ühe vähestest läbilipsanud vihjetest selle kohta, et Eestis kuulati nõukogude raadiosaateid. Kirjutaja teeb veel asjalikke ettepanekuid:

"Vaeslapseks on meil jäänud ka kooliraadio, kuna siin just oleks ringhäälingul teha suur ülesehitav töö. Pea igal õpetajal on vastuvõtja ja miks ei kasuta vastavad asutused juhust, et pakkuda meie noortele hääd ja ilusat?

¹ "Raadioleht" nr. 48, 29.XI 1931, lk. 3.

² "Raadio" nr. 15, 9.IV 1932, lk. 151.

Oleks tervitatav, kui Üleriiklik Eesti Raadioühing algataks raadiomuuseumi asutamise küsimust."¹

J.J-sep oma kirjas "Miks on raadiokuulajaid Eestis vähe?" vihjas eelkõige maainimese raskustele (ta ise elas Karksis):

patareivastuvõtja hankimine, laadimine jne. "Maal vaadatakse nendele, kellel raadio sees, justkui pilkavalt. Meie riigimehed leiavad, et raadio on talud haamri alla ajanud. Valitsuse liikmed ütlevad harva mikrofoni paar sõna!

Meil puudub tarviline pind raadio levimiseks."²

"Rahva Sõna" ajakirjanik kaitses artiklis "Ringhääling parandamatult tõbine. Tallinna saatekava jääb maatöolistele kättesaamatuks. Salajased saatejaamad leiavad paremat poolehoidu." nii linna- kui maarahva huve.

Muud kui odavat 3-lambilist rahvaaparaati tööline tavaliselt osta ei jõudnud, seepärast ei kuuldudki ringhäälingut Viru-, Petseri-, Pärnu- ega Saaremaal. Või kui oligi kuulda, polnud tööinimestel põhjust saatekavaga rahul olla. Järgnes retooriline küsimus: mille eest siis makstakse 15-20 krooni oma kehvast palgast? Kõike eelnevat kokku võttes leitakse, et selles peitubki põhjus, miks Virumaa töölised kuulavad nõukogude raadiosaateid.³

Analoogilise sisuga oli 1932.a. aprillis "Päevalehe" toimetusse laekunud protestikiri, mis kandis 31 Kohtla-Järve elaniku allkirja.

Teedeministeeriumile saabus kaebusi veel Pärnu- ja Virumaalt. Huvitav on talupoja Alfred Masingu 9. detsembril 1932 kirjutatud kiri Vana-Roosast:

"Et raadiomaksud jäävad endiseks ja ainult kõrgendatakse lubata kuulajate trahve, annab jälle tunnistust, et ka raadio tehakse maal kättesaamatuks ja isearanis põllumeestele ning

¹ "Raadio" nr. 15, 9.IV 1932, lk. 151.

² "Raadio" nr. 17, 29.IV 1933, lk. 140.

³ Vrd. "Rahva Sõna" nr. 33, 22.IV 1932, lk. 2.

töölitele."¹

Et 15-kroonist abonentmaksu tasuda, "peab põllumees nullikat kasvatama kaks aastat ehk siga nuumama 6 kuud ning tööline teenima 10 krooni palga juures poolteist kuud et saada seda summat. Maa-inimesed on küll harjunud igasugust surutist välja kannatama, kuid..."²

Ta võttis kokku, et muud maksud ja volukulud (maal 3-10 korda suuremad kui linnas) teevadki raadiokuulamise võimatuks. Ja toob näite, et Võru lähedal võtsid 9 raadiokuulajast 7 antennid maha, alles jätsid vaid konstaabel ja kooliõpetaja.

"Murest ja vaevast koormatud halbades elutingimustes inimestel raadio kuulamine võimalik ei ole ning muudatus oleks hädatarvilik."³

Küüniline on "Raadio-Ringhäälingu" vastus: "Kodanik Masingu ettepanekud sihivad ilmselt abonent-maksudest vabanemisele aasta teatavatel osadel, millega paratamatult kaasas käiks Raadio-Ringhäälingu tulude vähenemine. Sellega nõustuda ei saa."⁴

30. jaanuaril 1932 saatis Posteli direktor G. Jallajas teedeministrile majanduslikult põhjendatud kirja ettepanekutega saatjaama ümberpaigutamise ja maksu alandamise kohta.⁵ Tulenusi polnud.

Just aastail 1931/32 kasvas rahva nurin kõige suuremaks. Kiviõli ümbrusest tuli kaebekiri halva kuuldavuse üle;⁶ Ferdinand Rei Imavere külast Viljandimaalt saatis 40 kuulaja nimel kirja, et kontsessioonilepingut ei pikendatakse; Kiviõlist saabus kiri, et ollakse nõus maksma riigile, mitte aga "eraettevõttele, kuna ta kuulajale midagi pakkuda ei suuda";⁷

¹ ORREA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 284.

² Sealsamas.

³ ORREA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 284.

⁴ Sealsamas, l. 285.

⁵ Vrd. sealsamas, l. 294.

⁶ Vrd. sealsamas, l. 330.

⁷ Sealsamas, l. 337.

Hiiumaa 36 abonendi protestis taheti maksust vabastamist, kui riik olukorda ei suuda muuta, "sest raadiosaaduse mõte on ikka, et välismaa saatjate kuulamise eest kedagi maksustada ei või".¹

Samad seisukohad olid riigiametnikel Viljandis, Rakveres, Narvas jm. Ülbelt käitus "Raadio-Ringhääling" Eesti Kalameeste Liidu suhtes. Viimane palus raadiomaksu alandamist, sest kaluritel oli ilma- ja jääteadete kuulamine tihti elu ja surma küsimuseks. Osühisus vastas külmalt, et tehku seda riik...²

Hävitava hinnangu andis kõnesoleva perioodi ringhäälingule insener E. Malteneki kiri 24. novembril 1931:

"Ettekannete sisus on musikaalne osa kahtlemata väga nõrk. Ei saa siin nõus olls PTP-ga (Posti-Telegraafi-Peavalitsus - V.L.), et on võimata kõik rahuldada. Ringhäälingule tuleb vaadata kui kultuuri-levitajale, sellepärast tema ülesanne on mitte ainult rahuldada, vaid ka kasvatada. Ei tohiks panna liig suurt rõhku puudulikkudele ankeetidele, eriti kui nad nõuavad ainult "kerget" muusikat. Meie sümfooniakontserdid tõestasiid, et ka suurema publiku muusikaline areng polegi nii madalal järjel. Eriti ringhäälingu orkester ei paku muusikaliselt üldse midagi väärtuslikku. Kahe viimase nädala eeskava näitab, et ka kõige paremad palad seisavad vaevalt keskpärase "salong-muusika" kõrgusel. Väga tõenäolik, et seesuguse iseloomuga orkester, nagu seda on meie ringhäälingu oma, ei saagi pakkuda paremat, sest tema jaoks puuduvad väärtuslikumad originaal töödki. Sellepärast soovitaks tõsiselt kaalumisele võtta hra Ministri ettepanek orkestri likvideerimise asjus. Selle asemel võiks nädalas ehk kord pakkuda head kammer-muusikat ning ülejäänud aeg täita gram-mofoniga."³

Raadiokuulajad püüdsid analüüsida ulatuslikumaidki probleeme.

"Raadio" avaldas 1933.a. F.R-tsi kirja Valgast:

"Raadiokuulajate hulga suurenemist näitab pisike arv - iga-tahes Läti-Valka raadiokuulajate arvuni küünimisest ei saa olla juttugi... Juurkasvule on ristiks jalus veel tõsiseid põhjusi. Üks põhjustest on muidugi rahanappus."⁴

¹ ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 338.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim.6, s.-ü. 305, l. 41.

³ ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 276, l. 16.

⁴ "Raadio" nr. 140, 28.X 1933, lk. 370.

Lisaks töörahva raskele majanduslikule olukorrale kurtis kirja autor, et "on hädad, mis seotud raadioäride vastutustundetu teoga - sokutada ostjaile raadiovastuvõtjaid, mis enam oma otstarvet kuigi korralikult ei täida."¹

Ehk teiste sõnadega: ärimehed lõikasid profiiti rahva teadmatuse arvel. Kui lisada, et rikaste käes olid ka segajad (blokeerimata mootorid), mis tegid teistel raadiokuulamise võimatuks, siis on rahulolematuse kodanliku Eesti raadiokuulajate seas seda arusaadavam.

x x x

Riigi Ringhääling kõrvaldas nurina peamise põhjuse - halva kuuldavuse. Saatekava pikenes ja tihenes, anti välja segajatevastane seadus. Seega justkui polnukski rahval enam pretensioonideks põhjust.

Fašistlik diktatuur kasutas aga ringhäälingut hoopis rohkem rahvavaenuliku poliitika tegemiseks kui o/ü. "Raadio-Ringhääling". Just see tekitas töörahvas protesti, kuid oma mõtteid kodanlikus Eestis avaldada ei saanud. Seda tehti Nõukogude Liidus.

30-ndatel aastatel ilmus tööliste kodudesse üha rohkem vastuvõtjaid. Kaitsepolitsei agendid kurtsid oma ettekannetes, et nõukogude raadiosaadete kuulamine muutub üha massilisemaks (välissaadete segamist kodanlikus Eestis ei tuntud).

Maipühadel pandi aparaatidele "täishääli" peale ja paraadi ülekannet Punaselt Väljakult kuulas kogu tänav. Leningradist anti lisaks regulaarselt eestikeelseid saateid. Prof. P.Vihalem

¹ "Raadio" nr. 140, 23. X 1933, lk. 370.

meenutas, et tema ise ja paljud tuttavad kuulasid neid saateid pidevalt. Leningradi raadio palus eestlasi kirjutada oma elust ja seda tehtigi. Ainuüksi 1935.a. jaanuaris saabus Eestist Leningradi 48 kirja (neist 24 kollektiivset), tõenäoliselt rohkem, kui tuli "Estonia" majja! Kirjutasid ka töötatöölised.

Tallinlane Okas (Raudtee 14-9) oli siiras: "Meil on igatsus töö järgi, ehkki seda fašistide poolt maha tehakse ja teotatakse. Soovime teile jõudu töös. Töörahva riik on ka minu südame isamaa."¹

20-aastane tütarlaps Markvardt Võrumaalt kurtis elu üle ja soovis astuda kirjavahetusse nõukogude noortega. Selliseid palveid tuli üldse rohkesti. Kõik nad rahuldati, kui vastus üldse tsensuurist läbi pääses.

1935.a. kirjutas grupp Narva töölisi: "Kallid seltsimehed! Mitu päeva on juba möödunud, kuid seltsimeeste hääl kõlab ikka kõrvus. Tahaks võidelda kõigi nende vastu, kes on meid köitnud nii, et meil pole tööd, pole leiba ja väljavaateid tulevikku..."

Leningradi saateid kuulasid ka talupojad. Ernst Jürgenson Vana-Kastre vallast meenutab, kuidas nad käisid mitmekesi asunik Soosu juures raadiot kuulamas.

Paljud kirjad olid anonüümsed. 13. jaanuari kuupäeva kandsid 1937.a. neist kaks:

"Võtke vastu minu suurim tänu ja imetus, et teie, seltsimehed, ei ole meid unustanud, vaid oma vaba aega kasutades annate meile sõnas, laulus ja muusikalises ettekandes pildi suure töölisriigi igakülgsest arengust ja imetusväärsetest saavutustest."

"Oma elu õnnelikumate hetkete või möödunud aasta sündmuste kohta on mul öelda vaid järgmist: iga suure töölisriigi majanduslik või kultuuriline edusamm on kõigi klassiteadlike tööliste rõõmuhetkedeks."

¹ See ja edaspidised tsitaadid on pärit Andres Floompuu koostatud saatest "Kirjad raadiotele" 29. mail 1964 sarjast "Elust ja inimestest".

Viljandi TSN Täitevkomitee esimehel Peeter Laabanil on tänaseni meeles eestikeelsed saated Nõukogude Liidust. Neid kuulati kõigi konspiratsioonireeglite alusel öösiti, koguneti ükshaaval ja nii ka lahuti. Eriti meelde jäävad olid saated l. maist ja saade "Õnnelikud tunnid".

Sellisel jõudis tõde ka Eesti tööinimeseni.

3. Kirjad välismaalt

Kõige esimesed kirjad, mis Eesti ringhääling üldse sai, tulid 1926.a. detsembris välismaalt, Kesk-Soomest (esimene kodumaine kiri saabus Kuressaarest). 1927.a. teatati Tallinna raadiojaama ilmselt juhuslikust kuulamisest Kiievis.¹

1929.a. tulid vastukajad Nõukogude Liidust, Inglismaalt, Tšehhoslovakiast, Soomest, Ungarist ja Rootsist. NSV Liidus väljaantavas eestikeelses ajakirjanduses vilksatas teateid selle kohta, et Moskvas ja Leningradis jälgitakse Tallinna saateid regulaarselt.

Kahjuks piirduvad kirjade saatjad vaid fakti konstateerimisega, et kuuldi Eesti raadiot. 1931.a. saabus selliseid sõnumeid Odessast, Põhja-Soomest, Mecklenburgist, Poolast ja isegi USA-st. Viimase puhul kirjutati:

"Muuseas oli mitu kirja ameerikast. "Dear sir, kuulsin Teie saatejaama Chicagos kell 8.20 lainel 408 meetert (?) very wonderful. Teie ooperi ülekanne oli suurepäraline ja üldse Teie saatekava oli very excellent".

Järgneb kaks lehekülge õnnesoove... "Teine kiri algas ja lõppes samuti, ainult kuulnud oli Californias ja 401 meetrilisel lainel!"²

¹ Vrd. "Raadio" nr. 44, (24.XII) 1927, lk. 543.

² "Raadio" nr. 8 1931, lk. 106.

Kirjade töepärasuses on põhjust kahelda, sest Tallinn töötas lainel 408 meetrit 1927.a. ja 401 meetril alles pärast kirjade saabumist.

Kõige rohkem kuulati eestikeelseid saateid muidugi Soomes. 25 aastat tagasi Eestis elanud J. Stock kirjutas Helsingist:

"Olen ka mujal kuulnud räägitavat, et saatekava eriti Tallinnas hästi koostatud ja pakutav eeskujulik. Omalt poolt võin Teile kinnitada, et mina kõige parema meelega Tallinnat kuulan. Juba see on kena, et mitte tundide viisi jazz-muusikat ei saadeta - väga kena oli aga näit. hiljutine "Aida" ülekanne. Palun Teid harmoonika kunstnikele, härrale, kes kunagi ei unusta iga saatekava osa vahel saatejaama nimetamata - kui ka humoreskide jutustajale minu tänu edasianda."¹

On teada, et 30-ndatel aastatel kuulati Helsingi Eesti Seltis ühiselt meie raadiosaateid. Soomlaste poolt 1933.a. korraldatud ankeedi andmetel jagas Tallinn Budapestiga 6.-7. kohta kuulatavuse poolest.

Veel hiljemgi saabus Soomest kõige rohkem kirju, sest ainsana Lääne-Euroopas hakkas hommikul vara tööle Eesti ringhääling ja tööinimestele meeldisid väga hommikukontserdid. Ka Soome ringhäälingu töötajad ise kiitsid mitmel korral lõunanaabrite saatekava.

Kui raadio orkestri dirigent prof. R. Kull 1939.a. suvel Soomes viibis, korraldas ta omal käel ringküsitusel. Selgus, et Tallinna saateid kuulasid peamiselt üliõpilased ja haritlased, ka laevamehed merel. Tänu Türi saatejaama heale kuuldavusele võis Lapimaalgi eesti keelt selgesti kuulda. Eriti hinnati meie muusikasaateid: sooja vastuvõttu leidsid nii klassika, tantsumuusika kui "pasunapoiste" esinemine.

x x x

¹ "Raadio" nr. 5 1931, lk. 55.

Heaks sidemeteloojaks said alates 28. septembrist 1927 antavad esperantokeelsed nädalakroonikad. Kirjadest selgus, et ain-sana Euroopas saatis neid Eesti.

x x x

Rekordkauguselt saabus üks kiri "Estonia" majja 1933.a. Uus-meremaa raadioklubi liige, J.W. Cooksley, teatas, et Tallinn olevat võrdlemisi hästi kuuldav! Vahete-vahel segavat vaid fee-ding. Uusmeremaalane jälgis oma seitsmelambilise vastuvõtjaga Tallinna saatja kaudu inglise keele tunde ja orkestrikontser-te. Viimaseid ta kiitis.¹

Selliseid ühekordse kuuldavuse fakte esines veelgi - Hispaa-niast Lätini, Austriast Belgieni. Üks saksa perekond Dortmundist teatas koguni, et nad kuulavad Tallinna saateid regulaarselt.

Välismaa ajakirjandusest on teada üksikuid artikleid Eesti ringhäälingu kohta. BBC poolt väljaantavas "World-Radios", aja-kirjades "Говорит СССР" , "Wireless-World" ja "Deutsche Radio-Illustrierte".

¹ Vrd. "Radio" nr. 13, 31.III 1933, lk. 98.

V p e a t ü k k

KUIDAS, KUS JA KES TEGID SAATED

1. Personal

O/ü. "Raadio-Ringhääling" alustas tööd ühegi reporteri ja toimetajata. Kuigi kodanliku perioodi lõpupäeviks oli ringhäälingu teenistuses inimesi mõnikümme üle saja, ei saa seda arvu kuidagi võrrelda tänapäevaga (praegu töötab Raadio ja Televisiooni Komitees ligi 1000 inimest).

Selguse mõttes vaatleme kaadrit kolmes jaos: juhtkond, koosseisulised ja mittekoosseisulised töötajad.

I

Esimese juhtiva raadioorganina moodustati 1924.a. Eesti raadiokomitee.

Keskarhiivis leiduv dokument räägib raadiokomitee esimesest istungist 26. aprillil 1924.¹ Esimeheks oli Jallajas, sekretäriks Laak, liikmeteks kohtu-, sõja-, sise- ja välisministeeriumi esindajad, kaks spetsialisti teedeministeeriumist, ning insener Laurman Haapsalust.

Riigikogus 13. detsembril 1925 vastuvõetud raadioseadusega moodustati teedeministeeriumi juurde 12-liikmeline nõuandev raadiokomitee. Sinna kuulusid jälle sise- (näiteks Viljandi politseiinspektor Aleksander Tamman), sõja-, haridus- ja teedeministeeriumi esindajad, kaks inimest postipeavalitsusest ja

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 117, l. 1.

kaks raadioühingutest, ringhäälingu (ametlik nimetus oli: raadioettekannete korraldaja) esindaja (A. Kapsi), samuti olid ühe asjatundjaga esindatud Eesti Inseneride Ühing, raadiotöösturid ning ärimehed.

Asjatu oleks aga nimekirjast otsida töölisorganisatsioonide või ametiühingute esindajaid. Sõjamehi esindas asjatundja major Friedrich (Fred) Olbrei, kes praegu töötab ENSV Ministrite Nõukogu patendiametis Tallinnas. Hiljem lisandusid veel välisministeeriumi, mereasjanduse peavalitsuse, kaubandus- ja tööstusministeeriumi, peatolliameti ning kohtuministeeriumi esindajad. Ühesõnaga: kõik, kel riigis mingit kaalu oli, välja arvatud rahvas.

Ringhäälinguga tegeles praktiliselt siiski ainult "Raadio-Ringhäälingu" juhatus. Kui esimene neist oli 5-liikmeline, siis 1927.a.oli seal 3 meest: Aleksander Tamm, Arnold Kapsi ja August Köva. Hiljem kasvas juhatuse koosseis jälle viieni. Enne ringhäälingu riigistamist oli tema koosseis selline: esimees K.Reinmann(eestindatult Reinaste), abiesimees J. Loosalu, insener F. Olbrei, laekahoidja K. Tamberg ja insener H. Vörk.

"Ajalehekuningas" Jakob Loosalu oli 1926.a-st riigikogu liige asunikkude rühmas ja riigikogu sekretär 1932.a., seega ustav kodanluse tugi. Andis välja ajalehti "Maa" (1927-30) ja "Maa-leht" (1930-1934), samuti kergesisulisi "Uudislehte" (1927-40) ja "Jutuleht" (1929-1940).

Riigi Ringhäälingu loomisega tekkis ka valitsuse poolt nimetatav juhatajakoht, muu personal jäi esialgu endiseks. Juunis 1934 nimetati ajutiselt juhatajaks senine postivalitsuse direk-

tor diplomeeritud insener G. Jallajas. 10. septembrist peale asus ametisse F. Olbrei, kes juhtis ringhäälingut Suure Isamaasõja alguseni.

Fred Olbrei on sündinud 1893.a.; lõpetanud Peterburi sõjaväe elektrotehnilises koolis raadiotelegraafi ja elektromehhanika kursused ja Toulouse'i ülikooli Elektrotehnika Instituudi; õppis ka Riia Polütehnilises Instituudis. Suure Isamaasõja ajal viibis tagalas.

Ta on seni elavaist staažikaim ringhäälingu kaastööline, juba 20. detsembril 1926 esines F. Olbrei "Raadiotehnilise ettelugemisega". Ainuüksi 10 aastaga pidas ta 530 loengut.

Riigi Ringhäälingu tegevuse alused pidi määrama raadionõukogu. See oli mõeldud kodanluse positsioonide tugevdamiseks ringhäälingus, kuid F. Olbrei enda sõnade järgi: "Raadionõukogu eksisteeris rohkem formaalselt, peamiselt kontrollis vaid rahalisi kulusi, tegelikult ta ei seganud end ringhäälingu asjadesse."¹

Fred Olbrei mikrofoni ees

¹ Jutuajamisest 1964.a. kevadel.

Esimese raadionõukogu koosseis 1934.a. juulis oli selline: teedeministri abi K. Jürgenson, riigisekretär K. Terras, G. Jallajas, F. Olbrei ja H. Võrk. Nõukogu koosseis kuue aasta jooksul peaaegu ei muutunud, sest kaks aastat hiljem kuulusid sinna jälle K. Jürgenson ja K. Terras (olid esimeheks ja abiesimeheks kuni 1940.a.), majandusministri abi A. Keller, G. Jallajas ja H. Võrk. Detsembris lisandus ka riigikontrolli esindaja A. Stein.

Ehkki raadionõukogu koosseis pidi pidevalt uuenduma, hoolitses valitsus ise selle eest, et "omad mehed" hoiaksid ringhäälingul silma peal. Näiteks 1939.a. määrati presidendi otsusega nr. 70 Artur Keller uuesti raadionõukogusse; otsusega nr. 117 istus jälle raadionõukogu koosolekuil K. Jürgenson, jne.

Vaevalt neil midagi selle kohustuse vastu oligi, sest iga koosoleku pealt maksti raadionõukogu liikmele 10 krooni ja esimehele 20 krooni. Pole halb teenistus, kui arvestada, et näiteks 1937.a. pidas raadionõukogu 13 koosolekut (komisjonid 9).

Lisaks said raadionõukogu liikmed alates 1936.a. ringhäälingu puhaskasust 3 %. Selliselt jagati 1937.a. raadionõukogu liikmete ja riigikontrolli esindajate vahel 2314,3 krooni.

II

"Radio-Ringhäälingu" ajal oli ringhäälingu koosseis õige mannetu. Esimestel päevadel vaid asjaajaja, koristaja ja pisiorkester, ringhäälingu riigistamisel 30 inimest (sellest 2/3 orkester).

Esimene palgeline töömees oli asjaajaja-direktor H.Oll-Reinson, kes oli ka üks osaühisuse rajajaid. Kõrdamööda olid juhatuse esimees A. Tamm ja H.Oll-Reinson "halloo-meheks", sest raha-

puudus ei võimaldanud esimesil päevil väljastpoolt esinejaid palgata.

Kümme aastat hiljem nad meenutasid:

"Keegi ei tahtnud alul ringhäälingusse kõnelema ega laulma tulla. Või kui nõustutigi, siis nii kõrge tasu eest, mida me maksta ei suutnud. Neid, kes tahtsid, ei võinud aga mikrofoni ette lasta. Ühe esinemishimulise lauljannaga ei saanud muidu, kui lasksime tühja mikrofoni laulda."¹

Kuidas Eesti kõigi aegade kuulsaim raadiomees Felix Moor (sündinud 1903.a. Suure-Jaanis, surnud 1955.a. Tallinnas) sattus ringhäälingusse ja milline see töö algul välja nägi, sellest jutustab tema enda kirjutis "Minu esimene tutvus ringhäälinguga":

"Meie ringhäälingu hälli juurde jõudsin siis, kui ta oli ainult viiskümmend päeva vana. Sammusin mööda Pikka tänavat sadama suunas. Jõudnud Vaimu tänava nurgale ühe igivana maja ette, peatusime. Mu kaaslane hoiatas, et asutus, kuhu varsti sisse astume, on nagu "püha paik", kus kõrvalistelt isikutelt nõutakse täielist vaikust. Sammuline halvasti valgustatud treppi mööda teisele korrale. Ukse taga seistes kuuldus seestpoolt muusikaheliseid. Kaaslane vajutas ukse kõrval olevale nupule ja nüüd kostis muusikahelide hulka mingi hoopis määritlematu heli,

¹ "Raadio" nr. 50, 10.XII 1936, lk. 1187.

midagi parmu pörisemise taolist, kuid palju valjem. Mõni hetk hiljem avas meile ukse keegi prillides vanahärra, kes pani sõrme suule, märgiks, et "vaikust". Vabanenud siinsamas esikus üli-riietest astusime vanahärra juhitud hiirvaikselt seestpoolt eesriidega kaetud ukse kaudu saalitaolisse ruumi, mille seinad olid drapeeritud sinise riidega ja põrand kaetud vaibaga. Ruum oli ruudutaoline põrandapinnaga, umbes kuus korda kuus sammu. Ühes nurgas oli klaver, sellest vähe eemal teise seina ääres harmoonium ning põranda keskel kaks viiulit ja tsello. See oli kogu orkester. Ettekanne tundus kaunis tugevasti sumbutatud. Kui muusikapala lõppes, astus vanahärra kärmesti keelpillide ette seina äärde asetatud statiivi juurde, mille tipus oli metallrõngas keskel asetseva marmorblokiga. Taipasin: mikrofon. Samasse marmorblokki hüüatas vanahärra kaunis energilise häälega: "Üks minut vaheaega", astus siis tagumistesse tubadesse viiva ukse juurde, vajutas seal ühele nupule, mille järel kustus ukse piidal olev punane elektrilamp ja süttis roheline. Kõud pääsesid keelepaelad valla. Tutvasin vanahärraga ja puhusime mõne sõna head juttu, kuni vestleja leidis, et "üks minut" on juba kestnud küllalt kaua ning sammus jälle ukse juurde, vajutas nupule, Punane tuli osutas, et mikrofon on avatud. Samal ajal hakkas esikus pörisema parmu lennu meenutav ese. Vanahärra nimetas kiiresti järgmisena ettekantava orkestripala ja sammus esikusse. Nii viibisin selles primitiivses stuudios umbes tund aega, kui vanahärra mu juhtis ettekanderuumi kõrval olevasse tuppa, mis oli ühtlasi büroo- ja ooteruumiks. (Meeles pidada, et sinna pääses ainult stuudio kaudu!) Mõne viivu pärast ulatas ta mulle kimbu masinal kirjutatud teadaandeid, mis järelevaatusel osutusid ETA telegrammideks; pidin need varsti mikrofoni ees ette lugema. Olin varem juba 8 aasta kestel esinenud publiku ees näitlejana ja deklamaatorina. Mul üteldi olevat selge, kõlav hääle ja puhas diktsioon, nii siis nõuetavad eeltingimused ringhäälingu esinemiseks. Telegrammide ettelugemisel oli aega umbes kolmkümmend minutit. Mäletan, et mida lähemale saabus mikrofoni ette astumise moment, seda suuremaks läks ärevus, hoopis erinev senisest esinemis"palavikust". Ja enne mikrofoni avamist õhetasin üleni, pulss võis olla vist üle 120 löögi minutis, süda oli nagu kurgus. Aga imelik! Niipea kui olin lausunud esimesed sõnad, saavutasin rahu ja enesevalitsuse, hääle sai tagasi oma tavalise kindluse ning lugemine läks ladusalt. Ettekande lõpul sain stuudios viibijailt väikese aplausi. Vanahärra, kelleks osutus "kuldsuu" Aleksander Tamm, tegi mulle ettepaneku hakata eesti ringhäälingu esimeseks palgaliseks konfereerijaks. Ja nii sai minust 6. veebruaril 1927.a. "halloomees".¹

Kui juba Moorist jutt tuli, siis nii kergelt edasi ei pääse: 20 aasta jooksul võis Eesti ringhäälingu ja Felix Moori vahel võrdlusmärgi tõmmata, üks polnud mõeldav teiseta.

Eesti Raadio fonoteegis on säilinud F. Moori reportaaž "Kui-

¹ "Raadio" nr. 50, 10.XII 1936, lk. 1190.

das valmib teatrilavastus", laulupeoreportaaž jm. väiksemad helilööigud. Nende autorit iseloomustab äärmiselt täpne diktsioon, nii et võib kuulda ka üksikuid häälikuid. Emotsioonide huvides kasutas ta ka hüüdeid "ah", "eh" jm. Moori kõnepruuki kopeerisid teised meesdiktorid.¹

Kunstilisel lugemisel oli ta ühesugune meister proosas ja värsis, tema intonatsiooni langused ja tõusud polnud liialt suured, vaid parasjagu mõjuvad. Võib märgata mõningat sarnasust Voldemar Panso ja Valdo Pandiga; küllap on suurtel sõnakunstnikel alati midagi ühist.

Muide, improviseerimisoskuses peetakse F. Moori seni ajani ületamatuks. Isegi varem valmiskirjutatud teksti ei lugenud ta lihtsalt maha, vaid improviseeris juurde.

11. mail 1964 Teatri- ja Muusikamuuseumis toimunud mälestuste-õhtul Felix Moorist meenutas teatritegelane Leo Kalmet:

"Feliksil oli tohutu improviseerimisanne, ial ei olnud tema saates pause, samal ajal ei kopeerinud ta kunagi ennast ega teisi. Tema baritonaalne tenor nakatas kuulajaid, sugereeris, pani kuulama.

Moor l õ i r a a d i o k u n s t i E e s t i s. Tänu suurele eruditsioonile oskas ta saateks ja saates välja valida kõige olulisema. Alati andis ta sündmusele oma hinnangu, ühtlasi kuulajat selliselt aktiveerides, et tahtsid ise kohal olla...

Ta oli rahva seas ülipopulaarne. Kord kutsuti Moor aga kohtumisõhtule ühte tütarlaste gümnaasiumi. Meiud olid pärast kole-dasti pettunud, sest nad olid ootanud printsi (!). Moor enam ühelegi kohtumisele ei läinud: "Milleks rikkuda noortel illusioone!"

Ants Lauter lisas: "Meie raadiol vedas, et Moor sinna sattus. Lahkus ta ju teatrist vaid selleks, et süda oli haige ja arstid soovitasid rahulikumat elukutset! Selle mehe koht on alatiseks eesti kultuuri ajaloos."

F. Moor oli suur töömees. Tartu ülikooli 300 a. juubeli puhul käis ta kaua enne seda teaduskondades ja kogus saatematerjali;

¹ Vrd. "Kratt" nr.42, 31.X 1936, lk. 166.

Felix Moor töö

enne esimest reportaazi Helsingist luges rohkesti vastavat kirjandust. Enamik Eesti näitlejaid sai õige emakeele kuuldemängutundidest, keelevaist oli F. Moori tugevamaid külgi.

F. Clbrei meenutas aastakümneid hiljem:

"F. Moor oli otsekui sündinud raadio jaoks, tema läbi võitis eesti ringhääling palju. Tugev isiksus - näit. teine teadustaja Holm (on praegu Tallinnas usuvend) omandas isegi tema hääletooni, nii et tavaline raadiokuulaja ei teinud isegi vahet, kumb neist on mikrofoni ees.

Ta oli haruldaselt arenenud, laia silmaringiga inimene. Ent nagu ikka andekate inimestega, kannatas temagi alkoholi all. Tabavalt on selle kohta öelnud J. Rummo:

"Felix Moor on kui hea lüpsilehm, kes jalaga oma lüpsiku ümber lööb!"

See viga oli tal ilmselt päritud, sest ka ta isa oli alkohoolik. Teiselt poolt hukutas teda tohutu populaarsus. Tarvitses tal vaid minna "Estonia" valgesse saali või puhvetisse, kui juba kõikjalt hüüti: "Felix, tule siia!"

Oma nõrga iseloomu tõttu ei suutnud ta viinast ära öelda. Seetõttu tuli tihti saatekava muuta ja mõni lugu jäi hoopis ära. Seitse korda lasti Felix Moor ringhäälingust lahti ja sama arv kordi võeti ta sinna tagasi, sest ta oli tõesti asendamatu, pigemini - teda võinuks asendada vaid 3-4 inimest! Lõplikult taheti teda vallandada siis, kui sündis rahvusvahelise ulatusega skandaal. Nimelt avati Narvas mälestussammas Põhjasõja aastapäevaks. Sel puhul saabus sinna ka ringhäälingu brigaad. Tehnikuid ja tehnikat juhtis F. Moor. Saatepäeval oli ta aga nii purjus, et ei suutnud välja öelda üle kolme sõna järjest. Nüüd võeti temalt mikrofoni ära ja üks tehnik - või üks sõjaväelane - viis reportaazi kuidagi lõpule. Seekord segas isegi valitsus vahele, sest kohal oli viibinud palju välismaalasi. Mullegi tehti märkus. Lõpuks võeti ta ikka tagasi, sest Moor tuli järgmisel päeval ja palus pisarsilmi:

"Mul on loomupärane nõrkus, ma ei saa sinna midagi parata."

Teda saadeti ka ravile, aga see ei aitanud."¹

F. Moori õpilane V. Panso meenutas eelmainitud mälestusõh-

tul oma õpetajat selliselt: "Ainult eredate isiksuste kohta räägitakse müüte ja anekdoote. Tegelikult pole õige F. Moori kohta öelda, et ta oli suur viinanina. Ta töötas kuu aega kui loom, magades ööpäevas vaid kuus tundi. Siis pani selga vanad riided ja ütles: "Ma lähen linna.".

Puhkas kaks päeva lokaalides (kusjuures isegi viinaklaasi taga istudes õpetas seltskonnale õiget eesti keelt), siis läks tagasi koju, tööle.

¹ Jutuajamisest 1964.a. kevadel.

Kui lihtne on praegu raadiokunstile peale ehitada uusi kor-
ruseid, kuid rajada!... Felix Moori hiigeltöö vajab veel põhja-
likku uurimist."

Nuvitav on vaadata, kunas tulid meie ringhäälingu saatekavas-
se mitmesugused uued saateliigid. Esimest korda deklamatsiooni-
ga meie ringhäälingus esines F. Moor juba mõni päev pärast oma
debüüti, 12. veebruaril 1927.

Esimene lugemistund meie ringhäälingus oli 16. veebruaril
1927, esimene lastetund sama aasta 5. mail, esimene reportaaz
19. veebruaril 1928 (I Eesti raadionäituselt), esimene avalik
raadioõhtu 28. aprillil 1929.¹

(Avaluuletuseks oli Mor Jokai "Luuletaja armastus", esimeses
lugemistunnis kanti ette A. Kivikase "Verimu".)

Kõigi žanride, kaasa arvatud kuuldemängude teke on seotud
F. Moori nimega. Vähem tuntud on ta meeleolulauljana. Ta esines
anonüümselt mikrofoni ees omaaegse lööklauluga "Ma suudlen Teie
kätt, Madam", mille viimase salmi laulis isegi väga rahuldavas
inglise keeles (Moor oli Tallinna I gümnaasiumi kasvandik ning
valdas vabalt vene ja saksa keelt).

Lisaks kõigele muule hoolitses Moor ka järelkasvu eest. Et
lavastada lastekuuldemänge, lõi ta 1929.a. lõpus lo-liikmelise
lastetrupi. Sellest rühmast on välja kasvanud ka Eesti NSV tee-
neline kunstnik Ellen Liiger (lastesaadetes tegid kaasa ka hili-
semad nimekamad kultuuritegelased Juhan Kahk, Vidrik Kivilo ja
Eino Tamberg).

Täiskasvanutega töötada oli Mooril raske, sest "Estonia" kee-

¹ Vrd. "Raadio" 22.IV 1937, nr. 16, lk. 4.

las oma näitlejatel esineda, lisaks kollitas alaline rahapuu-
dus. F. Moor ise meenutas 15. detsembril 1947 peetud raadiovest-
luses Ly Tuimaniga, et ta oli 9 aastat "halloomees", reporter,
toimetaja, lavastaja ühes isikus. Osaühisus oli äriettevõte,
kes ajas kasumeid taga, ja seepärast olid koosseisud väikesed,
igalt mehelt võeti mitu nahka.

Riigi Ringhäälingu päevil olukord pisut paranes, F. Moor ni-
metati saatekava sekretäriks ja vabastati kolmeks päevaks nädä-
las diktoriametist. Hiljem sai temast peamiselt kuuldemängude
lavastaja.

F. Moor oli tohutult produktiivne. 1937. aastaks oli ta esi-
nenud kuuldemängudes 60, lastekuuldemängudes 44, avalikel raa-
dioõhtutel konferansjeena 54, segaettekannetega 68 ja deklamatsio-
onidega 46 korda; kui vaja, võis ta isegi lööklaule laulda.¹
Kümne aasta jooksul jõudis ta esineda 1321 korda, sealhulgas
118 lugemistunnis ja 240 reportaažis (saadete nimekirjad on õn-
neks säilinud, F. Moori isiklikus arhiivis). Mõni ime, et kuula-
jad kinkisid talle kuldkella seoses 10 a. tegevusega ringhäälin-
gus ja 15 a. kestnud sõnameistri-tegevusega.

Kõige suurem lemmik oli ta aga lastele (esimene 10 aastaga
organiseeris ta 713 lastetundi), kes andsidki talle hellitusnime
"raadioonu".

Üldse esines Felix Moor 21 aasta jooksul 2100 korda eetris
(siia pole arvatud teadustamised stuudios ja raadioõhtutel),
mängis ise kaasa ligi 300 osas, lavastas 800 kuuldemängu ja
kuuldepilti. Olgu märgitud, et tema "rääkis sisse" ka esimese
eesti filmikroonika.²

¹ Vrd. "Raadio" 22.IV 1937, nr. 16, lk. 4.

² Vrd. I. Kosenkranius, Eesti kino minevikuradadelt, Tallinn
1964, lk. 68.

Kuulsusele vaatamata oli F. Moor väga tagasihoidlik ja lahke, tõeline rahvane. Ta tundis ka raadiotehnikat hästi, ise seadis reportaazide puhul mikrofonid paika.

x x x

F. Olbrei meenutab:

"O/ü. ajal oli komplekteerimise puhul suurimaks raskuseks võitlus rahakotimeestega, kes ei tahtnud mingisuguseid kulutusi teha. R.R. ajajärgul saavutati siiski seda, et ringhäälingus olid tasumäärad 15-20 % kõrgemad kui mujal. Jõuluks ja kevadpühiks maksti veel preemia kõigile kuupalk, see võimaldas paremini kaadrit valida. Seepärast tahtsidki kõik orkestrandid Tallinnas mängida just ringhäälingu orkestris. Kevadeti, kui sõlmiti lepinguid, leidsid aset otsekui laadad. Konflikti satuti isegi "Estoniaga", sest viimane ei tahtnud paremaid mehi ära lasta.

Riigi Ringhääling oli vähem seotud kasumitesaamise püüetega ja võidi parematele meestele ka rohkem maksta (ühe ja sama koha peal saadi ka erinevat palka!). Direktoril olid küll teatavad finantspiirid, kuid nende ulatuses võis ta vabalt tegutseda.

Ma püüdsin valida tööle tugevaid isiksusi. Tavaliselt võeti inimene proovile, midagi kindlat talle ei lubatud ja alles kui mõlemad pooled olid rahul, siis sõlmiti leping. Heade palganormide pärast oli teiste asutustega palju "paksu verd".

Oli näiteks teada, et Jaan Rummo on hea staažikas pedagoog ja kutsusin teda ringhäälingusse tööle. Rummo oli vastu:

"Mul on 35 tublit õpilast, kes mind armastavad ja keda mina armastan. Neist kasvatan na inimesed ja milline rõõm on näha neid täiskasvanutena..."

"Aga kui teil 35 asemel on 35000 õpilast?"

Rummo jäi mõttesse ja tegin ettepaneku, et suvepuhkuse ajal J. Rummo praktiseeriks pisut ringhäälingu töös. Rummo lõpuks nõustuski, sest talle pakuti lisaks prisket tasu - 200 kr kuus + honorar saadete koostamise, reportaazide, näidendite jm. eest. Jõudis kätte sügis ja kumbki ei teinud juttu lahkumisest. Alles siis, kui Jaan Rummost sai ametlikult lastesaadete toimetaja (veel suurema palgaga), ütles ta: "Pagana huvitav on see raadiotöö!"

Ta töötas sel kohal kuni oma surmani pärast sõda. Nii meelitati üle ka Eesti Kooperatiivide Keskühisuse majandusjuhataja ja raamatupidaja Richard Saving (suri emigrandina Rootsis) ning "Estonia" ooperilavastaja Hanno Kompus (elab praegu Montrealis). Muide, Felix Moor oli see, kes soovitas Jaan Rummot ringhäälingusse (viimane oli varem raadiotele lastenäidendeid tõlkinud ja kirjutanud)."¹

Hanno Kompus (sünd. 1890.a.) oli väga mitmekülgne inimene.

Enne ringhäälingusse tööleminekut oli ta saanud Riia Polütehniku-

¹ Jutuajamisest 1964.a. kevadel.

mis arhitektidiplomi, praktiseerinud Saksa riigiooperis režiiasistendina, olnud haridusministeeriumi kunstiosakonna juhataja ja "Estonia" teatri direktor. Juba üliõpilaspõlvest tegeles ka kirjandusega; kirjutas peamiselt arvustusi, aga tõlkis ka draamasid ja ooperilibretosid. Peale muu oli ta näitleja ja dramaturg.¹

1. juunil 1936 sai Hanno Kompusest saatekava juhataja. Albert Üksip on temast kirjutanud:

"Raadiokuulajad tunnevad Hanno Kompust peamiselt tema sõnavõttudest kunsti alal. Aga mitmekülgse inimesena ei põlga ta ka teisi teemasid, aktuaalseid./---/ Nagu ta on pärit maa südamest, nii on ta ka säilitanud puhtana ja kaunina keele, mida ta kõneleb. Pean ütlevat, et see on lihtsalt nauding kuulata tema keelt. Siin on parajal määral vana ja uut koos; liialdusteni minemast kaitseb teda keele vaist ja vanast koolmeistri perest saadud traditsioonid./---/ Vähesed teavad seda, et ta nii suvel kui talvel on kella 6-st laua taga. Võib-olla sellepärast, et ringhäälingu juhatusse on sattunud temataolisi mehi, ei tunne ka keegi selles asutuses kuigi palju "kroonu" asutust."²

Esimeseks Eesti naisdiktorigi oli Erika Veidenbaum (eestitatult Viirsalu). Ta oli Tartust pärit. Esimest korda võis juttu teha erialasest ettevalmistusest, sest E. Veidenbaum oli lõpetanud filosoofiateaduskonna, oskas deklameerida ja valdas vabalt soome keelt. Enne teda oli paar korda katsetanud üks tundmatuks jäänud naine.

Kui kõnealune pärast aastast töötamist 1935.a. siirdus tööle informatsiooni ja propaganda talitusse, siis asendas teda ajutiselt Juhani Reisik. Naisdiktorigi leidmiseks korraldati konkurs.

12 kandidaadiga tegi tõhusat tööd F. Moor. Proovikatsete järel jättis ta sõelale neist 4. Lõpliku sõna ütles komisjon, kes esinejaid valjuhääldajast kuulas. Valik langes Ira Lebasele (viimane valdas prantsuse keelt).

¹ Vrd. KH KO f. 194, 49:14.

² "Raadioleht" nr. 9, 1.III 1940, lk. 131.

Kui "Raadio-Ringhäälingu" perioodil käis kogu kaadri vär-
bamine täiesti stiihiliselt, siis Riigi Ringhäälingu päevil
püüti mingil määral ka rahvast kaasa tõmmata, eriti just
diktorite töölevõtmisel.

Kui F. Moor varemmainitud põhjustel R.R. teenistusest 1936.
a. oktoobris "lahkus" (loomulikult mitte lõplikult, sest Vil-
jandis ja teistes linnades raadiokuulajate poolt alustatud
allkirjadeaktsioon kandis vilja), püüti talle asendajaid lei-
da. 150 kandidaadi seast tuli välja valida 3 uut diktorit.

Nagu kurtis tolleaegne ajakirjandus, jättis konkurss hal-
va mulje eesti intelligentsist: puudulik keeleoskus ja hääl-
damine, aktsent, kõnedefektid, lühendite mittetundmine. Tänu
sellele, et diktorid kasutasid lik- ja line- lõppe segiläbi,
tekkisid "ülimoodsad" sõnad: hariline, võimaline, isaline ja
teised taolised.¹

See polnud esmakordne kurtmine. Juba 1932.a. hurjutas "Päe-
valeht" Moori asendajat R. Stafenaud, kel oli märgatav saksa
aktsent. Ka solistid väanasid armutult eesti keelt.²

Hoia Ronk (K.A. Hindrey) pahandas omakorda raadiokeele
monotoonsuse üle. Ta nimetas raadios esinejate diktsiooni
halvimaks Euroopas. Ja kui kõik lood vuristatakse maha, siis
ei päästa ka mees- ja naisdiktorite vahetumine. Artikkel
"Raadio kaudu diktsioonini" lõppes retoorilise küsimusega:
kui rahvas oskab kõnekeelde panna muusikat, miks siis ring-
häälingus seda ei osata?³

¹ Vrd. "RS" nr. 14, 2.IV 1937, lk. 3.

² Vrd. "Päevaleht" nr. 341, 13.XII 1932, lk. 6.

³ Vrd. "Postimees" nr. 67, 9.III 1937, lk. 5.

15 väljavalituga toimusid tõsisemad katsed. 1936.a. detsembris korraldatigi eetris "rahvahääletus": 6 järelejäänud kandidaadi üle otsustas rahvas. Esikohale tuli häälte arvu (36 233) poolest Rolf Stafenau, järgnesid Lisette Peek (24 186) ja Andres Birk (23 097). 1937.a. veebruaris võetigi nad ametisse.

1936.a. detsembris oli ringhäälingu juhtiv koosseis järgmine. Direktoriks oli F. Olbrei, väga tugev tehnikatundja ja seepärast sobiv isik direktori kohale.

Tehniline juhataja oli insener A. Lossmann, kes varem töötas Haapsalus raadiojaama ülemana, tuli Riigi Ringhäälingusse üle 1934.a. Praegu on Tallinna Piimakombinaadi peamehhaanik.

Saatekava juhataja oli H. Kompus, büroo juhataja R. Saving, stuudio juhataja ja hilisem Türi saatejaama juhataja insener G. Männik ja laboratooriumi juhataja L. Stürmer. Viimane asus "Raadio-Ringhäälingu" teenistusse Tallinna saatejaama juhatajana 1. jaanuaril 1932. Leo Stürmer oli Suure Isamaasõja ajal tagalas, suri Tšeljabiniskis 1942.a. novembris.

Kõige staažikam töötaja oli aga stuudio vanem-valveametnik Evald Mägi, kes juba 20. veebruaril 1929 oli Tallinna saatejaama ametnik. E. Mägi õppis raadioasjandust Pariisis. Töötas pärast sõda ENSV RMN paberitööstuse osakonna juhatajana, praegu on pensionär Tallinnas.

Viimasest kolm aastat hiljem alustas oma töömeheteed praegune staažikaim Eesti Raadio insener Franz Ilves. Siis küll alles 20-aastase praktikandina "Raadio-Ringhäälingu" välisülekandegrupis, 1938.a. peale tehnikuna Lasnamäel.¹

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 40 1962, lk. 4.

"Raadio-Ringhäälingus" töötas palju kuldsete kätega mehi. Näiteks oskas töökoja meister A. Bernhard selliselt valmistada kondensaatormikrofone, et "Telefunkeni" insener polnud võimeline neid eristama Neumanni firma omadest.

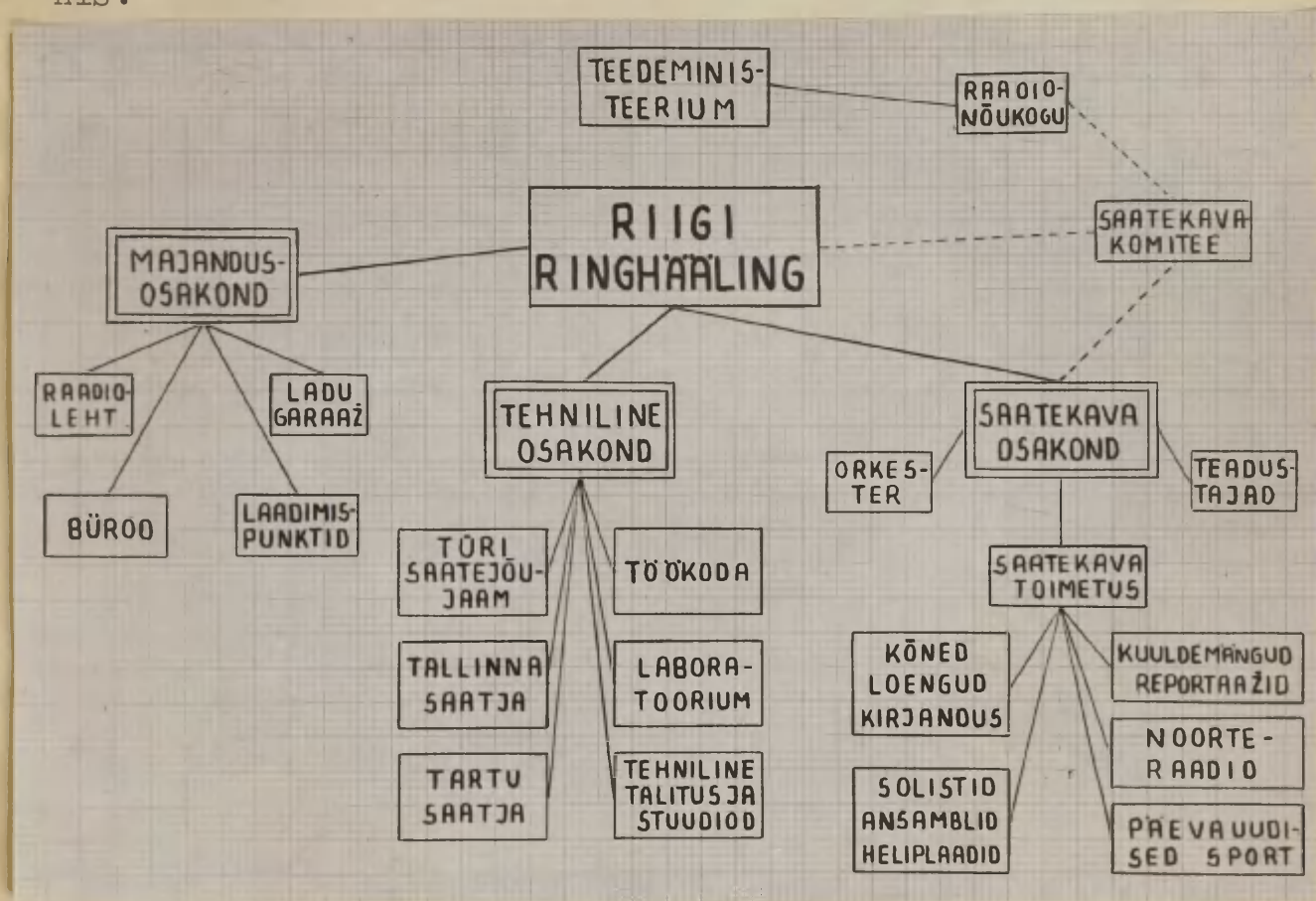
Loomingulisse koosseisu kuulusid sellal: F. Moor, noorte-raadio toimetaja J. Rummo, päevauudiste toimetaja K. Kesa (võeti tööle 1934.a. ajutiste töötasude arvel, suri pärast sõda USA-s), muusikasaadete toimetaja Fromhold (Vardo) Holm. Viimane tuli otse keskkoolist ringhäälingu teenistusse juba osaühisuse päevil. Pidas algul konfereeriija ametikoha kõrval ka raamatupidaja oma, Riigi Ringhäälingu loomisest alates te-
gutses vaid teadustajana. Oli muusikaliselt arenenud, seepärast siirdus sellele alale.

Vardo Holm ja Felix Moor.

Ülaltoodud gruppi kuulusid ka teadustajad. 1937.a. veebruaris anti juurde kuuldemängude lavastaja ja teadustaja koht. 1938.a. lõpus võeti juurde veel üks päevauudiste toimetaja, kelle hooleks jäi peamiselt sport (A. Kask).

Riigi Ringhäälingu struktuurist annab ülevaate järgnev joonis.¹

Riigi Ringhääling ise (rääkimata "Raadio-Ringhäälingust") kaadrit ette ei valmistanud. 1939.a. asutati vaid kaks stipendiumi (á 250 kr.) Tallinna konservatooriumi lavakunstikooli juurde, kuid selle vilja ei jõutudki lõigata (nimetatud kooli deklamatsiooni- ja kõnetehnika klassi lõpetasid juba 1937.a. 11 inimest, ja ehkki nad olid F. Moori õpilased, ei tulnud neist ükski ringhäälingusse tööle).

x x x

¹ Vrd. ORRKA f. 1354, nim.3, s.-ü. 47. l. 243.

Kõige parema pildi personalist a. 1934-1939 annavad Riigi Ringhäälingu ametlikud aruanded.¹

Aasta	1934	1935	1936	1937	1938	1939
I. Saatekavaosa	27	30	32	32	43	44
sellest orkester	23	26	27	27	34	36
II. Tehniline osa	14	17	26	30	34	44
III. Juhatus, majandus- ja bürooala	6	11	15	20	22	26
IV. Kokku	47	58	73	84	101	114

Kommentaariid. Esimesel kahel aastal olid koosseisus vaid kaks teadustajat ja kaks toimetajat.

1936.a. kohta on olemas ka detailsemad andmed. Nii töötas stuudiotest 11 tehnikatundjat, Lasnamäel 5, Tartus 3, laboratooriumides ja akulaadimise punktides 4, töökojas 3 meest. Riigi Ringhäälingus teenisid oma leiba ka kolm mittekoosseisulist töötajat: muusikatoimetaja, teadustaja ja orkestrant.

1937.a. oli kaks mittekoosseisulist töötajat (nende seas ka päevauudiste toimetaja), mõnedel andmetel ka veel 7 orkestranti.

1938.a. oli kolm mittekoosseisulist töötajat.

1939.a. oli koosseisus 5 toimetajat ja 3 teadustajat, väljaspool koosseisu võõrkeelsete saadete toimetaja, dramaturg, abijõud noorteraadio toimetuses ja heliplaaditoimetuses. Ajutist tööjõudu võeti veel informatsiooni- ja venekeelseteks saadeteks.

¹ Vrd. ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 47, l. 59, 127-129 ja 424.

Majandus- ja bürooala all on mõeldud ka raamatupidamist, kassat, kirjadeosakonda, abonentide kontrolli, juriskonsulti, koristajaid, ladu ja garaaži.

Eesti NSV kultuuriministri asetäitja Paul Uusman iseloomustab Riigi Ringhäälingu personali pöördemomendil järgmiselt:

"Oli ju suur osa ringhäälinguaparaati, eriti toimetused, komplekteeritud kodanlikule korrale ustavatest isikutest. Kuid uued tuuled olid siiski puhuma pääsenud. Peda näitasid ringhäälingu töötajate poolehoiuavaldused. Neid tuli nii esimesel päeval kui ka hiljem - tuli tehnilise personali ja töökoja töötajate poolt, isegi toimetusest. Paljudest tolleaegsetest inimestest said head nõukogude raadiotöötajad. Veel pärast sõda lõid 1940.a. personalist paar toimetajat kaasa, nende hulgas pikemat aega lastesaadete toimetajana Jaan Rummo. Tehnilise personali ja orkestri liikmete seas töötab praegugi rohkesti ringhäälingu vanu veterane."¹

1964.a. kevadel peetud jutuajamises selgitas P. Uusman, et vaenulikult meelestatud inimesed hakkasid hiljem varjatud vastupanu osutama: tekstidesse tehti teadlikult vigu, artikleid redigeeriti valesti jne.

Ka Felix Moor tegi varem küllaltki reaktsioonilise sisuga reportaaze ja kuuldemänge, kuid 1940.a. ta koostööst ära ei öelnud. Oma andekuse ja improvisatsioonivõime pärast kutsuti ta nõukogude ringhäälingusse tööle.

F. Olbrei ei varjanudki oma kodanlikku meelsust, kuid et ta oli avameelne ja töökas inimene, kes pealegi ei seganud end saatekava koostamisse, siis ringhäälingu tehnilise juhina oli ta mees omal kohal. Olles loomult väga õiglane inimene, omas ta ka suurt autoriteeti.

Vastupidi oli Gert Helbemäega, kes oma meelsust ei näidanud ja kelle tõeline pale paljastus hiljem. Ühelt poolt oli ta

¹ Saabus päev, Tallinn 1963, lk. 258.

üliviiisakas, teiselt poolt boheemlane. 1940/41 jätkas ta suure paatosega kuuldemängude lavastamist, fašistide saabumisel tervitas aga neid ja asus okupantide raadios tööle näitejuhina. Praegu elab ta Rootsis.

Kui G. Helbemäe tundis vähemalt oma tööd (ehkki tema kuuldemängud olid sentimentaalsed ja küllaltki vanamoelised), siis Ago Kask ei olnud midagi väärt ei inimesena ega raadiomehena. Nagu P. Uusman, F. Olbrei, H. Mikkin ja V. Esop (neiupõlves Valve Kruusvee; töötas valveametnikuna Riigi Ringhäälingus, hiljem "Raadiolehe" talituses) teda üksmeelselt iseloomustasid, oli A. Kase puhul tegemist revolverajakirjaniku ja nürimeelse isikuga.

Kui enamik ringhäälingu personali jäi nõukogude võimu võidu järel n.-ö. äraootavale seisukohale, siis Kask hüüdis (kõigi äärmiseks üllatuseks, sest seni ta oli olnud innukas kaitseliitlane) uuele korrale esimesena kõigest hingest hurraa. Et ta ka fašistide ees asus kohe kannuseid teenima, see selgus alles hiljem.

A. Kase taolised muidugi ei domineerinud ringhäälingu personalis. Võib tuua ka teistsuguseid näiteid. Aleksander Welman, ringhäälingu kaudu hästi tuntud Kirillovi mandoliiniorkestri liige, organiseeris juunipäevil demonstratsiooni Narvas. Hiljem sai temast kohaliku parteikomitee sekretär.¹

Evald Mägi kinnitas 1964.a. peetud jutuajamises, et 1940.a. pööret tervitasid tema ja ta töökaaslased - valveinsener Harri Esop, tehnikud Eugen Puusepp, Boris Kraeman (kõik praegused

¹ Vrd. Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas, Stockholm 1956, III, lk. 166.

TPI Öppejõud) ja F. Ilves, insener Aleksander Sillart (praegune Riikliku Raadio ja Televisiooni Komitee peainsener) jt. E. Mägi lõi kaasa 1943.a. Leningradi raadiosaadetes.

x x x

Eraldi vaatlust nõuab o r k e s t r i kui suurima ringhäälingukollektiivi areng.

Orkester oli 1926.a. peale peamiseks muusikalise kava täitjaks juhuslike solistide ja väheste heliplaatide kõrval. Algas kõik triost (Hugo Schütz - viiul, Alfred Vaarman - tsello ja Anna Sivitski - klaver), kes küll juba esimese tegevusaasta jooksul kasvas 9-liikmeliseks ansamblik.

Esialgul lisandusid triole harmoonium (Fr. Nicolay, eestisdatult Priit Nigula) ja obligaatviiul (Karl Schütz). 1927.a. algul täiendati koosseisu klarneti (Simson) ja kontrabassi (Kotsensky), seejärel flöödi (Sepp) ja trompetiga (King). Kulus aga veel lo aastat, enne kui võis juttu teha sümfooniaorkestrist.

Tõsi, juba 1927.a. alates võeti osa "Estonia" avalikest sümfooniakontsertidest, kuid alles Riigi Ringhäälingu päevil (kui tuli kokku juba 70-80 muusikanti) saab rääkida kunstilisest õnnestumisest.

Ringhäälingu orkestri arengutee oli üsna vaearikas. "Raadio-Ringhäälingu" juhatuse vanadest protokollidest on näha aastast aastasse muret orkestri pärast. Kuulajad nurisesid õigustatult orkestri väiksuse üle, kuid juhatus ei tahtnud kuuldagi uute orkestrantide juurdepalkamisest.

Praegune Eesti NSV teeneline kunstnik Hugo Schütz täitis

Orkester "Raadio-Ringhäälingu" päevil. Vasakult paremale:
R. Palm, A. Mill, A. Saat, M. Prokofjev, P. Nigula, A. Värk,
A. Treumuth, A. Sepp, A. Köhelik, K. Kukk, P. Kotsensky,
R. Merkulov, M. Kubli, K. Vesterstein (Vestre), A. Karjus,
F. Moor.

algul ka kontsermeisteri ja ringhäälingu muusikajuhi ülesandeid. Kui temast 1929.a. sügisel sai "Estonia" orkestri kontsertmeister, siis asendas teda viiuldaja August Mill ja 1930.a. septembrist esimene viiul Rudolf Palm (mõlemad on praegu Eesti NSV teenelised kunstnikud).

Praegune Eesti Raadio sümfooniaorkestri kontsertmeister R. Palm oli suurepärase solist ja hea ansamblilooja (1933.a., kui lahkus Krull, täitis Palm iegi orkestrijuhi kohta). 37 aasta jooksul on Palm näidanud end oma erialale jäägitult andunud muusikuna, tõsise, visa ja äärmiselt kohusetundliku töömehena, kes on pälvinud kolleegide ja raadiokuulajate austuse.¹ Just tänu sellistele entusiastidele on meie sümfooniaorkestril nii hea nimi.

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 26 1964, lk. 2.

Aastatel 1928-1929 olid orkestrijuhhtideks - õigemini kunstilisteks juhtideks ja programmi koostajateks - heliloojad Juhan Aavik ja Enn Vörk. Muide, Boleslav Kotsensky andmetel käisid alates 1928. aastast ringhäälingu orkestrit juhatamas vähemalt 14 naa dirigendid (Nõukogude Liit, USA, Prantsusmaa, Suurbritannia, Itaalia, Ungari, Tšehhoslovakkia, Soome, Saksamaa, Austria, Läti, Belgia, Hispaania). Nende seas olid ka sellised kuulsused nagu Stravinski, Coates, Berdjajev, Cooper, Mayer, Rajter, Blech, Ramberger, Malko, Sebastian, Mahler jt. (põhiliselt muidugi R.R. perioodil).

Aavik ja Vörk olid ringhäälingu teenistuses vaid osalise tööjõuna. See ajaolu ja muusikajuhtide alatasa vahetumine ei mõjunud orkestrile hästi. Seepärast pole imestada, et kuigi 1928.a. alguseks oli orkester kasvanud 12-liikmeliseks¹ (juurde tulid Eesti parim oboemängija Mihhail Prokofjev ja tremboonimängija Eduard Tihane, samuti ajutiselt üks viiuldaja), ei rahuldanud see ikkagi avalikkust.

Insener E. Maltnek kirjutas: "Olen nii mõnigi kord katsunud erapooletult hinnata ringhäälingu orkestrit, küll tõsisel, küll kergesisulisel muusikal ja pean tunnistama, vähemalt see osa ringhäälingu saatekavast ei taha paraneda. Iga kord tekib tunne, parem oleks kui orkester üldse ei mängiks!"²

Et see mitte erandlik arvamus polnud, tõendab V. Kelle kiri:

"Kui lehitseda ringhäälingu saatekava, siis võib juba ette öelda, et see enamatel kordadel vähe kuulamisväärsset pakub. Närvava, kui õhtu kestes kavas ehk 3 enam-vähem meeldivat teost leidub. Kui siis veel orkester neid sarnase ükskõiksusega ja hoolimatusega läbi masindab, nagu see meil kogu aeg kahjuks sünnib, siis on arusaadav see pahameel..."³

¹Vrd. "Raadio" nr. 2 1928, lk. 68.

²"Raadioleht" nr. 1, 6.I 1929, lk. 1.

³"Raadioleht" nr. 3, 30.I 1929, lk. 7.

1929.a. septembris suurendati orkestri koosseis 18-liikmeliseks ja esimeseks koosseisuliseks dirigendiks palgati muusikamees Arkadius Krull. Võrdluseks olgu öeldud, et Riias oli sel ajal ringhäälingu orkestris 40 liiget.

Nüüd võis kõnelda ringhäälingu orkestrist juba ilma jutumärkideta, sest oli kujunenud püsiv salongkoosseis. Üritati mängida isegi Beethoveni esimest sümfooniat, kusjuures hea tahe tulemuse muidugi kaugelt üles kaalus. Peamiselt oli orkestri repertuaaris endastmõistetavalt vaid kerge ajaviitemuusika.¹

Osaühisus ei tundnud orkestri paerikümmeliikmeliseks suurendamise vastu mingit huvi, sest see oleks nõudnud aastas ligi 15 000 krooni lisakulu. Asi läks hoopis tagurpidi - 1932.a. loetleti orkestrante 13, 1934.a. aprillis vallandati sellestki koosseisust 2/3, jäi järele vaid kvintett (Palm, Mill, Karjus, Kotsensky, Nigula).

Pärast Riigi Ringhäälingu loomist oli augustis 1934 olukord selline: kolmel päeval esines sekstett ja kolmel päeval 22-24-liikmeline orkester (muidu poleks rahadega välja tulnud). Kuni aasta lõpuni oligi tegemist sümfonettkoosseisuga.

Hädas oldi repertuaariga: kõik helitööd olid mõeldud täiskoosseisulisele sümfooniaorkestrile, seega tulid need ümber orkestreerida.

Riigi Ringhäälingus sai esimeseks dirigendiks prof. Raimund Kull ja teiseks dirigendiks Priit Nigula, kes seni oli täitnud orkestris klaverimängija ja solistide klaverisaatja kohustusi.

Nüüd muutus orkestri töö ja koosseis stabiilsemaks. Lisaks

¹ Vrd. Ringhääling, Tallinn 1944, lk. 26. ?

sellele tugevnes tehniline baas, mis polnud vähem tähtis (Soomest telliti akustika mõõteaparaadid ja ehitati nii esinemiskui harjutusruumid "Estonia" IV korrusel akustiliselt ümber). Sest seni kui puudusid korralikud tehnilised seadmed, poleks hea ega suur orkester mõjule pääsenudki. Paranes ka orkestrantide elu: poole kohaga muusikamehed said detsembrikuus täispalga, 1938.a. oktoobris tõsteti orkestrantide palka veelgi 3,5-4,5 %.

Et tasakaalustada keel- ja puhkpillide vahekorda, suurendati 1. oktoobrist 1938.a. orkestri koosseisu 7 mehe võrra. Dirigendi kepi all oli juba 33 meest (Soomes 34), kelle töötasud neelasid ühe kolmandiku saatekava kuludest.

Prof. R. Kull töötas paralleelselt ka "Estonia" teatri muusikajuhina, tema töökoorem oli liig suur. Seepärast kutsutigi 1939.a. augustis dirigendiks Olav Roots (töötab praegu tunnustatud muusikamehena Kolumbias). Sellal oli orkestris ligi 40 meest (neist jäid aastakümneteks ringhäälingule truuks trompetist Vootele Tamm, violamängija - praegune estraadiorkestri dirigent ja Eesti NSV teeneline kunstnik - Rostislav Merkulov, tsellist Kaarel Vallimäe, flöödisolist Arnold Sepp, fagotimängija ja hilisem Eesti Raadio sümfooniaorkestri dirigent Sergei Prohhorov, kontrabassimängija Boleslav Kotsensky jt.) ja naist (esinene viiul, harf ja klaveril Tekla Koha, kes töötab praegu repetiitorina "Estonias"), kes peaaegu kõik olid konservatooriumi lõpetanud või õppisid seal. (Proovidel mängisid ringhäälingu orkestris praktikantidena kaasa ka konservatooriumi õpilased, nii tuli järelkasv.) Tõsisemate palade ettekandmiseks oli seegi

koosseis väike, nii et kapitaalsemad teosed kanti ette ikka koos "Estonia" orkestriga.¹

III

Tänapäeva mõiste järgi m i t t e k o o s s e i s u l i s i kaastöötajaid ametlikult sellal ei olnudki. Suured abilised olid Tallinna teatrite näitlejad. Lähemalt nende osadest ja tööst alajaotusest "Kuuldemängud ja teater".

Suurepäraseid eeldused ringhäälingus töötamiseks oli 25. augustil 1932 elavate kirjast lahkunud Hilda Gleseril. Felix Moor iseloomustas teda oma järelehüüdes selliselt:

"Ainulaadne deklamaator, kellenä teda tunneme ringhäälingu kaudu. Nagu veel praegu kuuleksime mikrofoni ees teda vahest sügavtraagilisena, taotli eluröömsana, mõnikord kehastamas noori, teinekord vanu. Olgu see siis lugemistunnis, kuuldemängus või avalikul raadioõhtul."²

Pole inestada, et F. Moor pidas teda üheks oma õpetajaks.

Mitmekülgne abiline oli "Estonia" ooperitenor Aarne Viisimaa, kes 1940. aastaks oli ringhäälingu kontsertosas esinenud 146 korda. Vähem tuntud on A. Viisimaa ringhäälingu teadustajana. Ta meenutab ise (jutt on 1929.a. kohta):

"Eriti meeldis mulle lastetundide korraldamine. Ma ei paku- nud lastele mitte lihtsat lugemist, vaid püüdsin neile tundi te- ha huvitavamaks ja mitmekesisemaks juttu illustreerivate heli- plaatidega, nagu see praegu on moes põimikutes ja kuuldemängudes. Ainult et tolleaegsete tehniliste abinõude juures polnud see kuigi kerge teostada. Tuli lugemise ajal keerata üles grammafoni, vahetada plaati ja nõela, sest abinõude polnud kusagilt võtta. Koguni oma laulu juurde tuli ise konfereerida! Tol ajal sai loe- tud koguni lugemistundides."³

Ühe agara esineja nimi on tänapäevani hästi tuntud. See on Artur Rinne, kes laulis enne sõda plaatidele üle 160 laulu. Neist "Mets mühisob" muutus ringhäälingus kõige nõutavamaks pa-

¹ Vrd. Ringhääling, Tallinn, 1944, lk. 26.

² "Raadio" nr. 324, 9.IX 1932, lk. 280.

³ "Raadioleht" nr. 46, 17.XI 1939, lk. 7.

laks ja kuulajad tegid koguni ettepaneku, et laulu võiks igal hommikul kasutada äratusmänguna...

(A. Rinne töötab praegu Eesti Televisiooni režissöörina).

Loengutekavast võis leida õige sageli Voldemar Mettuse nime, kes esines ümmarguselt sajal korral mikrofoni ees. V. Mettus pidas loenguid õige mitnelt alalt, kuid tema kõige tuntum loengusari oli hiina ja jaapani filosoofiast. Et raadioloenguid kuulati, näitavad järgmised faktid - raamatukauplustes tekkis elav nõudmine sellealase kirjanduse järele ja lektori poole pöörduiti pidevalt täiendava informatsiooni saamiseks.

Löövate pealkirjade leidmiseks ja mõnusa vestlustooni tabamises abistas V. Mettust see, et ta oli elukutseliselt ajakirjanik. 20-minutilise loengu ettevalmistamiseks kulus tal aega 5-10 tundi.¹

Soliidne eetristaas on prof. M. Kasel, kelle esimene loeng jõudis eetrisse 23. veebruaril 1937.

Doktor Kask töötas sellal Kehalise Kasvatuse Instituudi juhatajana. Tervishoiualaste loengute idee tõi ta kaasa Ameerikast, Harvardi tervishoiuülikoolist. Kodumaale naasnult "nägin, et tollal ringhäälingu kavas olevad 20-30 min. pikad tervishoiuloengud muutusid isegi mulle, kui arstile, igavateks. Mõtlesin, et neid asju äärmiselt lühidalt refereerides ei väsi kuulajate tähelepanu. Kõnelesin sellest hr. Kompusega, kes otsustas teha katsed - mis kestab tänapäevani".²

"Tervise viisminutid" muutusid niivõrd populaarseks, et dr. Kask sai nädalas keskmiselt 20 kirja (rekordiks oli 43 kirja nädalas).

Tänapäeva raadiokuulajad tunnevad M. Kaske tema "terviseminutitest" või "postipaunast" "Päevakajas". Kui eriti teenekatele

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 43, 27.X 1939, lk. 8.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 51, 22.XII 1939, lk. 9.

Eesti Raadio kaastöolistele seati sisse Hõbemikrofon, siis esimesena anti see üle "raadiodoktor" Mihkel Kasele.¹

Peale eelmainitud meeste polnudki palju neid, kes said raadiokuulajatele lähedasteks. Gerhard Krause pidas aastail 1933-1934 loenguid välismaa muusikast (illustratsiooniks Telefunkeni heliplaadid) ja kunstist, Wolfgang Pachla oli kuni 1939. a. ni ksülofoni- ja vähetuntud ksülo-marimbasolist.

Sellist kirjasaatjate võrku, nagu on tänapäeval nõukogude raadiol, kodanliku Eesti päevil muidugi ei olnud. 1940. a-ks oli teatav süsteem siiski välja kujunenud.²

Nimeliselt võib mainida 1933.a. õnnetult surma saanud Viljandi ajakirjanikku Eduard Pertmanni. Aasta varem ta tahtis saada oma teadete eest ka honorari (ringhääling tasus tavaliselt vaid informatsiooni andmisel tekkinud kulud). Kirjavahetusest talle selgubki, et juba o/ü. "Raadio-Ringhääling" päevil eksisteeris mingi korrespondentide võrk ja et selle ameti jaoks tuli anda sisse avaldus ja täita muud formaalsused.

"Päevalehe" andmetel toitiski raadioasjandus Eestis 1938.a. 1000 inimest. Kõrvuti raadiokaupmeeste, -parandajate jt. asja-
meestega oli nende seas ka inimesi, kes aitasid kaudselt kaasa ringhäälingu arengule, näiteks "Raadio" toimetaja Valentin Trofimov (Tamera), kel oli vastav eriharidus.

Omaette ametimehed olid raadiokontrolörid. Alates 1935.aastast, mil "raadiojäneste" tabamise eest määrati tasu, kasvas nende arv iga aastaga. 1936.a. veebruaris toimunud ülemaalisest nõupidamisest võttis osa 143 kontrolöri. Kursused läksid riigile

¹ Vrd. "Tartu Riiklik Ülikool" nr. 30, 22.XI 1963, lk. 1.

² Vrd. "Saabus päev", Tallinn 1963, lk. 259.

maksma 500 kr. Selle väe eesotsas seisis üleriiklik raadio-kontrolör Rjurik Esop (lähemalt peatükis "Raadiojänenesed").

2. Töö ringhäälingus

Mis puutub meie ringhäälingu ajaloose, siis on säilinud küll rohkesti kirjandust igasuguste koosolekute ja otsuste kohta, peaaegu puuduvad aga andmed sellest, k u i d a s saateid tehti.

Et anda käsitletavast materjalist terviklikumat pilti, sai analüüsitud hulk saateliike koos n.-ö. tööprotsessiga (näiteks kuuldemängud ja nende tegemine, muusikalised saated ja nende koostamine jne.). Muust tegevusest annab pildi järgnev ülevaade.

A. "Raadio-Ringhäälingu" periood

Kui Felix Moor 1927.a. ringhäälingus alustas, polnud tal endal absoluutselt mingeid raadiotöö kogemusi ega olnud ka kedagi, kes oleks õpetanud. Esialgu oli saatekava küll nii tagasihoidliku mahuga, et ei tekitanud raskusi.

Keset stuudiot asus suur kappgrammofon, mille abiga täideti põhiline osa programmist. Mikrofon pandi juurde ja hallemees pidi plaadi mängimise ajal täiesti vaikselt istuma.

Kui juhtus, et grammofon katki läks, ütles F. Moor mikrofonile: "15 minutit vaheaega" ja tõi vahepeal kauplusest uue grammofoni. Grammofoni üleskeeramine kuulus enesestmõistetavalt loominguilise töö hulka.¹

Anekdootidena kõlavad ka järgmised lood, mis on siiski tões-

¹ Näitejuht Leo Kalmeti meenutustest F. Moori mälestusõhtul 11. mail 1964 Tallinnas (säilitatakse lindistatult Eesti Raadio fonoteegis).

ti sündinud ja näitavad, kui võrd algeline oli sellal kogu ring-
häälingu mehhanism.

Et jumalateenistusi kvaliteetselt üle kanda, asetati Tallin-
nas õigeusu kirikusse mitu mikrofoni. Kogenematuses paigutati
üks peaaegu altari taha ja resultaat oli 1927.a. lihavõttelitur-
gia ajal kogu Bestimaale kuulda. Preestrid pidasid tagaruumis
juba pidu ja eks kõik kostnud eetrisse, kaasa arvatud hüüe:

"Võta muna peale kah!"

Teise loo puhul tekib kahtlus, kas siin polnud mängus tehni-
kute käsi. Nimelt katkestati talviti Mercasjanduse Peavalitsuse
nõudmisel (ja teedoministri ettekirjutusel) kell 8, 13.30 ja 18

saatekava, et edasi anda jääteateid. 1928.a. tehti seda lihtsalt nii, et lülitati näiteks "Estonia" kontserdisaal sõna lausumata välja ja loeti teade ette. Kord juhtus, et kui käimas oli jumalateenistus ja praost jõudis sõnadeni: "Ja Jeesus kisendas suure häälega...", jätkas kärisev häääl: "Hallo, siin Tallinn, palun Eesti jääteateid ära kuulata!"

Jälle oldi kogemuse võrra rikkamad ja edaspidi tehti üleminekud juba korrektsemalt.

Esimesteks otseülekanneteks olid jumalateenistused kirikust. Paari kuu pärast toimus ka esimene vabaõhu-ülekanne.¹

See oli otsingute ja leidude ajajärk. Ei maksa imestada, kui reportaaz paraadilt toimus ilma reporterita: väljakule asetati mikrofoni, mis selle kaudu kuulda oli, sellega pidi kuulaja ka leppima.²

Kuid juba 9. reportaaz F. Moori elus oli "rahvusvaheline" - tuli kirjeldada Rootsi kuninga Gustav V viibimist Tallinnas 27. ja 28. juunil 1929. Üle milliste kivide ja kändude saade kulges, sellest pajatab F. Moor ise:

"Sellelaadiline suurüritus, mis peamiselt oli ehitatud reportaažile, oli meie ringhäälingumeestele esmakordne. Peaaegu kõigisse kohtadesse, mida kuningas pidi külastama, tulid tõmmata ajutised juhtmed, millede ehitamine ja kontrollimine oli tollal võrdlemisi tülikas. Ega's ei saanud kiidelda ka mikrofonide ja ülekandevõimendajate rohkusega. Andis ennast kibedasti tunda ka vilunud kaastööliste ja eriteadjate puudus.

Hommik. Läbisõit sadamasse oli võimaldatud vaid neile sõidukeile, mis olid varustatud välisministeeriumi poolt väljaantud tunnistusega. Oli ringhäälingule külastuspäeviks üüritud taksi-autokenegi varustatud sellise plakatiga./---/

Mikrofon avati. Reporter hakkas edasi andma oma muljeid, püüdes võimalikult lühidalt ja kokkusurutult edasi anda eelpool-

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 15, 13.IV 1939, lk. 3.

² Vrd. sealsamas.

olnud. Kuid siis äkki pidi reporter oma hämmastuseks märkima, et sadamasillal seisjaid on vallanud mingi rahutus. Juba ta hakkas aeglustama oma ettekande tempot, et säästa veel tagavaras olevat materjali, samal ajal püüdis teada saada rahutuse põhjust. Mikrofoni eest ära minna polnud ju mingit võimalust, sest polnud ju kedagi asemele panna. Ise kogu aeg kõneldes, kirjutas ta märkmikku küsimuse lähedalseisvale politseinikule, kes vastu kirjutas, et hiigellaev olevat muuli taha kinni jäänud ja tema lahtipäästmine võtvat vist tublisti oma pool tundi aega. Võime kujutella reporteri seisukorda, kellele selline suur reportaaž oli esmakordne. Onnaks juhtus kaasas olema varemkogutud artikleid ja andmeid saabuvate külaliste kohta. Mis muud kui kiiresti lasta need mikrofoni ees n.ü. "käiku". Sellest tehti aga ka kohe järeldus. Ikka ja alati võib tekkida kohapealt teostatavas otsereportaažis ootamatusi ja nn. "tühje kohti", millede täitmiseks reporteril peab olema tagavaras küllaldasel määral materjali kuulajatega vestlemiseks. Hilisemad kogemused näitasid, et sündmuste korrapäraselt arenedes ja reporteri "heas vormis" olles pool tundi reporteerida polegi eriti pingutav./---/ Kõrge külaline koos oma saatjaskonnaga oli maabunud. Kõiki neid oli ringhäälingureporter üksikult maininud, ära tähendades nime, au- ja ametiastme. Hiljem küsitelles, et kuidas reporter võis tunda või tundis kõiki võõraid, vastas viimane naeratades, et milleks on siis olemas fotokunst. Nagu selgus, oli ta ennast varustanud kõigi saatjaskonda kuuluvate ülesvõtetega ning hoides neid mikrofoni ees käes ja võrreldes maabujatega, oli tal päris kerge ja lihtne kõiki eksimatult nimetada./---/

Kui kuningas oli autos aset võtnud, et Kadrioru lossi ette sõita, pani ka ringhäälingumeeskond ruttu-ruttu oma materjalid kokku, tõstis nad autosse ja kihutas kõige otsemat teed Kadrioru lossi ette, et enne külaliste kohalejõudmist sealt juba anda muljeid ja sündmuste käiku. Tõllal pidi kõigega toime tulema ja hakkama saama üks reporter./---/

Vahepeal pidid kuulajad aga kannatlikult ootama, kuni meeskond jõudis sadamast lossi ette, sel lihtsal põhjusel, et stuudios polnud inimest, kes oleks tekkinud vaheaja täiteks andnud heliplaadinuusikat./---/ Väike lõunasöök ja kiiresti edasi järgmisse ülekandepunkti - Toompeale, Riigikogusse./---/

Ülekandeks vajalike mikrofonide ülesseadmise järele selgus ringhäälingureporterile suureks kurvastuseks, et talle ei võimaldata Riigikogu istungitesaalist otsekohe reporteerida sündmuste arengimisest.

Nüüd andis ennast tunda reporterite puudus. Kaks etappi järgnesid otsekohe teineteisele - ilma vaheajata. Kuningas läks Riigikogust Toomkirikusse, mis oli esimeseks punktiks, ja kohe selle järele pidi algama teine ülekanne Rootsi kirikust. Hädast aitas välja tehniline jõud, praegune Tartu saatejaama juhataja E. Neuhoff, kelle ülesandeks jäi Toomkiriku külalistuse refereerimine./---/

Ringhäälingumeeskond siirdus oma taksiautost "limusiiniga" kella üheksa paiku õhtul Kadrioru lossi ette, et juba teist korda ühe päeva jooksul sooritada sealt ülekannet. Veerandtunni möödudes oli kõik korda seatud, ülekandeliinid kontrollitud, ühendus stuudioga seavutatud ja reporteri mikrofon asetatud endisse paika.

Reportaazi alguseks määratud aeg oli käes. Tahes-tahtmata tuli alata, et kirjeldada kuulajatele Tartu üliõpilasorganisatsioonide tõrvikutega rongkäiku külalise auks. Kõik oleks olnud ju parimas korras, kui rongkäik õigeks ajaks oleks kohale jõudnud. Viimane aga viibis ...

Kui kaua kestab ootamine, seda ei teadnud kohapeal keegi ütelda. Nüüd oli ringhäälingureporteril ühe päeva jooksul juba teist korda n.ü. "vesi ahjus". Olukorrast ülesaamiseks tegi ta algul kokkuvõtte juba kõigest seni edasiantust, eeldusel ja vabandusega, et suur osa kuulajaid ei saanud hommikul ja päeval asetleidnud sündmusi jälgida, eriti aga maakuulajad, sest oli ju parim heinaaeg. Tegelnud sellega umbes veerand tundi, selgus, et sellest materjalist kaugeltki ei piisa.

Samal hetkel hakkas kuskil lossi lähedal ööbik laksutama. (Muide ööbikulaul olevat päris hästi mikrofoni kandunud). Reporter pani mängu kogu oma oskuse, rakendas töösse kogu oma sõnadetagavara, et lasta ennast kaasa kiskuda eelpoolmanitud põhjamaa valgest ööst, lilledelõhnast, linnulaulust ja muust väga luulelisest. Selle "lüürilise" meeleolutsemise hulka tuli poetada aeg-ajalt ka faktilisi märkusi ümberringi toimuvast. Reportaazi algusest oli möödunud tubli kolmveerandtundi. Viimaks tuldi rõõmusõnumiga - rongkäik paistab juba. Seda kerendustunnet, mis valdas siis reporterit.

Teine päev. Kadriorg aina helises linnulaulust, kui mikrofonimehed juba kolmandat korda jõudsid lossi ette./---/

Mõned minutid autosõitu ja ringhäälingumeeskond kandis ülekandevahendid pealinna ajaloolisse raekotta. Kell 11.55 algas saade. Reporter lamas kõhuli kabineti hiigellaial aknalaul, pea ja mikrofonihoidvad käed õhuaknast väljas, ning aina kirjeldas ja kirjeldas. Kõrge külaline siirdus hoonesse. Järgnes ülekanne raekoja saalist.

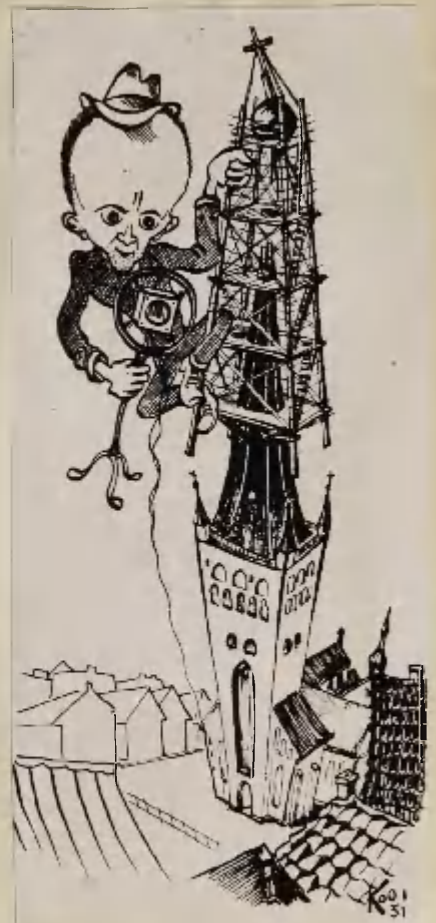
Ega järgmise ülekanzeni enam palju aega ei jäänudki. Oige pea tuli rutata Vabadusväljakule, kus tuli edasi anda paraad./---/ Suurpäevad hakkasid lõpule jõudma. Ringhäälingumeestel jäi üle kanda veel ainult kõrge külalise ärasaatmise tseremoonia Balti jaamast. Juba kella üheksaks õhtul oli mikrofon üles seatud kolmanda klassi ooteruumi einelaua juurde, just vastu kuningale määratud salongvagunit. Reportaazi alguseks oli ette nähtud kell 21.30. Siin selgus, et kirjelduseks oli reserveeritud liig palju aega. Kuninglik rong pidi kava kohaselt väljuma kell 22.25. Oleks piisanud viieteistkümnest minutist, et olulisimat edasi anda. Kuna aga selletaolised kogemused puudusid, siis tuli paratamatult aegsasti sellele mõtelda, millega reportaaziks antud aega täita. Stuudio ei saanud kuidagi abistada, sest ringhäälingul tollal polnud veel oma heliplaadikogu, milles praegu on juba üle viie tuhande heliplaadi. Päästvaks vahendiks osutusid mikrofoni ees improviseeritud intervjuud jaamaülemaga, siis rongi- ja vedurijuhiga."¹

Vististi aitab juba see ainuski kirjeldus ette kujutada, kui raske oli sellal raadioreporterite elu. F. Moor oli aga mees, kes raskusi ei kartnud, vaid isegi neid otsis. 1931.a.sügisel

¹ "Raadioleht" nr. 23, 8.VI 1939, lk. 4-5 ja nr. 24, 15.VI 1939, lk. 4-5.

Reportaaž Oleviste tornist fotos ja karikatuuris.

andis Eesti ajalehtedele kõneainet tema retk Oleviste kiriku torni.

125 m kõrgune torn oli suvel põlenud, nüüd teda taastati. 23. septembril 1931 algas otsesaade Oleviste kirikust: Moor marssis koos R. Esopiga mööda 400 trepiastet üles tippu ja kirjeldas oma teekonda, vestles üleval töömeestega. Kirjeldas Tallinna vaadet ja sammus siis alla.¹ Kogu aeg oli tal peos valge marmorblokist mikrofoni ja hetkekski ei katkenud reportaaž - võimekus, mida tänapäeva reporteritel annab päris kades-tada.

Moor oli hulk aastaid ringhäälingu ainus teadustaja. Tema kohustuseks oli hommikuti ka "värsked telegrammid ETA-st ära tuua ja neist koostada hommikune päevauudiste osa. ETA-s algas töö kell 7, kuid öö jooksul saabunud uudised olid juba valmis pandud vastavasse ringhäälingu laekasse. ETA maja välisuks oli tavaliselt lahti. Mõnikord mõni varajane majaelanik aga lukustas ukse. Siis tuli pööraselt kaua helistada, teinekord isegi telefoneerida, enne kui uks avati."²

F. Moori tööpäev nägi välja selline:

"Ta kohuseks on varakult tutvuda saatekava kõigi osadega, et töötamise ajal ei tekiks arusaamatusi ja lünki. Ta peab varakult järele kuulama, et kõigile esinejaile oleks teatatud nende etteasteaeg, peab hoolitsema, et päevauudised ja muud teated oleksid varakult kohal, et heliplaadikontsert oleks koostatud ja välja pandud jne. Ta peab töötama tihedas kontaktis tehnilise personaaliga, olles vahemeheks saatekava teostajate ja levitajate vahel. Ta on tavaliselt esimene, kes esmakordselt esineja pühendab stuudio ja mikrofoni saladustesse. Tal peab alati olema käepärast lohutajasõnu, kui mõnel on esinemine äpardunud. Tal peab ka alati "käepärast" olema kiitvaid sõnu, sest harilikult on ta ainukene, kes kuulis originaalettetekannet. /---/ Juhtub, et mõni asi vahest äpardub, olgu siis saatekava või tehnilisel alal, ikka nõutakse teda telefoni juurde.

Jälle korraldused, palved selle ja teise tegemiseks jne. Kogu aeg stopper või ajanäitaja näpu vahel, et täpsus oleks.

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 39, 27.IX 1931, lk. 3.

² "Raadioleht" nr. 13, 28.III 1940, lk. 204.

/---/ "Hallomees" peab kõige peale meister olema: eelkõige konfereerima kõik stuudiost antavad saatekava osad, korraldama ja esitama päevauudised, igasugused teadaanded, heliplaadikontserdid, sageli esinema raadio-reporterina igasuguste tähtsamate sündmuste ülekandmisel, tihti lastetunde juhtima ja isegi olema huumorimeelega varustatud lustlik konferansjee igasugusel kirevail õhtuil.¹

Kõigele lisaks trükkis Moor vajalikud materjalid ise kirjutusmasinal ümber.

Raske öelda, kas Felix Moor jõudis kogu aeg kirjeldatud programmist kinni pidada, kuid tema populaarsus rahva seas lubab seda oletada.

B. Riigi Ringhäälingus

Teadustaja tööpäev polnud kerge ka Riigi Ringhäälingus, kuigi välismaaga võrreldes võis kohale tulla kaks tundi hiljem (Lääne-Euroopas kell 4.30, meil 6.30-7). Tööpäev algas kronomeetri üleskeeramise, sest ajaga ei võinud eksida.

"Siis võetakse kapist hommikukontsert, mis juba valmis pandud vastavale plaadiraamistikule, kõik palad järjekorras. Äratusmäng kettale ja siis tuleb oodata ilmateadet. See antakse mõned minutid enne kava algust telefoni teel. Paarkümmend sekundit enne kava algust - vastav signaal tehnilisele talitusele, kes lüübib peale kõik saatejaamad. Juba tähistabki äratusmäng kava algust. Vahepeal on võimlemisõpetaja asunud kõrvalstuudiosse koos klaverisaatja või ka Kandle-Jussiga. Kui aga võimlemisõpetajat pole ikka veel näha, siis ruttu heliplaadikapi juurde ja plaat valmis panna. Igaks juhuks! Sest ka võimlemise lektorid on vaid inimesed...

Äratusmäng lõppenud, tuleb traditsiooniline "Halloo, halloo, siin Tallinn, Tartu ja Türi!" Hommikune tervitus, äratusmängu nimetus, ilmateade (ainult temperatuurid) ja kellaaeg.

...Juba ootavad varahommikused päevauudised. Päevauudiste toimetaja on nad aegsasti valmis seadnud, et teadustaja saaks nad enne ettelugemist läbi vaadata.

Vahepeal hakkab hommikuvõimlemine lõppema. Tuleb lektorile märku anda, et aeg on läbi ja teatada õige aeg gongiga, mida juba paljud ootavad. Mis moodi näeb välja ringhäälingu gong?

¹ "Raadio" nr. 35, 1.X 1932, lk. 306. Need read on kirjutanud F. Moor ise, nagu selgub "Raadio" eelmises numbris avaldatud eelteatest.

Harilik metallist pann, mis ripub vastava aluse küljes, ja mida lüüakse trumminuiaga. Seda peab tegema kaunis delikaatselt, kuna liigne pörutamine võib käia närvidele ja liiga tāsane löök ei kosta igakord mikrofonini. Järgneb ilmateade (täielikud andmed) ja siis päevauudised. Neid on harilikult kümme minuti piires. /---/ Päevauudiste osale järgneb hommikukontsert heliplaatidelt. Teadustaja ülesandeks on niihästi üksikute palade teadustamine kui ka nende mahamängimine. Hommikukontsert on ka teadustajale väikeseks meelelahutuseks, kuigi tuleb kogu aeg plaate vahetada, mitte unustada iga pala järel kellaega teatamast, suure pakase puhul temperatuure kordamast jne. Hommikukontserdi lõpupoole tuleb telefoni teel vastu võtta värsked temperatuurid ja turuteated, ning need siis muidugi ette lugeda. Tallinna turuteate toob stuudiosse käskjalg, pärast kella 7-t.

Pärast turuteateid tuleb hommikupalvus. Tehniline ülekandeametnik teatab kirikust palvusel lauldavate laulude ja salvide numbrid. Need tuleb siis omakorda mikrofoni kaudu teatavaks teha, et kuulajad, kes sellest huvitatud, võiksid kaasa laulda. Ja hommikune kava hakkabki lõpule jõudma. Eriosana on talvel veel jääteade. Veeteede Valitsusest, ja siis vaikivad saatejaamad.¹

Tänapäeva diktorite ülesanded on eelkäijate omadega võrreldes väga lihtsad, magnetofonilint võimaldab tööd soovi kohaselt reguleerida. Et tollal läks kõik otse eetrisse, tuli üsna palju sekeldusi ka lektoritega, kes esinesid stuudios nr. 2:

"See on väike, 3x2 m² suurune ruum, milles asetseb laud, tool, mikrofon, isesugune kell, signaaltuled ja tingimata ka veekaravhin ja klaas. Lektor juhataatakse sellesse stuudiosse umbes 5 minutit enne ettekannet ja tutvustatakse teda siis stuudio "saladustega":

"Algul süttib seinal roheline tuli, siis kuulete valjuhääldajast vastavat teadustamist, selle järele muutub tuli punaseks, mis on märgiks, et ettekandega võib peale hakata. Teie loengu kestus on 20 minutit. Siin seinal asub vastav kell, mis näitab ettekande ajal, kui palju aega on veel rääkida. Niipea kui mikrofon avatakse, hakkavad vastavad kettad liikuma ja katavad kinni valgusesõõri, kui teile määratud aeg läbi. 3 minutit enne lõppu ilmub kella alla hoiatusena punaste tähtedega kiri - "Aega on veel 3 minutit". Kui loeng on lõppenud, siis palume vajutada laual asuvale nupule, mis on märgiks, et teil on ettekanne lõppenud."²

Sellise originaalse kella leiutas F. Olbrei ja olemasolevatel andmetel oli see ainuke maailmas.³

¹ "Raadioleht" nr. 13, 28.III 1940, lk. 204.

² "Raadioleht" nr. 18, 4.V 1939, lk. 3.

³ Vrd. "Raadio" nr. 45, 11.XI 1937, lk. 2.

Millega tegeles sellal ülejäänud ringhäälingurahvas?

"Saatejuht peab viibima kohal saatekava algusest kuni lõpuni ja saatejuhiks määratakse ainult Ringhäälingu vanemad ametnikud, toimetajad, allüksuste ülemad ja osakondade juhatajad. Praegu võivad saatejuhi kohuseid Ringhäälingus täita 11 isikut.

Saatejuhi ülesandeks on saadete jälgimine, et need teostuksid kavakohaselt. Samuti peab saatejuht kontrollima kava kvaliteeti ja et peetakse täpselt kinni saateaegadest. Saatejuhil on koguni õigus katkestada saadet, kui mõningad asjaolud seda nõuavad - lühidalt: saatejuht lahendab kõik arusaamatused.

Ühel ajal teadustajaga on ringhäälingusse tulnud ka päevauudiste toimetaja. Tema korraldab telegraafiagentuuride ja telefoniteel sisse tulnud päevauudiseid enne kui nad pääsevad mikrofonide ette.

Päevauudiste järele algab heliplaadisaade. Nädala heliplaadikontserdid on kõik juba nädal varem kappidest välja otsitud ja asetatud erilistele alustele eri kappi, kus neid on võimalik kõige hõlpsamal teel kätte saada.

Heliplaadikontserdi ajal paneb teadustaja kappidesse juba kasutatud plaate või kirjutab saatepäevikut. Päevikusse märgitakse täpselt üles iga pisemgi saade - tema algus kui ka lõpp. Varsti jõuavad stuudiosse teadustaja kätte teised päevauudised ja tuleb neid läbi vaadata. Ohtul juhtub praegustel pinevatel aegadel sageli nii, et viimasel minutil tulnud telegramm jõuab teadustaja kätte alles siis, kui ta juba loeb telegramme.

Päevauudiste järele on kavas perenaistele määratud saade, millele igakord saadab lektori kodumajanduskoda. Lektorid ja solistid ootavad kõik ooteruumis ja peavad olema kohal juba veerand tundi enne oma ettekande algust./---/ Kui lektor, solist või kuuldemängus esineja on oma ettekande esitanud, saab ta ooteruumist kätte vastava tasu, tarvitsedes kirjutada alla vaid varem teadustaja poolt valmiskirjutatud kviitungile.

Stuudiotես käib töö kogu päeva. Solistid tulevad kindlaks määratud ajal proovile, sest enne esinemist peab igaüks tege-ma läbi ühe mikrofoniproovi. Sellel proovil määratakse kindlaks instrumentaal- või vokaalsolisti kaugus mikrofonist.

Ohtune saatekava algab! Jälle vana laul: tehnikud kolmveerand tundi varem kohal, teadustaja veerand tundi. Heliplaadid ja reklaam. Teadustaja nõudel keeratakse tehnilises talituses heliplaadimuusika pisut vaiksemaks ja nii sünnibki reklaami esitamine muusika saatel./---/ Nii vaheldub kogu kava, kuni teadustaja kuulutab "Head ööd" ja hünni mängimise järele lülitatakse välja kõik ühendused. Alles pärast seda lahkub teadustaja, tehnilised ametnikud ja saatejuht."¹

See kõik on ringhäälingutöö vähem oluline, n.-ö. vormiline külg. Loomingulisest aspektist tehti üldistusi vähe ja kogemusi paberile ei pandud. Huvitaval kombel oli ses osas erandiks Agu (Ago) Kask - mees, kes reporterina just välja ei paistnud. Kasu-

¹ "Raadioleht" nr. 40, 6.X 1939, lk.4-5.

tame siin tema kirjutist "Raadioreporter pajatab"¹ arvamuses, et kirjapandu kujutab endast kõigi Riigi Ringhäälingu reporterite töökogemusi.

Selle kirjutise teoreetilised seisukohad võiks kokku võtta järgmiselt:

- reportaaž peab olema dünaamiline;
- reporter olgu hästi ette valmistatud ja isikupärase esinemisega;
- tal peab varuks olema n.-ö. täitematerjali;
- intervjuud on reportaaži elavdamiseks vajalikuks elemendiks;
- reportaaž-otseülekanne on alati parem kui tagantjärele tehtu, sest esimene loob kuulajale kohaloleku illusiooni;
- tuleb eelistada improviseeritud reportaaži valmiskirjutatule, sest esimene on loomulik.

Eeltoodud printsiibid on meie raadiožurnalistikas üldtunnustatud tänapäevalgi.

C. Töö reportaažiauto ("hõbehalli") abil

Juhtme külge aheldatud raadioreporterit töö omandas hoopis uue ilme, kui valmis reportaažiauto. See oli 1938.a. Juba esimese kahepäevase reisiga said Jaan Rummo ja Karl Kesa üle 25 kõige mitmekesisema heliefekti ja 15 lühiintervjuud. Heliplaatidest valmistati mitmeosaline reisireportaaž "Läbi lõikusaegse kodumaa", mis äratas kuulajates sensatsioonilist huvi.²

Ühtlasi ilmnesid aga ka senitundmata loomingulised raskused:

"Ettevalmistatud intervjuudega tuli olla ettevaatlik, sest need võivad kergesti muutuda liiga tehtuiks ja loengulisteks,

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 16, 18.IV 1940, lk. 252-254 ja nr. 17, 21.IV 1940, 25.IV 1940, lk. 267-268.

² Vrd. "Raadioleht" 8.IX 1938, lk. 3-4 ja 24.

nagu seda võisime tähele panna mõnegi kõne all oleva reisivestluse puhul. Ja üldist muljet ning meeoleolu peaks andma, kuid siin ei aita ainult masinate müra heliplaadistamine. Siis parem juba reporteri enese kommentaare ning vaatlusi."¹

Kõige nõrgemaks jäid inimese elu ja tööde kirjeldused, ettevalmistatud looduskirjeldused pakkusid hoopis rohkem. Ka helitaustade hankimine ei läinud libedalt. Näiteks saadi pikas vaarikate jootmise stseenis ainult paar möögatust...

Aasta hiljem, 1939.a. augustis võeti ette veel pikem matk - seekord Eesti piirimaale (Petseri, Irboska, Röpina, Taevaskoda, Alatskivi, Mustvee, Kuremäe, Narva, Põhjarannik). Saadi juurde hoopis uutlaadi kogemusi:

"Üks raskemaid küsimusi iga vestluse heliplaadistamisel on loomulikkuse saavutamine. Niipea kui mikrofoni on üles seatud, muutub jutt, mis seni oli kõige mõnusam, loomulikum, kohe kunstlikuks, tehtuks. Intervjueeritav ja reporterigi ei saa igakord lahti tundmusest: nüüd tuleb eriti ilusasti, eriti selgesti kõnelda. Ja see tundmus teebki, et jutt nii sisult kui toonilt kipub kujunema kangeks. Kõige kergemini õnnestub õige tooni tabamine päris lihtsate inimeste, töölistega, mõne vana talupere-mehega, ühesõnaga inimestega, kes ei tee sellest küsimust, et ahah! see on nüüd avalik esinemine, siin ma pean nüüd mõtlema ja ütleva paremini kui ma seda harilikult, oma igapäevases elus teen."²

Reporteril muutus töö mõnevõrra raskemakski:

"Kogu reisi jooksul ei tule mingi puhkus, peale minimaalse ööpuhkuse kõne alla, tempo on ka otsestelt töötundidel äärmiselt kiire. Huvitav on kahtlemata see muljete vaheldusrikkus, aga ka väsitav. Sest reporter pole mingi ekskursionist, kes võib hüüatada oma imestushüüdeid või vaikida, selle järgi, kuidas lubab tuju ja väime värskus, vaid reporter p e a b kõikidest muljetest maksimaalse saagi kaasa võtma."³

Heliplaadimaterjali saadi lo tundi, mida võiks lugeda võrdseks 200-leheküljelise raamatuga.

F. Moor jutustab artiklis "Sündmuste ja häälte jahil", milline oli nüüd tema töö reportaazi ettevalmistamisel.⁴ Tunduvalt

¹ "Postimees" nr. 257, 22.IX 1938, lk. 7.

² "Raadioleht" nr. 32, 10.VIII 1939, lk. 3.

³ Sealsamas, lk. 4.

⁴ Vrd. "Raadioleht" nr. 37, 14.IX 1939, lk. 4-5.

lihtsam kui kümnekond aastat tagasi: Moori käsutuses olid tehnikad, abilised, raha. Enam ei tulnud teha eksprompt-saateid, vaid koos brigaadiga koostati täpne kava: mida plaadistada, kuhu asetada mikrofonid, kuidas jõuda õigeks ajaks sündmuskohale ja sealt ära saada.

1939.a. septembris võeti esimest korda ette analoogiline retk ilma reportaaziautota, kuid see-eest (esimest ja viimast korda) magnetofoniga.

D. Tehnilise personali tegevus

Siin-seal on juba juttu olnud tehnikute ja inseneride tööst. Alljärgnevalt tutvustagem nende peamist tegevuslõiku - tehnilist eeltööd saateks.

Päev algas sellega, et pandi tööle saateks ja proovideks vajalikud võimendajad.

Kontrollvastuvõtjaga samal valjuhääldajate ringliinil töötas ka telefonikeskjaama väljakutsemikrofon. Ringhäälingule kuuluvad ruumid paiknesid laiali maja eri osades neljal korrusel, seepärast lülitati vajaliku isiku otsimiseks sisse mikrofonid ja telefonist teatas siis kontrollvaljuhääldajate kaudu, et "seda ja seda ootab kõne".

Enne kui hakati saatejaamu proovima, kontrolliti stuudiot saatejaamadega ühendavaid liine. Kumb parem, see võeti kasutusse saateliinina, teine jäi reservi või sidepidamiseks. Seejärel kontrolliti ja prooviti kõiki sel päeval saateks kasutatavaid stuudioid. Proovil avastatud rikked või puudused kõrvaldati tavaliselt kohe, vaid harukorda saadeti rikkiläänud mikrofon või

muu ese ringhäälingu "keskhaiglasse" - laboratooriumi ja lasti käiku reservkomplekt.

Veerand tundi enne saate algust pidid kõik stuudios olema töökorras, sest siis algas saatejaamade proov.

x x x

Kolmekümnendate aastate lõpul hõlmasid umbes 15 % ringhäälingu saatekavast mitmesugused välisülekanded kirikutest, kontsertidelt, aktustelt, kohvikutest jm.

Selleks kasutati nn. ülekandekomplekti, mis koosnes kantavast ülekandevõimendajast, mikrofoniist koos statiividega ja kaablitega, patareikastist mikrofoniide toiteks ja telefoniaparatuurist (rääkimata igasugustest kaablitest, tagavarapatareidest, lampidest, tööriistades jm.) Veoauto toimetas tehniku koos varustusega tunni aega enne ülekannet kohale.

Ülekandekohal võttis viimane kõigepealt telefoniühenduse tehnilise talitusega, mille järel kontrolliti ülekandeliinid ja seati töökorda ülekandekomplekt. Nüüd astus ta uuesti ühenduse tehnilise talitusega ja siis kontrolliti ülekandeseadmeid üle stuudio. Kui kõik laabus, leppis ülekandeametnik stuudiost saadud näpunäidete kohaselt ülekantava ürituse korraldajaga kokku alguse, vaheaegade jne. suhtes. Üldiselt arvestati ringhäälingu erisoove.

Kui sooviti ülekannet teha punktist, millega ringhäälingul puudus kaabelühendus, näit. Tallinna Näitusväljakult, siis teatati sellest varakult Postelile, kelle personal ettenähtud ajaks lõi ajutise ühenduse.

Ülekanneteks teistest linnadest või välismaalt kasutati postiametkonna juba olemasolevaid ühendusi. Loomulik, et saate kvaliteet olenes peamiselt just ühendusjuhtmetest.

Töökorralduselt hoopis erinev oli ülekanne Jaani kirikust Tallinnas. Et sealt tehti ülekandeid peaaegu iga päev, siis ehitati kirikusse statsionaarne võimendaja koos alaldajaga.

x x x

Tehnilise personali töö muutis hõlpsamaks oma heliplaadistamise aparatuur. See tõi küll kaasa isegi koomilisi arusaamatusi. Nii helistati Helsingist kojusaabunud võiduka laskurmeeskonna vastuvõtutseremoonia ülekande ajal - mõni tund pärast tegelikke vastuvõtupidustusi - Riigi Ringhäälingusse. Keegi üpris ärritatud häälega isand nõudis seletust, miks ringhääling rahvast petab: tema teadvat päris kindlasti, et võidukad laskurid olevat juba ammu koçus. Ringhäälingurahva seletus, et ülekanne läheb eetrisse heliplaadilt, ei näinud siiski täit uskumist leidvat - polevat kuulda plaatide vahetamise pause! Neid tööpoolest ei olnud, sest kasutati sünkroniseerimisseadet.

Veel suuremaks abiliseks oli oma reportaažiauto, eriti kuuldemängutehnikuile, sest autoga sai heliefekte hankida kõikjalt (seni tuli leppida välismaa helitaustadega). Näiteks vajab kuuldelugu "Kapral Pension saunas" vihtlemist, leiliviskamist, kappadega kolistamist jne., mida studios imiteerida oli võimatu. Istuti siis autosse, sõideti "Kalma" sauna ja mõned tunnid hiljem oligi soovitud taust käes.¹

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 16, 20.IV 1939, lk. 4-5.

E. Liinid

Et saada kodanliku Eesti ringhäälingu võimalustest ja töötinginustest täpsemat ettekujutust, on vaja tunda tema ülekannete skeemi. Sõltus ju raadiomehe töö esimesel kümnel aastal suuresti liinidest.

Viimaste kvaliteeti viis alla asjaolu, et ülekanneteks kasutati tavalisi telefonijuhtmeid, millele lisati mikrofon koos eelvoimendajatega. 1928.a. septembris hakati rajama stuudiost Lasnamäele spetsiaalsed juhtmepaari. Selline ühendus tuli kalliks (4703 kr) ja lisaks läksid tööd nii pikale, et isegi 1929.a. mais polnud liin veel valmis.¹

Nii venib kogu nn. ringliini valmine, mille rajamist oli alustatud 1928.a. Kummalisel kombel ühendati Kaarli kirik ja baptistide koguduse palvemaja keskjaama kaudu stuudioga varon kui näiteks riigikoguhuone.

1931. aastaks oli ringhääling otseühenduses Toompeaga, Jaani ja Kaarli kirikuga ning riigikoguhuonega; teine liin haaras Pühavaimu kirikut, "Estoniat" ja Issanda Muutmise kirikut. Jääb vägisi mulje, nagu oleks jumalateenistuste eetrisseandmine olnud ringhäälingu peaülesandeks.

Kolmas liin viis otse Lasnamäele ja neljas telefonikeskjaama Vene tänavas. Ajutisi ühendusi oli 1928.a. rajatud veel lauluväljakuga ja 1930.a. näituseplatsiga.²

F. Moori põli polnud kerge - ringliinis juhtus järjest rikkaid. Vana telefonijuhtmestik oli ülekanneteks kõlbmatu, pai-

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 225, l. 7.

² Sealsamas, s.-ü. 259, l. 175.

guti isegi pealinna, mis seal veel rääkida Tallinn-Tapa ja teistest maaliinidest.

Keskjaana kaudu oldi ühenduses Tartuga. Kuid siingi polnud kõik korras. Teedeministeeriumi saabus Tartu raadiojaamast kaebkirju, et tihti antakse vabad liinid ringhäälingu käsutusse alles pärast saate algust, ühendus katkestatakse omavoliliselt ja on isegi selliseid liine, millega Tallinnat ei saagi transleerida.¹

Pärast ringhäälingu riigistamist ringliini pikendati, esimesena viidi juhtmeots kaubandus-tööstuskotta. Ent raadiotöötajate nurin kehvade sideliinide üle ei lakanud. Seda enam, et iga uue saate puhul Petserist või Piritalt, Helsingist või Haapsalust, Valgast, Riistast või mujalt pidi tegema kirjaliku palve, hankima loa, hiljem esitama liinide kohta aruande ja sooritama muid bürokraatlikke toiminguid.²

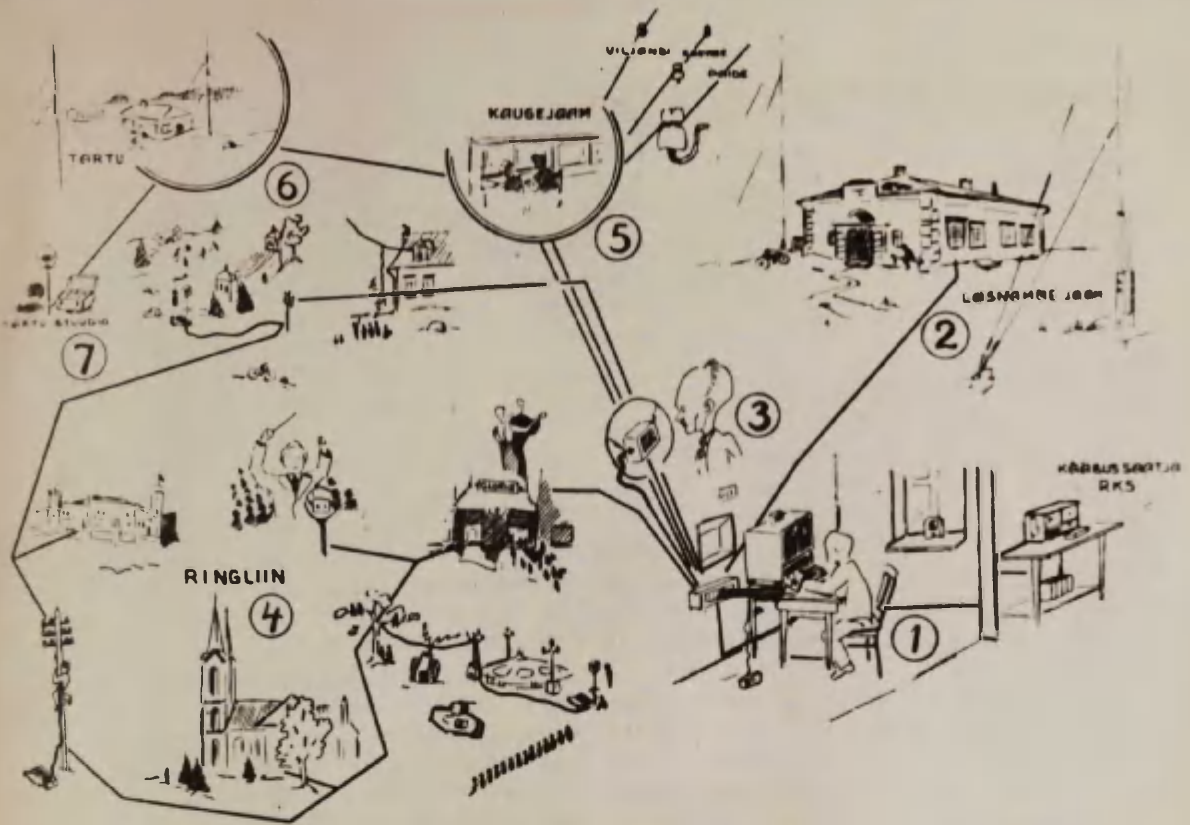
Milline ringliin 1935.a. üldjoontes välja nägi, seda näitab skeem.³ Nr. 1-ga on tähistatud Tallinna stuudio tehniline talitus, nr. 3 on Felix Moor. Tema juurest läheb ringhääling läbi pealinna - läbib üksteise järel kõik tähtsamad saalid ja lokaalid, riigikoguhuone ja kirikud ning jõuab siis stuudiosse tagasi. Ülejäänud numbrite tähendus on niigi selge (skeem on valmistatud enne Türi saatejaama valmimist, kuid sisuliselt see midagi ei muuda).

1937/38.a. ühendas ringhäälingu oma töökoda tähtsamad välis-ülekandepunktid stuudioga spetsiaalse kaabli abil, mis toodi Soomest. Nüüd, kus tööle hakkasid "hõbehall" ja esimesed magne-

¹ Vrd. ORKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 157.

² Vrd. sealsamas, s.-ü. 311, l. 38.

³ Vrd. Eesti Entsüklopeedia, Tartu 1936, VII, vv.231-232.

Ringhäälingu ülekannete skeem.

tofonid, polnud ringliinil küll enam absoluutset tähtsust, kuid ühendusliinide süsteem oli 1939. aastaks isegi laienenud: "Ülekandepunktid, millised on tehnilise talitusega kaabliühenduses, on järgmised: Riigikogu, Administratiivhoone, Kadrioru loss, Peaministri kabinett, Stadion, Lauluväli, Tõstepark, Kadrioru kolakoda, Vabaduseväljal, Harjumägi, Veeteede Talitus, Konservatoorium, Kaubandus-tööstuskoda, Börsihoone, Komertskool, Toompea katedraal, Toomkirik, Issanda muutmise kirik, Niguliste kirik, Kaarli kirik, Jaani kirik, Pühavaimu kirik, Harju kohvik, Kultas, lokaal "Pariis" ja "Gloria dancing". Peale eelnimetatute on veel alatine ühendus ülekandepunktiiega "Estonia" kontsert-, teatri- ja valges saalis."¹

Kinostatud "ringliin" on põhiliselt säilinud tänapäevalgi, kuid leiab kasutamist vaid spordireportaazide ja kontsertide ülekandeks.

¹ "Raadioleht" nr. 16, 20.IV 1939.a., lk. 5.

F. Saatekava sünd

Nagu kogu "Raadio-Ringhäälingu tegevus, oli ka saatekava koostamine küllaltki juhuslik, plaanitu. Saatekava ulatus ja üldine skeem olid olemas, kuid sisulist läbitöötamist jäi vajaka.

Seoses Hanno Kompuse tööleasumisega saatekava korraldajana 1. juunil 1936.a. muutus Riigi Ringhäälingu saatekava läbi mõeldumaks. Ühtlasi tegid H. Kompus ja F. Moor omavahel tööjaotuse. Esimese hooleks jäid nn. sõnakunstilised saated (vested, lugemis- ja lastetunnid, loengud jne.), kus ta sai rakendada oma rikkalikke lavastajakogemusi. Informatsioonilist laadi materjalid (reportaažid, päevauudised jm.) jäid F. Moori hoolde, kuid lemmikalana püsis ikka kuuldemäng.

Kõdanliku aja lõpupäevil oli saatekava aluseks 1937.a. lõpul saatekavakomitee poolt heakskiidetud p õ h i s k e e m. Selles oli kindlaks määratud saatekava päevane kestus, algus ja lõpp, muusikaliste ja sõnaliste saadete suhe, mitmesuguste eriiseloomuliste osade kestus ja aeg jne.

Saatekava detailiseerimine algas ligi kuu aega enne eetrisseaatmist (välismaal sündis see veel varem). Aluseks võeti eelkõige igasugused tähtpäevad, toimetajate ja raadiokuulajate ettepanekud, saatekavakomitee näpunäited ja muidugi mitmesugused töö käigus tekkinud ideed. Kui nädala üldskeem oli koos, anti see üksikute alade toimetajate kätte, kes määrasid juba saadete teemad. Seejärel trükiti skeem masinal erilistele pik-

kadele paberipoognatele, igale lehele üks päev. Kesksemate saadete kavad pidid valmis olema kolmapäevaks, millal saatekavad saadeti välismaale. Eesti raadiokava vastu valitses välismaal üsna suur huvi: alatisteks tellijateks oli ligi 50 ringhäälingut ja raadioajakirja.

Saatekava viimistlus kodumaa jaoks jätkus. Trükikojas valmistati kõigepealt mõnikümmend äratõmmet ringhäälingu enda ja kodumaiste ajalehtede tarbeks ning siis avaldati ta "Raadiolehes". Üks äratõmme oli määratud nn. põhisaatekavaks, milles märgiti veel mitmesugused tehnilised andmed (stuudiod, kus üks või teine saade sünnib, esinejate nimed, teemad, mida välja ei kuulutata, jne.). Selliselt olid "saatekavatehases" alati korraga käsil nelja nädala kavad: ligi 670 saadet, iga päeva kohta keskmiselt 24.¹

Selline oli saatekava koostamise tehniline külg, mis põhijoontes tänapäevalgi kehtib (ainult välismaale pole enam vaja saata).

Hoopis olulisem on muidugi saatekava sisuline külg. Tänapäeval on koostajate käsutada ankeedid ja sotsioloogilised näitajad, pluss tohutu arv kuulajate kirju (1965.a. sai Eesti Raadio 16 000 ja 1966.a. 19 000 kirja), kodanliku Eesti ringhäälingus olid saatekava koostajatele ainsateks abimeesteks kogemused ja vaist.

Üheks mureks oli aina uute saateliikide ja -vormide väljanuputamine, et kuulajate huvi elevil hoida. Ka valmistasid koostajatele raskusi kava mosaiiksus ja ajaline täpsus. Kui

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 11, 16.III 1939, lk. 4.

viimane külg teeb tänapäeval tänu magnetofonidele haruharva tülli, siis kodanlikus Eestis oli see valulapseks, eriti välisülekannetel. Ülekantavad sündmused ei tahtnud naljalt kunagi mahtuda täpselt saatekavas reserveeritud ajavahemikku. Kontsertide puhul tuli toimetajal mitu päeva korraldajatega nõu pidada ja katsetada, kuidas kooride liikumine võimalikult vähe aega nõuab, ning mõõta proovidel täpselt iga koori lavale tulekuks ja sealt lahkumiseks kuluv aeg. Kõigega tuli arvestada, isegi aplausiga. Kuigi kiiduavaldused kestsid keskmiselt 20 sekundit, moodustasid nad paarikümne pala kohta juba oma 7-8 minutit ülearust aega.

Ettevalmistust nõudsid seesugused pealtnäha üsna lihtsadki saated, nagu loengud, lugemistunnid ja solistide kontserdid.

Ringhäälingus ei saanud ette kanda ühtki loengut, ilma et see enne poleks läbi vaadatud ning tarbe korral sisuliselt ja keeleliselt parandatud. On kerge ette kujutada, kui palju see iga päev vastavalt ametlikult aega nõudis. Ka tuli iga esmakordselt esineva lektoriga korraldada mikrofoniproov, et kindlaks teha, kas tema hääl ja kõnelemisviis üldse sobib.

Veel rohkem oli tegemist lugemistundidega. Kõigepealt pidi muidugi leidma sobiva pala. Et valida midagi sobivat mitmesajaleheküljelisest romaanist, tuli see kõigepealt väga hoolikalt läbi lugeda, ning siis leida võimalikult tüüpiline ja terviklik katkend. Oli see aga liiga pikk, pidi kärpima - stopper peos, veel kord läbi lugema. Ning lõpuks kontrolliti, et palas ei oleks väljendeid, mis kuulaja tundeid võiksid kuidagi riivata, näiteks vandesõnu.

Kõige suuremat ja komplitseeritumat ettevalmistust nõudsid kombineeritud saated ehk montaažid, nagu sõnalis-muusikalised põimikud, kirevad saated, "mülestustehelindid" jne. Põimikute kokkupanekul oli meistriks Karl Kesa, kes iseloomustas seda nii:

"Sisuliselt kõige raskemad, kuid tehniliselt kõige lihtsamad on koostada ja ettevalmistada luule- ja muusikapõimikud teataval teemal, nagu meil on olnud "Toome helbed", "Sirelite aegu", "Valged ööd", "Juba kase ladvast lehti langob" jne. Kõige raskem on nende juures liita üheks tervikuks mitme luuletaja värsid ja muusika, nõnda et kõik meeleoluliselt sobiks ja kuulaja saaks soovitud elamuse. Ma julgeksin seda peagu nimetada teataval määral loovaks tööks. Mul tuleb meelde, kuidas ma mõnikord olen pooli öid lugenud mitmeid kümmeid luuletusi, lugenud ja valinud, omavahel sobitada püüdnud ja mitte jaksanud, kuni lõpuks siiski õnnestus rahuldav valik ja sobiv järjestus. Ning kuidas siis on tundide kaupa kuulatud ja kuulatud muusikatoimetaja kaasabil meie ligi loooc-palalisest kogust otsitud heliplaate, loetud valitud luuletusi ja ikka uuesti ja uuesti kuulatatud sinna juurde sobivana tunduvat muusikat. Kui seesuguse põimiku juures sõna ja muusika liitmine on õnnestunud, siis kõik muu on üsna lihtne. Kuigi nõuab teatavat vilumust ja pingutatud hoolt, et sa iga nuppu vajutaksid ja iga hoova tõmbaksid õigel ajal ja parajal määral, et kõik ilusasti pausideta liituks ja tarvilises valjusel kõlaks. Igal asjaosalisel - saate korraldajal, deklamaatoril ja tehnikul, kes mängib heliplaate, peavad muidugi oes olema saate täpne kava ja loetavate luuletuste tekstid, et teada, milliste sõnadega iga luuletus lõpeb, ja õigel ajal muusikat anda. Tehniliselt kõige keerulisemad on seesugused saated, kus tekst kiiresti vaheldub muusika ja heliefektidega ning viimast tuleb mitmelt plaadilt kokku segada; näiteks nii, et deklamaator loeb mingit teksti, sellele tuleb aga korraga taustaks anda muusikat, koera haukumist ja tuule mühinat või midagi taolist. Olgu üteldud, et nii mõnigi kord pärast seesugust saadet on kogu ametisõlnud meeskond lausa higi pühkinud. Üheks minu raskemaks kombineeritud saateks oli aasta sündmuste revüü möödunud vana-aasta õhtul. Üksi mitmekümnenumbriilise aasta jooksul valmistatud heliplaadikogu läbikuulamine ja tarviliste katkendite valimine nõudis vahetpidamata ligi 12 tundi. Sest sündmuste rohkus nõudis piinlikku valimist ja otse lausete kaupa katkendite väljanoppimist sagedasti kuni tunnipiilkustest ja veel pikematestki kõnedest. Ja siis saate ajal need laused ka puhtalt välja mängida, ilma et mõni ülearune sõna järgmisest lausest hulka tuleks - ma praegu ei kujutle isegi, kuidas meie tublid tehnikud sellega hakkama said. /---/

Kõik pidi sündima imekiiresti: mõneks sekundiks anda ühendus minu mikrofoni, siis lause-paar ühelt plaadilt, siis teiselt järgmiselt kettalt, vahepeal esimesel plaadil teine külg pöörata, uus plaat otsida, nõelu vahetada ja lülida, lülida, lülida - stuudio, ketas üks, ketas kaks, stuudio, ketas kolm, ketas kaks, stuudio..."¹

G. Õppereisid

Õppereisid kujutasid endast raadioajakirjanike iseseisva täiendamise vormi. Kuuldut-nähtut rakendati siis Eesti ringhäälingu töö parandamisel.

Esimene reis tehti 1927.a. Soome, eesmärgiks oli põhiliselt vaid tehnilise baasi tundmaõppimine.² Osühisus ei saanud edaspidigi õppereisides peituvaid võimalusi ära kasutada. Märkida võib vaid Fred Olbrei tutvumist 1933.a. Läti, Poola, Saksa, Belgia, Prantsuse ja Tšehhoslovakkia ringhäälingutega.

Kodanlik riik eraldas selleks juba rohkem summasid. 1934.a. käisid insenerid Lätis ja Soomes raadioasjandust vaatamas. 17. jaanuaril 1935 sõitis direktor Olbrei Varssavisse, Hollandisse ja Saksamaale, veebruaris kordas tema marsruuti (Poola asemel vaid Läti) insener H. Vörk.

Sama aasta oktoobris asus F. Olbrei teele Nõukogude Liitu. 24. okt. 1935 ilmus nõukogude ajakirjanduses TASS-i teade selle kohta, et Eesti ringhäälingu juht vestles NSV Liidu raadiokomitee esimehe Keržentseviga (tuntud diplomaat ja kunstikriitik) programmi vahetamisest.

Olbrei veetis Nõukogudemaal koos tehnilise ala juhataja A. Lossmanniga 16 päeva.³

¹ "Raadioleht" nr. 13, 30.III 1939, lk. 5.

² Vrd. "Raadio" nr. 35, 22.X 1927, lk. 431.

³ Vrd. "Raadio" nr. 38, 1.XI 1935, lk. 306.

Eesti raadiojuhid olid vaimustuses tehnika edusammudest Nõukogude Liidus. Muide, Leningradis asus eriraamatukogu, kus ei puudunud ka eestikeelne kirjandus, sealhulgas "Raadio" aastakäigud.

Olbrei jagas oma sõnavõttudes tunnustust riigile, kus raadio on leidnud nii massilist kasutamist ja kus ringhäälingu eest igati hoolitsetakse (abonementmaksud katsid vaid 1/4 tehtud kulutustest). Olbrei sõit Nõukogude Liitu äratas suurt tähelepanu, sellest kirjutasid "Päevaleht", "Postimees", "RS", "Raadio" ja teised väljaanded. Ta ise meenutas kolmkümmend aastat hiljem:

"Kui tagasi tulin, kutsuti mind "Päevalehe" toimetusse, et kirjutagu ma reisimuljeid. Materjali mul oli ja juba ilmus eelteadegi, kuid lugu jäi siiski kirjutamata. Nimelt andsid sõbrad mulle nou: "Ära kirjuta. Pole hea, kui kiidad, aga laita sa jälle ise ei taha!" Nii leppisingi esinemisega ringhäälingus."¹

Kuigi erukolonel F. Olbreid kodanlik ladvik usaldas, äratas tema pooldav suhtumine Nõukogude Liidusse ometi rahutust. Nimelt on säilinud Oktoobrirevolutsiooni Keskarhiivis ühe nuhi ettekanne, kus kurdetakse Olbrei "kahtlase" käitumise üle.

Edaspidi käiski Olbrei vaid Lääne-Euroopas. 1936.a. veebruaris-märtsis viibis ta Pariisis, Berliinis, Prahas, Viinis, Budapestis ja Varssavis. Päevakorras oli solistide vahetus.

Sama aasta jaanuaris sõitis raadionõukogu liige H. Vörk pikaajalisele reisile Euroopasse ja Ameerikasse. Vörk oli Olbrei kõrval üheks kõige rohkem rännanud meheks - 1937.a. käis ta Inglismaal, 1939.a. jälle Londonis ja Brüsselis, et saada kogemusi uue ringhäälinguhoone ehituseks.

¹ Jutuajamisest 1964.a. kevadel.

1937.a. viibis muusikasaadete koostaja F. Holm mitu nädalat Itaalias, kus uuris põhjalikult oma alasse puutuvat. F. Holm lootis meilgi kasutada sealt saadud kogemusi.¹

Samal eesmärgil viibis üldtoimetaja K. Kesa 1939.a. kevadel kolm nädalat Varssavis, Krakovis, Bratislav^ais, Viinis ja Budapestis.

1940.a. veebruaris sõitis Olbrei Saksamaale tellitud aparatuuri vastu võtma ja läbi rääkima firmadega, kes olid nõus raadiohoonet seadmestiluga varustama. See õppereis jäi kodanliku ringhäälingu viimaseks.

Esimene stuudio asus Pikk t. 43 II korrusel.

¹ Vrd. "Muusikaleht" nr. 9, 1937, lk. 195.

Kolmekümnendate aastate lõpul võttis Riigi Ringhääling teatrimeajas enda alla suure osa nii III kui IV korrusest.

Selline nägi välja direktori kabinet.

3. Ringhäälingu ruumid

Felix Hoer oma mälestustes (vt. peatükki ringhäälinguruumidest) jutustas, millised ruumid välja ringhäälingu esimesed töötajad Pikas tänavas nr. 43. Endises üürikorberis olid "Raadio-Ringhäälingul" kasutada neli ruumi (suurim pörandapind 50 m²). All-

üürnikuks oli veel ajakirja "Raadio" toimetus.

Kaks tuba oli esinejate (siis hüüti neid ka kunstnikeks, stuudiot ettekanderuumiks) ooteruumiks. Kontrollametnik asus ruumis, mis oli teistest isoleeritud. Ta oli telefoni kaudu otseühenduses raadiosaatja, linna keskjaama ja ringhäälingu korraldajaga.¹

Alates 1. novembrist 1927 kirjutati "Raadio-Ringhäälingu" uueks aadressiks: "Estonia" teatrimaja, III korrus, 1931. aastal oli seal kaks stuudiot. Suuremas esines orkester, väiksemas tehti ära ülejäänud töö.

F. M_oor sorteeris nn. päevauudiste laua taga viimaseid uudiseid, laua kõrval rippus nõöri otsas gong. Samas oli väike detektorvastuvõtja. Siit lasti eetrisse ka heliplaste; selleks oli eriline seade (adapter), kus membraan oli ühendatud otse mikrofoniga, et heli kõlaks puhtalt.²

Need polnud muidugi normaalsed töötingimused. Mõnevõrra lahendas 1936.a. olukorra ringhäälingu teine leping "Estoniaga" (esimene sõlmiti 1934.a.):

"Kõige kibedam tarvidus oli ringhäälingul stuudiote järele. Meid oli seni ainult kaks tükki ja needki ei vastanud kuidagi nõudeile. N.-n. suur stuudio oli liig väike ja ebasobivate mõõtudega orkestrikontsertide andmiseks, mille tõttu need kostsid nigelalt. Solistide ja kammerorkestrite esinemiseks oli suur stuudio aga liig suur. Väikeses stuudios pidid ahtakest ruumi jagama saatekava korraldaja, konfereerijad, päevauudiste korraldaja ning heliplaadikogud. Kõige hullem oli aga lugu õhtuti saatekava levitamise ajal. Siis pidi ühes ruumis sündima konfereerimine, loengute pidamine ja esindajatele honoraaride väljamaksmine, seal tuli aga oodata ka esinemise järjekorda ja sinna astusid - saadete ajal! - sisse kõik, kel oli midagi öiendamist. On arusaadav, et säärases olukorras olid paratamatud mitmesugused kõrvalhelid. Nüüd saab ringhääling neli stuudiot. Sinisesse saali tuleb suur stuudio orkestri- ja koorikontsertide

¹ Vrd. "Raadio" nr. 10, 9.XI 1926, lk. 155.

² Vrd. "Raadio" nr. 49, 21.X 1931, lk. 551-552.

jaoks. Senisesse "Estonia" raamatukogu-ruumi tuleb kuuldemängude-stuudio, kuna ringhäälingu senine suur stuudio jaotatakse kaheks, kusjuures suuremasse ossa tuleb solistide- ja kammermuusika-stuudio, väiksemasse konfereerimis-heliplaadimuusika- ja loengute-stuudio. Lektorite jaoks ehitatakse viinasesse muuseumi eriline kabiin, et loenguid ei pääseks segama mingid kõrvalheliid. Koik uued stuudioruumid ehitatakse erinõuetele vastavalt ümber, kasutades neile tarviliste akustiliste omaduste andmiseks paneele, drapeeringuid jne. Põhjalikumaid ümberehitusi ei saada muidugi teha, kuna ringhääling ruume vajab ainult ajutiselt ja pärast need peab "Estoniale" andma tagasi lepingu kohaselt endises seisukorras."¹

Akustika huvides mõodeti kõikjal hääle (kaja) survet ja sikitati pindasid. Seinte ja lagede katmiseks läksid käiku vatt, vincer, riie, papp ja muud materjalid.

1938/39. aastal ehitati ruumid veel kord ümber nii, et kolm kuuldemängustuudiot asusid koos. Ent endiselt halvas ruumikitsikus ringhäälingu tööd. Eriti kannatasid muusikasaated, sest kahest stuudiost oli vähe (üks neist kuulus solistidele ja ansambelitele, teine orkestrile ja kooridele). Kui korraldati näiteks ühine kontsert koorile ja orkestrile, siis jäi stuudio selleks liiga kitsaks, mis muidugi ei jätnud mõju avaldamata ülekande kvaliteedile. Kui paigutati saatekavasse koorilaul kohe kontserdi järel või vastupidi, siis tekkis jällegi raskusi, sest koori ruumist lahkumine ja orkestri tulek võttis omajagu aega.

Juba 1935.a. kirjutati ajalehtedes raadiomaja ehitamisest kunstihoone kõrvale.² Ilmselt ruttas "Uudisleht" ajast ette, sest valitsus otsustas pärast pikka kaalumist alles 5. detsembril 1938 ehitada Tallinnasse raadiomaja, Riik raha ei andnud, vaid ehituskulud tulid katta abonementmaksust ja laenust.³

Ringhäälingu asutamisest Eestis oli möödunud 12 aastat. Ja

¹ "Raadio" nr. 22, 23.V 1936, lk. 508.

² Vrd. "Uudisleht" nr. 28, 19.II 1935, lk. 3.

³ Vrd. Valitsusasutiste tegevus 1938/39.a., Tallinn 1939, lk.140.

nüüd alles asus kodanlik riik kasutama oma võimalusi sihipärase propaganda tegemiseks, mis pani tõsiselt mõtlema raadiomaja vajalikkusele.

Ehitamiseks oli mitmesuguseid takistusi. Kõigepealt puudus raha; siis, kui oli raha, polnud jälle kohe arhitekti saada. Kui leiti arhitekt, oli raskusi asukoha leidmisega. Siin pörgati kapitalistliku süsteemi olemusele: soodsad ehitusplatsid olid eraomanike käes, kes nõudsid hingehindu, puudus ka ühtne linna väljaehitamise plaan. Lõpuks jõuti 1938. aasta mais niikaugemale, et arhitekt Em Lohk esitas raadiomaja eelprojekti:

"Uue maja kavandi koostamisel on püütud arvestada kõiki aastepikkusi kogemusi, mis mujal Euroopas raadiohoonete ehitamisel on saadud. Stuudiod asuvad uues majas peamiselt kolmandal korrusel. Teisel korral on läbi kahe korra ulatuv suur orkestristuudio, põhipindalaga 330 ruutmeetrit. See stuudio kujutab endast suurt saali kolmesaja istekohaga ja poodiumiga, kuhu mahub korraga sada esinejat. Ringhäälingu abonentidel võimaldatakse saalis kuulata kontserte kohapeal. Saali juurde kuuluvad vestibüülid, jalutusruumid ja einelaud. Saal on muust hoone osast täiesti eraldatud, nii et teda võib ka anda kasutada võõrastele. Kolmandal korral on väike orkestristuudio, 131 ruutmeetrit suur, s.o. pisut väiksem "Estonia" sinisest saalist. Peale selle on muusikaliste ettekannete jaoks veel kolm solistide ja väikeste ansambelite stuudiot. Kokku on muusikastuudiosid viis. Loengute jaoks on kaks stuudiot ja üks stuudio, mis on määratud heliplaadimuusika andmiseks. Stuudiote erilise asetamisega on saavutatud kolaline eraldamine seeläbi, et üksikute stuudiote vahele on ehitatud koridorid ja ainult neis kohtades, kus vahetähtede ehitamine osutus võimatuks, on ette nähtud kahekordse õhuvahetuse müürid. Esimesel korral tulevad uues raadiohoones majandusosakonna ruumid, direktori kabinet ja nõukogu ning komisjonide saal. Teisel korral on toimetajate kabinetid ning ooteruumid kunstnikele, orkestrantidele ja solistidele. Kolmandale korrale tuleb peale stuudiote eriruum heliplaatidele, kuhu võib mahutada 15000 heliplaati. Meljas kord jääb tehniliste ruumide alla. Viiendal korral on eelprojekti järele laboratoorium, direktori elukorter ja 4 kuni 5 väiksemat korterit ringhäälingu teenijaskonnale. Keldrikorrusel on ette nähtud töökojad ja autogaraaz ning muud ruumid."¹

F. Olbrei teadis rääkida, et uus maja oli teatavas mõttes kollektiivne looming:

¹ "Raadio" nr. 20, 19. V 1938, lk. 2.

"Uue hoone projekti tegid Lohk (üldarhitektuuriline), Olbrei ja Lossmann (elektriline) ja Johanson (ehituslik osa). Enne seda konsulteerisin korduvalt UIR-i spetsialistidega. Nimelt olid kaks korda aastas UIR-i kogunemised, kus sai vestelda maailma suurimate asjatundjatega radiolevi, akustika, antennide jne. alal."¹

Riigi Ringhäälingu hoone pidi valmima 1. jaanuariks 1942, kuid takistuseks sai sõda. Niipalju sõja ajal siiski ehitati, et ringhääling võis 17. juulil 1945 keldrikorrusel tööd alustada. Lõplikult valmis raadiomaja mitu aastat hiljem.

Kui hoone välisilme on säilinud, siis sees on F. Olbrei andmetel mõndagi muudetud:

"Uues hoones oli planeeritud muuseas omapärane sumbunud kaugajaga ruum vabaõhustseenide ettekandmiseks, kus 5 m kauguselt pidi röökima, et üldse kuulda oleks. Kuid esialgsest projektist jäi praeguses raadiohoones vähe järele, sest nüüd kasutatakse suurt osa saadeteks ettenähtud ruume hoopis muuks otstarbeks. Raadiohoone alusena ehitatud tohutu betoonkauss pidi kaitsma hoonet pinnasevee vastu, mille kõrgus oli hoone krundil vaid 10-15 sm alla tänavapinna. Kahjuks see alus hiljem teadmatusel lõhuti. Pole projektikohane ka kliimaseade, mis õhkütte abil pidi hoidma ära temperatuuri ja niiskuse kõikumised saateruumides."²

Raadiomaja ehitati Kreutzwaldi tn. 14. Juba ehitamisel arvestati, et hoone suudab rahuldada ringhäälingu vajadusi vaid paarkümmend aastat, seepärast on nüüd ka arusaadav uue raadiomaja ehitamine.

Selline näeb raadionaja välja praegu.

4. Ringhääling Tartus

Esimest korda räägiti radioaparaadist Tartus 1922.a. Tege-likku kuupäeva on raske kindlaks teha. Raadioveteran Peeter

¹ Jutuajamisest 1964.a. aprillis.

² Sealsamas.

Mägi jutustas 1964.a. raadiopäeva saates, et ta ehitas 1923.a. vastuvõtja, kuid kas see oli esimene, seda ta ei tea.

Enn Raiemaa teadis samas rääkida, et gümnaasiumiõpilased ehitasid ka 1923.a. detektorvastuvõtja. Üks lamp maksis tööliste poole kuupalga, seepärast polnud suurema vastuvõtja ehitamine kerge.

Sergius Kaart meenutas samas saates, et kolme kuu palga eest sai osta ühe komplekti raadioosi. 1923.a. ehitatud vastuvõtja vaid piuksus, kuid järgmisel aastal võttis hääled sisse. Tuttavat käisid kuulamas Moskva Kominterni jaama saateid. Tegelikult polnudki muid jaamu peale selle ja mõne saksa oma kuulata.

Omastehtud aparate kasutati seni, kuni ärides tulid müügile raadiovastuvõtjad. Tartu Raadioklubi kirjatoimetaja Karl Kesa meenutas aastaid hiljem:

"Mäletan, kui Eesti Üliõpilaste Selts 1924.a. muretses endale vastuvõtja, mis pidi olema esimene Tartus. See oli suur sündmus - pool linna oli elevil, isegi "Postimees" kirjutas sellest. Aparaat telliti Tallinnast, sest Tartus neid veel müügil ei olnud, sealt sõitis ka mitu montööri teda üles seadma. See oli äärmiselt tõrges riistapuu ja asja algatajail läks tarvis suurt meelekindlust. Kõige hullem, et alul ei tahtnud ta üldse heli sisse võtta, ei piuksatanudki. Kui ma ei eksi, siis haarati mahategijate vaigistamiseks paar korda isegi grammofooni abi järele! Aparaat maksis aga pöörast raha - selle eest saaks praegu 3-4 kõige paremat vastuvõtjat. Asi arenes visalt, aga järjekindlalt. Tartugi elektriüride akendele hakkasid ilmuma üksikud raadioaparaadid, tähendab, tarvitajaskond pidi olema."¹

1924.a. suvel said loa aparaadid üles panna Roman Koemets ja telefonivabriku direktor August Kõva, organisatsioonidest NMRÜ; 1925.a. jaanuaris J. Kordi, A. Schmidt, H. Tammark ja telefonivabriku peadirektor H. Lell.

A/s. Tartu telefonivabriku juhtkond haistis ringhäälingus head teenimisvõimalust. Sellepärast saabuski 6. oktoobril 1924 Pos-

¹ Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 19.

telile kiri lepingu kavaga, mis nägi ette ringhäälingu loomise Tartusse. Telefonivabrik lubas esialgu anda saateid kolm korda nädalas (teisipäeval, neljapäeval ja pühapäeval) kella 20-22. Edaspidi iga päev kl. 18-24 ja hommikupoolel üks tund teaduslikke "ettelugemisi".

Olgu siinjuures toodud paar väljavõtet lepingu kavast. Telefonivabrik lubas (§ 4) sisse seada muusikastuudio, milleks nõudis peavalitsuselt nelja telefoniliini. § 6 nägi ette lisajuhtmeid ülekanneteks teatritest, kirikutest, riigikogust jne.

"§ 12. Tartu telefonivabrik on kohustatud oma abonentidele ainult väärtuslisi muusikalisi ettekandeid, kõnesid ja ettelugemisi korraldama, kusjuures ettekannete kavad peavalitsuse ja teedeministri poolt heakskiidetud peavad saama."¹

Ühtlasi lubati kuulajate seas üks korda aastas ankeete korraldada.

§ 14 nägi ette kontsessioonilepingu kestust 31. detsembrini 1929 (edaspidi sooviti seda pikendada vähemalt 12 aastaks).

Üldjoontes ühtis leping o/ü. "Raadio-Ringhäälingu" omaga.

Esimest korda pidi "Siin Tartu!" kõlama ectris juba 1926. aastal, mil sõjaväe raadiojaama vahendusel oli ette nähtud edasi anda laulupeo kontserte. Kavatsusest ei tulnud midagi välja. Aasta hiljem plaanitses ärimees K. Lemberg rajada Tartusse oma raadiojaama, kuid et Tallinnast pidi toodama üle senine o/ü. "Raadio-Ringhääling" Kopli saatja, siis jäi mõte pooleli.

29. novembril 1927 saatis osahisus kirja Postelile. Seal nähti ette Tartusse abisaatja ehitamine, mille kuuldavus pidi detektoraparaadiga olema 50 km raadiuses ja lampvastuvõtjaga kogu

¹ ORBKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 127, l. 5.

Lõuna-Eestis.¹

Mõte tunnistati 3. ja lo. okt. 1927 toimunud raadiokomitee istungitel heaks ja muudeti ka vastavalt kontsessioonilepingu teksti.² Tartu Telefonivabriku juhatus pakkus saatjale oma ruume, neid aga ei kasutatud.

Üheaegselt Tallinnas Lasnamäe raadiojaama ehitamisega alustati ka Tartus ettevalmistustöödega praeguse Raadi surnuaia taga.

"Asupaigaks valiti Emajõe kõrge vasakkallas, vaba ehituskruunt leiti Maarja koguduse kalmistu taga. Sinna kerkis avar krohvitud puuhoone väikese stuudioga, ametnikkude elukorteri ning saatejaama paigutamiseks vajalikkude ruumidega. Mastide kõrgus, missugused samuti puust, on Tartus 60 meetrit. Sealseid mastisid võidi nende madaluse ning selleläbi kergema ehitusviisi tõttu ehitada ühetüvelistena, saalinguga, laevamasti tüüpi. Kumbki mast koosneb neljast 8-süllaalisest palgist. Madala pinna-vee tõttu osutus maaühenduse tegemine lihtsaks ja see koosneb seal vasktraadist risti ja põigiti kiirtest, missugused madalatesse kraavidesse asetatud. Tartu detektorkuulajate jaoks ehitati sinna samal sügisel väike ajutine saatja, milleks peamiselt Tallinna "Telefunkeni" aparaadi tagavara osi ära kasutati."³

Tartu ajutise saatja ehitas jaama juht V. Luha. Muide, viimast abistas nõuga hilisem Riigi Ringhäälingu direktor F. Olbrei.

V. Luha oli töötanud koos E. Neuhoffiga 1926.a. alates Tallinna jaamas.⁴ Teda abistasid ka teised Tartu amatöörid. Mees oli tõeline entusiast, sest sisuliselt oli tema käsutada n.-ö. koolipoisi varustus. Esiolgu töötaski ta üksi. Raadioveteranid jutustasid 35 aastat hiljem, kuis mees oli kord õnnetult istunud põrandal, kümned juhtmed segamini ja ohanud:

"Mis nüüd küll saab, varsti algab saade!"

Kuid hakkama sai. Üks raadioveteranidest rääkis 1964.a. raadiopäeval, et tema algeline raadiojaama sisustus olevat suurt

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 200, l. 55.

² Vrd. ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 11, l. 42.

³ Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 52.

⁴ Vrd. "Raadio" nr. 2, lo. I 1927, lk. 24.

umbusku äratanud eriti revidentides. Üks neist tõstis kord kontrollagregaadi kaane ja nägi, et sees on valgus. Hakkas noomima: "Miks te raiskate elektrit!" Seda ta ei taibanud, et kaane allalaskmisel kustus automaatselt ka valgus.

Tartu ajutine saatja alustas tööd 1928.a. hilissügisel, võimsus antennis oli vaid 0,3-0,4 kw. Alles 1930.a. kevadel asendati see endise Kopli saatjaga.¹

Tartu saatejaama hoone ja mastid läksid maksma 22 000 krooni, ajutine saatja 5600 kr.² Et raadioaparatuur oli üldse kallis, seda näitab fakt, et 1931.a. hinnati Tartu saatja väärtus juba 65 414 kroonile.

Tartu ringhäälingujaam oli 500-vatise antennivõimsusega ja 1,5 kw lambivõimsusega, mis oli võrdne Helsingi omaga. Voolu andis Ulila. Et aga elektrienergiaga varustamine oli halb, siis tuli Tartu saatjal mõnigi kord töö katkestada.

1930.a. asus juhatajana tööle insener E. Mägi, kes oli vajaduse korral ka diktoriks. Tehnikuna kontrollis saateid Ö. Kuusma.

Et senised stuudioruumid Promenadi tn. 6-5 jäid kitsaks, siis koliti 1931.a. ümber Pepleri tn. 15-2 (praegune R. Pälsoni tänav). Ajakirja "Raadio" Tartu esindus asus sealsamas, koos jagati ka telefoni.

Kui Mägi asus 15. jaanuaril 1933 tööle Tallinna tehnilises talituses, siis läks juhtimine E. Neuhoffi ja F. Marka kätte. Viimane oli endine Tallinna saatejaama juhataja, kes kuulus ringhäälingu teenistusse juba alates 1. septembrist 1928.

¹ Vrd. Ringhääling, Tallinn 1935, lk. 34.

² Vrd. Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 53.

Ringhäälingu riigistamisel kerkis üles jälle Tartu kandidatuur (Ulila nõustus andma voolu ja linnavalitsus tegi ametliku ettepaneku teedeministariumile), kuid seekord võitis Türi. Muide, peale Türi valmimist taheti Tartu jaam üldse likvideerida, kuid kuulajate nõudmisel jäeti siiski alles.

"Ringhäälingu üleminekuga riigi kätte algab ka Tartu saatjale uus ajastu. Saatja saab endale Rüütli tänavale senisest palju korralikumad stuudioruumid, kust kantakse üle Tartus esinevate lektorite kõned. Möödunud aasta septembrikuus suurendati ka saatja isiklikku koosseisu erilise hälloo-mehega."¹

Selleks oli õigusteaduskonna üliõpilane T. Reisik, kelle siided raadioga algasid juba 1929.a. Ta viidi Tallinnasse üle 1935.a., kuid 1937. aastaks oli ta jälle tagasi.

Selles majas Raadi surnuaia taga olid tehnilised seadmed (mast jäi vasakule) ja üks tuba esinejatele. Siin oli ka klaver, et paremini teha otsesaateid. Maja hävis peale sõda.

Pärast ringhäälingu riigistamist suurendati Tartus asunud krunti ja pikendati saatejaama antenni. Tehniline keskus asus Nurme tänava ääres, peaaegu Raadi mõisas, kuni 1944. aastani.

¹ Ringhääling, Tallinn 1935, lk. 35.

Kolmekümnendate aastate algul asuti Kloostri (praegune Väike) tänavas. Studio oli alumisel korrusel.

1936.a. olid Tartu saatja kulud kokku 22 089 krooni, seega ligikaudu vaid 1/10 Tallinna omast.

Riigi Ringhäälingus avardusid igati Tartu võimalused. Tartule muretseti suur heliplaadiaparaat ja võimendusseade, suur kondensaatormikrofon, poole meetri kõrgused saatelambid, mille igaühe hind oli 850 krooni (ja mis pidasid vastu vaid üks aasta). Uue puldiga sai ka heliefekte tekitada. 1928.a. aparatuurist ei säilinud 1940. aastaks midagi.

Kodanliku aja neljal viimasel aastal töötas Tartu raadiosaatjas 3 inimest: juhataja E. Neuhoff (palk 200 krooni kuus), kaks valveametnikku - T. Reisik ja V. Soome (a 110 krooni.), kes töötasid edasi ka pärast nõukogude võimu kehtestamist.

Muusikastuudio asus Rüütli tn.8 (praeguse 21. Juuni ja Abovjani tn. nurgal).

Enam kui 7 aastat oli Peeter Põllu ja Rütli tn. nurgal (praegu 21. Juuni tn. 24) asuva maja ärklikorrusel Tartu raadiostuudio. Raadiomeeste käsutuses olid kaks piklikku tuba kõrvalruumidega.

Niisugusena nägi ülalnimetatud stuudio välja seest. Vasakult paremale: V. Soome, E. Neuhoff ja üks lektoritest. Nagu on näha, ei andnud väikesed aknad küllaldaselt valgust. Tavaliselt asus mikrofon puldil, seekord aga keset pörandat.

VI p e a t ü k k

TEHNIKA JA SAATEJAAMAD

1. Tehnika progress

Tehnika progressist saab rääkida vaid Riigi Ringhäälingu ajal. "Raadio-Ringhäälingu" varustus oli suhteliselt algeline ja võimalused piiratud. Artur Rinne meenutas, kuid võimendaja asemel tuli kasutada käsiruumiporit. Ajalhtedes võis näha taolisi pealkirju: "Ringhääling peab tehniliselt täienema".¹

1928.a. moodustati küll tehnikakomitee, kuid selle tööst pole midagi teada.

Suhtumine tehnilisse baasi muutus alles pärast ringhäälingu riigistamist. Juba 13. juulil 1934 eraldati tehnilisteks parandusteks senistes raadiojaamades 11 000 krooni.

1935.a. esimesel poolel ehitati Tallinna saatjale juurde kristallergutus ja tehti ümber modulatsiooniseadis. Stuudio jaoks seati üles uued võimendajad, alustati eeltöödega Tallinna saatja võime tõstmiseks.²

1936/37.a. hooajal muretseti heliplaatide sünkroniseerimise seadis reportaazide ja teiste saadete katkestamata ülekandeks. Müüd oli võimalik teha nn. "radiokokteili": erilised grammofoonmuusikaaparaadid, mis olid varustatud humbritega valguskaalaga, välisid täpselt välja koha, mida vajati. 1936.a. septembris hangiti Soomest ka akustilised mõõteaparatuurid.

1937/38.a. hooajal ehitati Riigi Ringhäälingu töökoda uue signalisatsioon-, kontroll- ja võimendusseadme stuudiole. Avanes võimalus üheaegselt üle anda 3 saatekava. Paigaldati korralik juhtmestik uute võimendajate ja ülekande kontrollaparatuuridega. Seati üles ainult kaasaegseid kondensaator-mikrofone.³

1938/39.a. hooajal osteti ringhäälingule esimene veoauto ja sõiduauto. Hangiti uus helilõikeaparaat. Kuuldemängude režii-ruumi seati üles 4-kettaline heliplaadilaud, mille abil varustati kuuldemängud vajalike helitaustadega. Ehitati kontrollpult, kust oli kerge juhtida kuuldemänge.

Kõik see näitab, et Riigi Ringhääling suhtus tõsiselt oma tehnilistesse alustagedesse.

x x x

Millised olid ringhäälingu tehnilised võimalused 30-40 aastat tagasi, sellest räägib F. Olbrei:

"Peaaegu sajaprotsendiliselt oli tegemist otseülekannetega. Kui see polnud mingil põhjusel aga võimalik (näit. inimene ei saanud sel päeval studiosse tulla, kui saade oli välja kuulutatud), siis kasutati Euroopa ringhäälingutes peamiselt kolme võimalust:

¹ "Raadioleht" nr. 1, 4.I 1931, lk. 1.

² Vrd. Valitsusasutiste tegevus 1935/36.a., Tallinn 1936, lk.131.

³ Vrd. Valitsusasutiste tegevus 1937/38.a., Tallinn 1938, lk. 139-140.

1) Vahaplaati. Need andsid parima muusika ja kõne jäädvustamise kvaliteedi, kuid neid oli raske kasutada. Vahaplaat vajab ülesvõtmisel teatavat temperatuuri, teda pidi hoidma termostaatkapis jne. Vahaplaati sai tarvitada ainult 2-3 korda.

2) Valguskiire abi nagu helifilmis. See nõudis jälle keerulist aparatuuri, pidid olema ilmutusmasinad jne.

3) Lakkplaati. Tegenist oli metallkettaga, millel õhuke pehme lakikord. Selle sisse löigati jooned nagu tavalise grammofooniplaadi tegemise puhul. 5-minutilisi plaate mängiti maha puust tiftiga.

Viimane süsteem jäigi peamiselt kasutatavaks magnetofonide tulekuni. Suurte raskustega tehti ka pikemaid lugusid: ühe plaadi algus ja teise lõpp võeti korruga peale, nii et spetsiaalse sünkroniseeritava topeltplaadiapartuuriga mängiti see maha, ilma et oleks märgata üleminekut ühelt plaadilt teisele.

Berliini olümpianängudel kasutati roosast plastmassist plaate, mille kasutamise printsiip oli sarnane lakkplaatidega. Kõik R.R. olümpiareportaazid olid nendel tehtud.¹

Heliplaadid tunduvad tänapäeva raadiotehnikas üsna primitiivsed, kuid nad olid 1936.a. siiski suureks hõlbustuseks raadiotöös. Märtsis Ameerikast päralejõudnud heliplaadiseadmega (see maksis 5000 krooni) läks plaatide valmistamine ruttu, need olid otsekohe pärast ülesvõtmist tarvitamiskõlblikud.²

"Seade võimaldab ülesvõtteid mitmesugustel, nii tselluloidist, metallist (tsink või alumiinium) kui erimassist plaatidel, mille mängimiskestvuseks 4 3/4-10 minutit. Firma andmetel võimaldavad plaadid 100-200-kordset mahanäginist, kusjuures heli erimassist plaatidel olevat veel loomulikum ja puhtam kui harilikel plaatidel. Plaatide hind on väga odav - tselluloidplaatidel ainult mõnikümne senti."³

En. erimassi all tuleb mõelda nähtavasti plastmassi.

1936. aastal on märkimisväärne teinegi sündmus - 13. augustil saadeti Riigi Ringhäälingust välja esimene akude laadimis-seade. Sigupoolsest seadis Rõpina ärimees V. Schönberg juba 1931.a. suvel sisse tasulise skulaadija, kuid nende hulgaline kasutamine algas 1935/36.a.

1936.a. jaanuaris tellis raadionõukogu Ameerika Ühendriikidest asutatavate skulaadimispunktide jaoks 100 25-vatist tuuleturbiini. Üle Eesti laialisaadetud proovieksemplarid andsid nii häid tulemusi, et ostasoovijaid oli mitu korda ettenähtust rohkem.

Ringhääling sai tuuleturbiinid kätte 30 krooni tükk ja laskis need 1936.a. märtsis osaliselt ka vabamüügile 100 krooni eest.

Tuule jõul töötava 100-vatise skulaadija komplekt maksis 130 krooni, temast võimsama 300-vatise mootorlaadija oma 275-350 krooni. Viimane oli väga vastupidav. Esimene eksemplar töötas veatult alates 28. maist 1936 kuni 1940. aastani.

Artiklis "Ringhääling elektrofiteerib maad" kirjutati:

¹ Jutuajamisest 1964.a. kevadel.

² Vrd. "Raadio" nr. 1, 3.I 1936, lk. 10.

³ "Raadio" nr. 12, 19.III 1936, lk. 269.

"Riigi Ringhäälingul on loomisel kokku llo oma akulaadimis-
punktide üle maa, mis varustatakse tuuledünamotega. Peale selle
on asutatud paarkümmend tuuledünamotega era laadimispunkti. Se-
ni loodud laadimispunktid on täiel määral täitnud nende peale
panud lootusi. Tamsalu ümbruskonnas näiteks on kuulajaskond
lühikese ajaga kasvanud enam kui kahekordseks. /---/ Tamsalu
on esimene laadimispunkt, kuhu töö rohkuse tõttu saadeti välja
eile mootordünamo. Hiljem hakatakse nendega asendama tuuledüna-
mosid ka teistes laadimispunktides, mille piirkonnas on vähe-
malt 50 ringhäälingukuulajat ja tuuledünamod ei suuda kõik aku-
sid laadida. Kogu laadimisvõrgu korraldamiseks seadis RR ametis-
se eriametniku, kes organiseerib võrgu loomist ja hakkab hiljem
korraldama ka ringsõite koha peale, et kontrollida punktide te-
gevust ning anda nõu ja juhatus."¹

1936.-1937.a. raporteeris Riigi Ringhääling valitsusele 30
riigile kuuluvast akulaadimispunktist ja 131 ringhäälingu kont-
rolli all olevast laadimispunktist; 1940. aastaks oli üles sea-
tud 319 akulaadijat. See võrk oli hästi organiseeritud, ulatu-
des Hiiumaa Kõrgessaarest Türini ja Rāpinast Kalitsani. Üritu-
se hingeks oli F. Olbrei, tänu temale mitmekordistus Eesti
raadiokuulajate arv.

Ka kolmanda tähtsa sündmuse võib siduda 1936. aastaga: 10.
detsembril otsustas raadionõukogu eraldada reportaažiauto ehi-
tuseks 10 000 krooni. Kasutame jälle F. Olbrei mälestusi:

"Esimesena Balti riikides saadi "hõbehall", mille sassis-
teeliti "Internationali" alus USA-st. Et Eesti omal autotöös-
tust polnud, siis saadeti sassis laevaga otse Soome. Seal chi-
tati Eesti jooniste järgi kere peale ja Tallinnas sisustati muu
vajalikuga. "Hõbehall" kergendas tohutult raadiomeeste tööd.
Eestimaa käidi risti ja põiki läbi. Sõideti isegi nende väikes-
te laevade peal, mis ühendasid Saaremaad ja Hiiumaad mandriga.
Ülesvõetud materjal (alguses lakiplaadil ja hiljem magnetofoni-
lindil) töötati kodus ümber reportaažideks, olukirjeldusteks
jne. Iga reis tõi kaasa materjali mitme saate jaoks."²

Reportaažiauto sai tuleristsed Kehra sulfaadivabriku avamisel
25. augustil 1938. "Hõbehall" oli oma aja kohta tehniliselt
igati täiuslik. Tarviduse korral võis saata välja kuni 12 mik-
rofoniga varustatud reporterit, kusjuures kahe reporteri tege-
vusraadius võis tõusta kuni poole kilomeetrit. Huvitav on veel
see, et omavahel võisid olla ühenduses mikrofonide kaudu kuni
neli eri kohtadel töötavat reporterit. See side on eriti tähtis
voistlusreportaažidel, kus optiliselt antakse märku, mil üks
reporter on oma jutu lõpetanud ja teine võib alata.

Liikuv stuudio võis töötada nii 220 V vahelduvvoolul kui pa-
tareidel. Autosse oli monteeritud ka heliplaadistamise apara-
tuur. Kaks valjuhääldajat võimaldasid heliplaadistatud juttu
või muusikat kohe esitada. Reportaažiauto koosseisu kuulusid
reporter, autojuht ja kaks tehnikut.³ Enne sõda hinnati repor-
taažibussi väärtust 27 391 kroonile (auto 7571 ja aparaatuur
19 820 krooni). "Hõbehalli" edaspidine käekäik on huvitav.

¹ "Raadio" nr. 22, 23.V 1936, lk. 507.

² Jutuaajamisest 1964.a. kevadel.

³ Vrd. "Raadioleht" nr. 34, 25.VIII 1938, lk. 2.

"Hõbehall" seest (vasakult paremale F. Moor, H. Vikkin ja A. Illi)...

... ja väljast.

Fašistid kirjutasid: "'Hõbehall' viimase teokonnas eel. Juun-
id tassivad oma pompe Ringhällingu repertaažiartole, millega
nad tekkisid N. Venesse põgeneda. Juba siinpool Getšinat aga on
sütot nähtud purunenuna haasteelraavis."¹

¹ 'Ringhälling', Tallinn 1944, lk. 4.

See fotoallkiri oli häbematu vale. Leningradi Raadio peainse-
ner Ljubov Samoilova Spektor (25 aastat tagasi küll alles heli-
operaator) jutustas 1964.a. Eesti Raadios, et 1941. aasta augus-
tis olevat Leningradi tänavaile ilmunud ebatavaline hõbehall
autobuss. Eriti köitnud see raadiokomitee inseneride Sviridovi
ja Sofronovi tähelepanu. Omal ajal nägid nad seda autobussi
Tallinnas, Eesti Raadiokomitees.

Algasid otsingud hõbehalli auto leidmiseks. Varsti tehtigi
kindlaks, et auto on tõepoolest pärit Eestist ning seal toimu-
nud lahingute keerises oli sattunud ühe Nõukogude Armees väeosa
kätte. Auto anti üle Leningradi raadiotöötajatele.

Mitu aastat oli Eesti "hõbehall" kangelaslinna raadiotööta-
jate käsutuses. Ta sai 127 kohast vigastada, kuid töötas edasi.
Reportaažiauto langes rivist välja alles Volhovi rindel, kus ta
pommitati puruks (aparatuur päästeti).

x x x

Isegi neljanda, ja tänapäeva seisukohalt kõige tähtsama
tehnilise täienduse ajalugu algab aastaga 1936. F. Olbrei mee-
nutab seda nii:

"1936.a. lõpul viibisin külas Berliini ringhäälingu tehnilise
direktori von Braumnühli juures ja nägin seal esmakordselt
magnetofoni. Sakslased alles ise katsetasid esimesi aparate ja
näis, et Eesti võib neid saada alles viie aasta pärast. Tänu
hr. Braumnühli vastutulelikkusele eraldati aga R.R.-le juba
järgmisest tellitud 20-st katseeksemplarist kaks magnetofoni,
mis olid ühtlasi esimesed Baltikumis. Enne nõukogude võimu või-
tu oli neid Eestis 8 ("hõbehallis" 2, Tartus 2, stuudios 4 -
kaks töös ja kaks varus), kõik firma AEG töö."¹

Üks magnetofon maksis 6750 Rm. (4950 krooni).² 1000 m pikkus-
te lintide ajaline mahutavus oli 20 minutit, tagasikerimine
muidugi tänapäeva omast aeglasem, 3,5 minutit.³ Et seni oli
töötatud 15-minutiliste heliplaatidega, siis harjumuse mõjul
tehti ikka niisama pikku helilõike.

Eesti Raadio magnetofonid osutasid Suure Isamaasõja käigus
nõukogude ringhäälingule hindamatuid teeneid. Ljubov Spektor
meenutas eelmainitud raadiosaates, et mujal sellist aparati
sellal ei olnud. Üleliidulise Raadiokomitee kutsel sõideti
Moskvasse, kus magnetofon meeldis muidugi kõigile. Komitee esi-
mees sm. Polikarpov demonstreeris magnetofoni ÜK(b)Partei Kesk-
komitees ning ühele instituudile tehti ülesandeks hakata toot-
ma kodumaiseid magnetofone.

Selle magnetofoniga tehti aastaid saateid otse rindelt, kuu-
li- ja pommirahes, kuid ta pidas lõpuni vastu. Osa saateid
läks isegi välismaale, töötas ju see magnetofon mitu aastat ai-
nukesena Nõukogude Liidus.

Muide, 22. septembril 1944 tegid leningradlased esimesed raa-
diosaated vabastatud Tallinnast sama magnetofoniga.

¹ Jutuajamisest 1964.a. kevadel.

² Vrd. ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 47, l. 333.

³ Vrd. "Raadioleht" nr. 19, 11.V 1939, lk. 13.

2. Kopli raadiojaam

Tallinnas oli raadiotelegraafijaam olemas juba enne Esimest maailmasõda. Kui sakslased okupeerisid Tallinna, seadsid nad üles veel 2-kW-se sädetelegraafijaama. Et revolutsioon kutsus Wilhelmi sõdurid koju, siis volitas Eesti ajutine valitsus leitnant F. Olbreid sakslastega läbi rääkima.

Lõpuks maksti okupantidele saatja ja selle juurde kuuluva vastuvõtja eest 22 000 saksa marka. Tegelikult oli hoones veel vene sõjaväele kuulunud 8-kW-ne saatja, mida sakslased polnud korda seadnud. Selle Eesti esimese raadiosaatejaama kaudu peeti ka sõja kestel ühendust Moskva, Varssavi, Pariisi, Petrogradi jn. välismaailmaga.¹

Raadio aitas kaasa ka rahulepingu sõlmimisele Nõukogude Venemaaga. 1. septembril 1919 saadi Eesti pealinnas kätte raadiogram, mis algas sõnadega: "Radio välimiste asjade komisjar Tallinna valitsusele 31 augustil 1919 aastal".² See oli ettepanek rahuläbirääkimisteks, mis kandis välisasjade rahvakonissari Tšitserini allkirja. Juba samal päeval saatis Eesti välisminister Foska raadio kaudu vastuse.

Seega oli raadio osutanud kodanlikule valitsusele teeneid, Toompeal ei osatud seda aga hinnata. Ringhäälingu heaks ei astunud kodanliku Eesti valitsus sammugi. Kui postivalitsus kavatses ehitada riikliku ringhäälingujaama Tartusse, siis valitsus selleks krediiti ei eraldanud.

Lõpuks jäädigi jaama asukohana peatuma Koplil, kus oli seni töötanud raadiotelegraafijaam. Koht ei olnud kaugeltki sobiv, sest ta asus madalal, kuid osaihisusel polnud raha uue hoone ehitamiseks.

Sisseseadet toodi Saksamaalt. 2,4 kW saatevõimsusega (antennis 0,7 kW) saatejaama eest maksti "Telefunkenile" 11 500 dollarit. Praegu oleks selle aparatuuri väärtus maksimaalselt 1000 dollarit, kuid isegi sellal polnud ta nii suurt summat väärt.

Tegelikult sellega kulud ei piirdunud - juurde tuleks lisada veel saatekulud, tollimaks jne. Toll oli 239 000 marka. "Vaba Maa" nurises, et valitsus ei mõista ringhäälingu tähtsust, vabastades sisseseadet vaid 50% ulatuses tollist. Võrdluseks võib öelda, et Rootsis oli sellal 20 riiklikku saatjat ja Soome valitsus andis oma ringhäälingule toetust 3 miljonit marka.³

Raadiosaparatuur pidi Kopli rannasaatejaama hoones paigaldatama juba 15. oktoobriks, kuid jaama sisseseadet kättesaamine tollilt viibis poolteist kuud. Ilma tollitagi maksis aparatuur 4,5 miljonit Eesti marka.

Võimsuseks pidi saama 1,5 kW, seega sama tugevus, mis Viinil, Königsbergil, Kielil, Hannoveril, Dortmundil jt. tuntud raadiojaamadel.⁴ Kuuldavust kahandasid madalad antennimastid (üks puust ja teine rauast), vaid 40 m kõrged.

Suurt elevust tekitas siiski oma ringhäälingujaama tööloka-

¹ Vrd. "Raadio" nr. 21, 23.V 1927, lk. 263.

² "Kaitse Kodu" nr. 5/6, 1.II 1930, lk. 123.

³ Vrd. "Raadio" nr. 11, 9.XI 1926, lk. 171.

⁴ Vrd. "Raadio" nr. 4, 29.V 1926, lk. 63.

amine. Inimesed jooksid otse tormi raadioäridele, nii et 1927. a. algul ei olnud kogu Tallinnas saada ühtki aparaati.¹

3. Lasnamäe raadiojaam

Juba 1927. a. algul tekkis plaan viia raadiojaam Koplist üle Lasnamäele. Konkurentideks olid seekord Toompea ja Ülemiste järve kallas. Viimase kõrgus merepinnast oli ainult mõni meeter Lasnamäest vähem, juurdepääs aga parem.²

Kui aga osühisus 23. juunil 1928 sõlmis lepingu Leningradi Madalpinge (Nõrgavoolu) Elektrotehnika Trustiga, valiti kohaks ikka Lasnamäe. Kuueleheküljelises lepingus kohustus nõukogude organisatsioon raadiojaama valmis ehitama 6 kuuga. Ka garantiiajaks jäeti 6 kuud. Juhul, kui selle aja jooksul oleks avastatud defekte, pidid nõukogude spetsialistid maksma iga kaotsiläinud päeva eest osühisusele 25 dollarit.³

Lasnamäe raadiosaatja ehitati järeelmaksuga. 21 loo dollari maksmiseks anti "Raadio-Ringhäälingule" aega rohkem kui kaks aastat. Tegelikult tasus viimane ehituskulud abonementmaksust laekunud kroonidest. (Mõningate andmete järgi 65 000 krooni. Krediit uue saatja ehitamiseks oli avatud aga 150 000 krooni ulatuses.) Seda näitab 16. augustil 1928 sõlmitud leping "Sovtorgpredstvo-ga", s.o. Nõukogude Liidu kaubandusesindusega.⁴

Kõik vaidlused kuulusid lahendamisele Eesti - NSV Liidu kaubanduspalati juhatuses.

Mis puutub tehnilistesse näitajatesse, siis ehitati raadiosaatja laine pikkuse 235,7 m jaoks. Ette nähtud olid 90 m kõrgused puumastid, kuid õnnetusjuhtumite tõttu ehitajatega jäi nende kõrguseks vaid 72,6 m.

Lasnamäe raadiojaam oli Leningradi spetsialistide poolt ehitatud 47. raadiosaatja. Eeskujuks oli võetud Leningradi enda heade omadustega raadiojaam.

Miks valik langes nõukogude ettevõttele, pole raske seletada. Meie idanaabrid leppisid vaid 1/3 sellest hinnast, mida nõudis konkureeriv saksa firma (Pariisi firma pakumaine hilines). Lisaks olid lepingus soodsad garantiija krediitvõimalused.

Uus raadiojaam ehitati linna krundile Kadrioru pargi taha mäeveerule, tuletorni lähedale. 10 aastat tagasi oli seal asunud ka saksa okupatsioonivõimude raadiojaam.

Ehitamist juhtis "Elektrosvjazi" insener Tšernov, kes viibis kohapeal 9 kuud. Ta ise ütles:

"Saatejaama kuuldavus ei huvita mitte ainult teid, vaid ka meid. Lainevahetuse suhtes olene ka meie valmis teile omalt poolt vastutulena".⁵

¹ Vrd. "Raadio" nr. 50, lo. XII 1936, lk. 1188.

² Vrd. "Raadio" nr. 18, 7.V 1927, lk. 226.

³ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 204, l. 61-67.

⁴ Sealsamas, l. 43.

⁵ "Raadioleht" nr. 1, 5.I 1930, lk. 4.

See vastutulek oleks toimunud juhul, kui Tallinna senine laine poleks sobinud. See kõik näitab Nõukogude Liidu sõbralikku suhtumist oma läänenaabrisse. Miks ehitati raadiojaam aga Lasnamäele, sellest vestab F. Olbrei nii:

"Et sidevõrk oli sellal arendamata, siis Tallinnast kaugemale seda ehitada ei saanud (telefoniliinide rajamine loo km kaugemale jne. kulud oleksid läinud kallimaks kui uue jaama ehitamine). Ehitati paopinnaselt, mis eeldas halba kuuldavust. Nii juhtuski, ehkki püüti elektromagnetiliste lainete levimistingimusi parandada antenni alla ehitatud vastava traadist juhtmestikuga - vastukaaluga. Seda meetodit kasutati tavaliselt raadio-telegraafis, kuid seekord Tallinnas ta ei õnnestunud. Lisaks polnud venelastel jaama ehitamiseks välismaal veel küllaldaselt kogemusi ja nad ise alles katsetasid. Selle tulemusena saadi modulatsiooniga 80% asemel ainult 30%, õhtuti löi 80-100 km kaugusel sisse feeding jne. Et tellitud 5 kW-ne jaam kostis halvasti, siis oldi kohe sunnitud võimsust tõstma kaljekordseks. Laine pikkus kõikus, mis tõi omakorda kaasa pahandusi. Seega võib Lasnamäe saatjat lugeda ebaõnnestunuks; lisaks Madalpinge Trust kõiki nähtud ja pikaleveninud parandusi enam ette ei võtnudki."¹

Raadiojaama üle E. Laurman(n) kirjutas Postelile 15. juulil 1929 Lasnamäe proovisaadetest hoopis optimistlikumalt: "Kõne ja muusika ülekanne oli hea ja puhas".²

Sellal oli jaama võimsus antennis 5,6 kw. 30%-lise modulatsiooniga puhul töötas jaam hästi, 50% puhul keskmiselt ja 65%-st allates halvasti.

Nõukogude ehitajad andsid Lasnamäe raadiojaama üle 10. juulil 1929. Tegelikult alustati saatekatsete juba varem. Nimelt saabus 27.-28. juuniks Eestisse Rootsi kuningas Gustav V: "Osaühisuse juhatus tegi palavikulisi jõupingutusi, et uus saatejaam saaks külaskäigu ajaks n.ü. "hääled sisse". Kuulajate heameeleks hakkas uus Lasnamäe saatejaam mõni päev enne suuri sündmusi "häälitsema".³

Juba 1929.a. kirjutas F. Olbrei Postelile, et välitugevuse mõõtmiseks pole mõõteriistu ja ainult tänu sellele, et ehitajad laenasid omi, suudeti Lasnamäe raadiojaam tööle rakendada. Osaühisus hoidis ses osas edaspidigi kokku. 1931.a. raadiojaamal puudus lainemõõtja ja ta eksles eetris ringi. Õige laine pikkuse asemel oli Tallinnast kuulda hoopis Helsingi ja Leningradi kohal.⁴

Lasnamäe raadiojaama täiustamise peale kulutati aastate jookkul palju raha ja energiat. 1932.a. jaanuaris sai ta uue eelviimendaja ja modulatsiooniseadme, märtsis tõsteti antenni võimsust 20 kw-ni. Tegelikult oli võimalik Lasnamäe võimsust tõsta 60 kw-ni, mis oleks olnud Eestile lubatud ülemmäär, kuid siis oleksid kannatanud teised näitajad. Ka oleksid kulud aastas ulatunud üle 20 000 krooni.

1936.a. sügiseks oli Lasnamäel täiesti uuendatud saatesead: kvartsergutusega juhtsaatja, modulatsioonisügavus kuni 100%, lampide võimsust 40 kw, antennis 12 kw. 27. septembril 1937 sõlmis raadionõukogu ettevõtja Riisikampiga veel lepingu 15 000-kroonise juurdehituse rajamiseks.

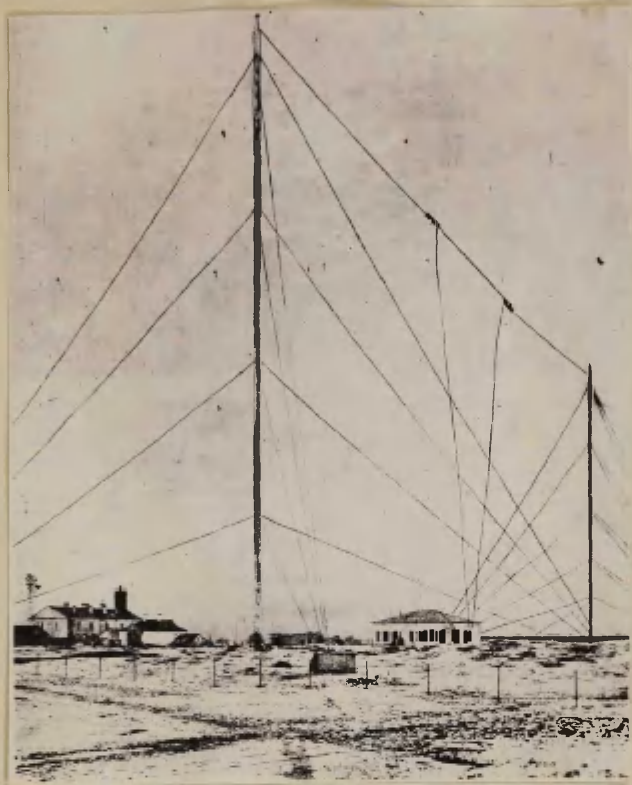
¹ Jutuajamisest 1964.a. kevadel.

² OREKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 6.

³ "Raadiolicht" nr. 23, 8.VI 1939, lk. 4.

⁴ Vrd. "Päevaleht" nr. 238, 22.X 1931, lk. 3.

Kuid kõigi pingutuste peale vaatamata ei rahuldanud Lasnamäe raadiojaam kunagi kõiki Eesti raadiokuulajaid, just oma halva asukoha tõttu. See oli uue Türi raadiojaama peamiseks eeliseks Lasnamäe ees, rääkimata suuremast võimsusest. Lasnamäe raadiojaam jäi lõpuks Tallinna kohalikuks saatjaks.

4. Türi raadiojaam

23. detsembril 1931 oli insener Lossmann teedeministeeriumis toimunud nõupidamisel teinud ettepaneku ehitada uus raadiosaatja (või viia senine üle) Türiale. Seda plaani hakkas ellu viima Riigi Ringhääling pärast vastavat otsust 9. augustil 1934 raadiokogus.

Juba pärast Luzerni konverentsi saadeti UIR kontrollkeskuse juhatajale Brailardile kiri Brüsselisse, et ta abistaks tehniliste tingimuste määramisel.¹

1936.a. veebruaris olid ametlikud pakkumised ehitamiseks saadunud Saksamaalt (Telefunken), Inglismaalt (Marconi), Lätist (VIF), Prantsusmaalt (SEF), Hollandist (Philips) ja Nõukogude Liidust.²

Seoses viimasega pisut ajalugu:

"Juba möödunud kevadel käis Nõuk.Vene ins. Model Tallinnas selgitamas, kui palju N.Vene raadiotehastel oleks väljavaateid saatja ehitamiseks. Ins. Modelile tähendati, et väljavaateid on üsna vähe, kuna seoses praeguse saatja ehitamisega on olnud mitmesuguseid viiperusi. Ka nüüd, olles isiklikult tutvunud Nõuk.Vene raadiotehastusega, võis ins. Olbrei venelastele anda üksnes

¹ Vrd. ORREA f.54, nim.6, s.-ü. 305, l. 7.

² Vrd. "Radio" nr. 6, 6.II 1936, lk. 122.

lubaduse, et nende pakkumist kaalutakse täpselt ühistel alustel teiste pakkumistega. Venelased lubasid muuscas juhul, kui saatja tellitakse neilt, selle projekteerimise ja ehitamise juurde võtta ametisse 1-2 eesti inseneri, et need võiksid algselt peale jälgida ehitustöid ja põhjalikult tutvuda saatja aparatuuriga."¹

Ametlikult teatati, et saatja ehitamine antakse firmale, kelle pakkumine vastab kõige enam tehnilistele tingimustele, kes pakub kõige paremaid tagatise ja esitab kõige soodsama hinna. Ehitaja küsimus otsustati tegelikult nii:

"Kõik Euroopa firmad tundsid selle vastu huvi. Soodsaima pakkumise tegid Hõukogude Liidu esindajad:

"Tehke ise leping, me oleme nõus igasuguste tingimustega!" Nii olekski võib-olla jäänud, kuid nüüd alustasid Inglismaa diplomaadid oma tööd. Eesti Vabariigil oli just käsil kaubalepingu sõlmimine Suurbritanniaga ja viimane heitis ette, et miks ei võeta vastu nende pakkumist. Mind kutsuti kohe valitsuse koosolekule ja küsiti ainult: "Kas Marconi firma on usaldusväärne?" "Muidugi."

Ja oligi kõik otsustatud."²

Türi poolt kõneles see, et ta asus enam-vähem täpselt Eesti geograafilises keskpunktis. Ühtlasi näitasid 1934-1935.a. suvel teostatud raadiotehnilised mõõtmised, et elektromagnetilised lained levivad Türielt kõige ühtlasemalt. Ka oli maapind suurte ehituste püstitamiseks sobiv, lisaks asus Türi raudtee-sõlmepunktis ja linna läbisid ringhäälingu otstarbeks sobivad telefoni-liinid.³

Eesti kuulsaima raadiosaatja ehitamine läks maksma 903 598 krooni. Esimesena sai 1937.a. juulis valmis mast. 78 tonni kaaluv antenn oli nüüd kõrgeimaks punktiks mitte ainult Eestis, vaid kogu Baltikumis. Oma ehituselt oli see ainulaadne Euroopas. Seejärel valmisid 80 m sügavune puurkaev ja telliskivist kolmekorruseline saatehoone, Viimases asus väike stuudiogi heliplaattide mängimise seadme ja mikrofoni, küll ainult saatja reguleerimiseks, sest ilma Tallinnata oleks Türi ikka tummaks jäänud.

Septembris võeti vastu ka 400-hobujõuline jõujaam ja oktoobris algasid katsesaated (Tallinna lainel 410,4 m, sest viimane läks Türi regulaarsel tööle hakkamisel üle lainele 219,6 m). Novembris oli Türi kuulda juba kõikjal üle Eesti.

Raadiojaam hakkas regulaarselt tööle 15. detsembril 1937. Ametlikult jäigi Türi raadiojaam vastu võtmata, sest ehitaja ei saanud alanud maailmasõja tõttu täita kõiki tellija tingimusi. Seetõttu kujunes ehitus ka ettenähtust odavamaks, sest Marconi firmal tuli maksta üle 60 000 krooni viivisraha. Firma polnud siin süüdi, sest ta koormati inglise valitsuse poolt pelvastustellimistega (lisaks oli Türi saatja uut tüüpi, mis nõudis pikemat katsetamist).⁴

Hilinemise taga peitus veel üks põhjus. See selgub F. Olbrei mälestustest.

¹"Raadio" nr. 33, 1.XI 1935, lk. 306.

²Jutuajamisest F. Olbreiga 1964.a. kevadel.

³Vrd. "Raadio" nr. 6, 6.II 1936, lk. 122.

⁴Vrd. "Raadio" nr. 20, 19.IV 1938, lk. 19.

"Et saada võimalikult häid jaama osi vähimate kuludega, la-
piti saatelampide kokku n.-ö. osade kaupa, ehkki tavaks oli telli-
da kõik ühelt firmalt. Lühidelt aga telliti saatelampide Marconi
firmalt Inglismaalt, antenn USA-st, kütte- ja lisapingemasinad
Rootsist, saatelampide jahutusseade tehti kohapeal Krulli teha-
ses, anoodpinge elavhõbealaldaja saadi Šveitsist, diiseljõujaam
(M.A.) Saksamaalt jne. Nii et kui saatelampide valmistamine tuli ehitajale
tõnu avaldada, siis oli neid terve nimekiri kohe.

Uusi raadio-st.

Risk oli antenni tellimisega Ameerika Ühendriikidest, sest keegi polnud sellisekujulist poole lainega antenni Euroopas varem kasutanud. Tüüp oli aga väga õnnestunud. Antenni mast ise moodustas kiirgava süsteemi: seisis isolaatorite peal kolmel jalal, mingeid tõmmitsaid tal enam polnud (praegune televisiooniantenn Tallinnas seisab neljal jalal ja maa peal). Antenn maksis 138 956 krooni ja oli 197 m pikk. Feedingu probleem oli alati ees lahendamata. Türi oli regulaarselt kuulda Ungaris, Tšehhoslovakkias, Saksamaal jn., ajuti isegi Kanadas. Rändasin ise palju Euroopas ringi ja võin väita, et Türi oli üks paremini kuuldavaid jaamu selles maailmajaos. Nii oli Berliinis Türi võrdselt tugev kohaliku saatjaga, vaid pisut nõrgem oli kuuldavus Brüsselis ja Pariisis. Lõuna-Prantsusmaal aga hakkas segama samal lainepikkusel töötav Hispaania jaam.

Muide, inglased pidasid Eestimaad mõneks koloniaalmaks, kus on kerge tellimust täita. Nad ei arvestanud seda, et kui ma asusin direktori kohale, siis muretsesin kohe laboratooriumi jaoks Ameerikast häid mooteriistu ja spetsiaalseid instrumente. Nii leiti esimese kontrollimise ajal lahkuminekuid lepingu normidest. Ja kolmanda mõotmise ajal taganesid inglased jaama üleanõnnesest vabatahtlikult. Ning kui Brüsseli lainepikkuste kontrolljaam protesteeris jaama saatesageduse kõikumiste vastu, kõrvaldasid inglased vead sõnalausumata. Tegelikult kulus neil lõplikuks häälestamiseks ja täiustamiseks peaaegu aasta.¹

Ajalugu kordus - sakslased ehitasid peaaegu tasuta valmis Haapsalu raadiojaama, nüüd maksid inglased hilinemise eest viivist 12% kogu maksumusest. Sellaal kui Türi mitu kuud seisis, töötas jälle Tallinna raadiojaam.

Alustanud tööd 38 kw-ga, kujunes hiljem Türi võimsuseks 50 kw. Seda suurust oli võimalik ilma ümberehitusteta tõsta 60 kw-ni ja väikeste ümberehitustega 100-120 kw-ni.

Kuid Türi raadiojaam ise oma kvaliteedilt oli tõesti kiitust väärt. "Seda tõendab ka fakt, et NSV Liidu ringhällinguvõrguga liitmisel ei mahtunud Türi ühegi kategooria alla. Nimelt pidid raadiokomiteed maksma sideministeeriumile tunnitasu raadiojaamade kasutamise eest (selline kahekordse allumise süsteem on säilinud siitamaani). Masu sõltus 1940. aastal saatja võimsusest ja tehnilise kvaliteedi koefitsientidest. Viimased olid aga paremad kõrgeima I kategooria näitajatest Nõukogude Liidus. Nõukogudenaas moodasimat raadiojaama tulid vaatama terved spetsialistide delegatsioonid eesotsas Kominterni konstruktoritega. Oldi üllatunud heast kvaliteedist ja avaratest ruumidest. Sest Stalini ajal koorderdati Nõukogude Liidus tehniliste ruumide arvel. Nägin Moskva külje all asuvat 1000-kw-st hiigelsaatjat, mille ruumid olid suhteliselt väiksemad kui türilastel."²

Türi raadiojaam hävis Suure Isamaasõja teisel kuul. Üks taganev sapõõriväeosa laskis antenni ja saatehoone õhku omal alatusel.³ See oli tegelikult enneaegselt tehtud, sest saatejaam oli määratud evakueerimisele ja demonteerimisega oli juba alustatud.

¹ Jutuajamisest 1964.a. aprillis.

² Jutuajamisest F. Olbreiga 1964.a. kevadel.

³ Endise ringhällingu peainseneri Loschenni andmed.

5. Teised raadiojaamad

Paralleelselt monopoliõigustes ringhäälingusaatjaga töötas Eestis 15 aasta jooksul mitmesuguseid raadiojaamu, milliseid oleks kerge vaevaga saanud rakendada ringhäälingu teenistusse. Mõned neist andsidki eetrisse lühemat aega saatekava.

Raadiokomitee protokolliraamatus on säilinud Eesti Raadio Klubi palve, anda näitusmessi ajal liliputi võimsusega (10 w) saatejaamaga teateid.¹

Et komitee andis selle loa 20. juunil 1924 (igaks juhuks klubi juhatuse riisikol!), siis võib selle raadiojaama saateid pidada esimesteks Tallinnas. Klubi käsutuses oleva raadio-aparaadi kaudu oli ette nähtud vastu võtta ka Haapsalu jaamast väljuvaid raadiolaineid 3500 m-l. Kas see kõik nii ka tegelikult oli, pole tõestatav.

Kõige tõsisem konkurent "Raadio-Ringhäälingule" ähvardas kujuneda ... kaitseliidust. Viimasel oli plaan rajada raadiojaam, mida oleks kasutatud ka ringhäälinguks.

"Raadio-Ringhääling" oma kirjas kaitseliidule ja teedeministeeriumile 4. augustil 1925 katsus olukorda oma kasuks lahendada. Ettepanek oli, et leppigu kaitseliidu juhatus Posteliga kokku ja ehitagu suur võimas saatja, "millega niihästi raadio-kontserte korraldatakse kui ka isamaalist ja riiklist propagandat tehakse."²

"Raadio-Ringhääling" oli nõus ka muud liiki kokkulepetega, peaasi kui kaitseliit osa kulusid oma kanda oleks võtnud. Kuid selles asi vist oligi, miks viimane üritusest loobus.

Alles 1927.a. sai valmis kaitseväge sidepataljoni katsesaatja lainel 1200 m. See Juhkentalis asuv raadiojaam alustas oma tööd sõnadega: "Valvel! Kaitseväge saatejaam!" Kaks korda nädalas, teisipäeviti ja reedeti kella 17-18.45 pakuži saatekava. Peamiselt esinesid kaitseministeeriumi orkester (juhatas muusikainspektor Reeder) ja sama asutuse solistid. Raadiojaam oli mõeldud Tallinna garnisoni jaoks ja seepärast oli tema võimsus vaid 90 w (antennis 47 w); hiljem plaanitati seda tõsta 500 w-ni.

Kolmekümnendatel aastatel valmis analoogiline saatja lainel 50 m. See oli Eesti kõigi aegade esimene lühilainesaatja ja selle kuuldavus oli päris hea. Sideväelased levitasid selle kaudu katsete käigus muusikat, anekdoote jm.

Kuigi mitmed raadioajakirjanikud aastate jooksul nõudsid, et Eesti ehitagu Läti eeskujul ka lühilaine ringhäälingusaatja, jäi see plaan teostamata.

Vaid amatöörid andsid 15. augustil 1937 lainel 41,78 m eestikeelset kava, et demonstreerida seni kasutamatajätud võimalusi.

x x x

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 117, l. 6.

² Sealsamas, s.-ü. 127, l. 48.

Hoopis paremaid tulemusi saavutati kesklainel (töötas ju K. Kesa katsesaatjagi 1927.a. lainel 225 m ja teda kuuldi isegi 120 km kaugusel Kolga-Jaanis).

Üle poolteise aasta pakkus Tallinna ja pealinna ümbruse raadiokuulajatele meelelahutust jaam nimega "RKS". Onu X (Rjurik Esop) kirjutas selle sulgemise puhul järgmist:

"17. aprillil 1934 s.o. o-ü. "Raadio-Ringhäälingu" aegu, ehitas ringhäälingu tehnikajaoskonna ametnik A. Leok mõõtmis-aparaadi, mille abil oleks hakatud mõõtma ja proovima igasuguseid aparate ja lampe. Et ehitatud aparaat, mis asetses lihtsalt montaažlaual, oli kerge muuta ümber saatjaks, siis avaldas pealtvaatajana monteerimise juures viibiv raadio kontrolör mõtet, et teha korraks katset aparaadiga saata. Umbes tunni aja pärast läksid antenni kaudu välja esimesed helid "Vanade sõprade" marsist. Katse huvitas ka teisi juurde kogunenud ametnikke ja esimene katse lõppes hulga lisapaladega.

19. aprillil 1934.a. täiendati saatja seadet niivõrd, et ta alates 22. aprillist 1934.a. võis alata oma tegevust ringhäälingu katsesaatja ("RKS") nime all. Et saatja võime alul oli väga väike, kõigest 5 vatti, siis nurisesid paljud kaugemal asuvad kuulajad mittekuulamise üle. Järkjärgult hakati saatja võimet suurendama, kuni see lõpuks tõusis 30-nele vatile antennis. Alul anti saatja kaudu edasi ainult gramfonimuusikat, kuid aegamööda täiendati kava ka võimlemistundide ja hommik-palvustega. Kuulajate arvu tõusuga tekkis aga lõppeks tarvidus, et hommikusi saateid võidaks kuulata kogu maal. Selleks hakati neid alul kandma üle ka Tartu saatja kaudu.¹

Alates 2. detsembrist 1935 kanti neid saateid üle juba Lasnamäelt. Kuid sellega ei olnud RKS ajalugu veel lõppenud. 21. mail 1936 kell 14 avati Nõmmel pidulikult lainel 410 m töötav KLS (tulevikus kavatseti töötada 220 m-1). Kaitseliidu Nõmme malevkond, mille pealikuks oli endine ringhäälingutegelane K. Reinmann, ostis RKS Riigi Ringhäälingult ära.

Et 410,4 m oli Tallinna laine pikkus, siis saadeti oma programmi eetrisse vaid pühapäeva pärastlõunati, kui suur saatja vaikis. Saatekava (selle eest hoolitses L. Ojaveski) andsid 3 kohalikku koori, malevkonna puhkpilliorkester, spordiselts "Kalju" keelpilliorkester, solistid ja lektorid. Tehniliseks juhatajaks oli Riigi Ringhäälingu vanemametnik Evald Mägi, sest KLS - kaitseliidu saatja - loeti ringhäälingu abisaatjate hulka.²

Kodanliku Eesti lõpupäevil andis Nõmme KLS tunniajalisi saateid reedeti ja pühapäeviti.

Väikese võimsusega raadiojaamad ei puudunud ka teistes linnades. Valgas andis kaitseliidu raadiosaatja 1935.a. jaanuaris oma programmi edasi lainel 160-180 m, seda tegi samal ajal ka Paide tööstuskooli saatja 174,9-195 m; omaehitatud raadiojaamad eksisteerisid Tapal ja Türil.

Ahjuks tegutsesid sellised saatjad, kui nad üldse ringhäälingulaadset programmi pakkusidki, väga lühikest aega. Näiteks võib tuua Pärnu sadama raadiosaatejaama ESP kasutamist 1936.a.

¹ "Raadio" nr. 2, lo.I 1936, lk. 27.

² Vrd. "Raadio" nr. 22, 20.V 1936, lk. 508.

rahvahääletuse puhul.

Tänu soodsale lainepikkusele (235 m) kuuldi väikese võimsusega saatjat (50 w) 85-100 km piirides. Ürituse hingeks oli sadama kapten, ideoloogilise külje eest vastutas linnapea O. Kask. Ajavahemikus 12. kuni 23. veebruarini anti iga päev saateid kella 16-17. Teadaannete ja muusika kõrval täitsid põhiosa saatkavast rahvavaenulikud agitatsioonikõned. Linnapea lubas enda kõrval mikrofoni ette tulla vaid kodanlikule võimule ustavaid isikuid, nagu praost A. Grünberg, advokaat J. Tallo, maavalituse esimees J. Marksoo ja linnanõunik H. Soo.¹

Eeltoodud pisisaatjate tegevus pole siiski võrreldav tänapäeva raadiosõlmede iseseisvate sisukate ja regulaarsete saadetega meie vabariigi rajoonides.

¹Vrd: ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 320, l. 77.

VII p e a t ü k k

JURIIDILISED JA FINANTSSUHTED

1. Ringhäälingualasest seadusandlusest

Ringhäälingualane seadusandlus kodanlikus Eestis oli küllaltki keeruline. Selle muutsid veel segasemaks sagedased täiendused ja parandused.

x x x

Juba 1922.a. lõpul jõudsid esimesed raadiovastuvõtjad Eestisse, seadusandlus aga puudus. 25. novembril 1923 saatiski teedeminister posti- ja telegraafi-telefonivalitsusele eeskirja nr. 3075 sisemaalise raadiotelefoni tarvitamise määruste kaava väljatöötamiseks.¹ Eelnõu valmiski kohe pärast kirja saamist, pandi aga koostöös tulevaste kontsessioonääride Tamme ja Veinmanniga paberile alles 7. jaanuariks 1924.

Kui keeruline oli sellal mõiste "ringhääling" väljendamine, näitab järgmine lause: "Raadiotelefon võib olla niisugune, mis ametasutuste ja publiku ... kõnede ja muude avalduste edasiandmiseks on määratud."² (Ringhäälingualane terminoloogia sellal alles kujunes. Raadiokuulaja oli "aboneerija", valjuhääldaja "kövasträäkija" või "lisakuuldetoru", lühilainevastuvõtja "lühilainefon" ("Postimees" kasutas veel 1929.a. raadiovastuvõtja asemel "raadiofoni"), raadiomaks "raadiotelefoni tariif", ringhääling ise aga "teadetesaatja" või "raadiotelefonilised ringteated". Reportaazi nimetati 1931.a. "reportaazhiks", magnetofoni 1935.a. "magnetofooniks" ja 1939.a. "magnetophoniks", reportaazibussi 1936.a. "kõnelevaks autoks" jne.)

Olulisemad paragrahvid 1924.a. jaanuaris põhijoontes valminud "Raadioringhäälingute määrusest" on järgmised.

§ 1. Raadio-ringhäälingute all mõistetakse käesolevas määruses sõnaliste ja muusikaliste teadete ja ettekannete laialilaotamist traadita telefoni saatejaanade abil ja samade teadete üheaegalist vastuvõtmist selleks määratud ehk lubatud raadiotelefoniliste vastuvõtte sisseseadete abil.

§ 15. Ringhäälingu vastuvõtuaparaadi tarvitamine on ainult ringhäälingu abonentidele, nende teenijaile ja perekonna liiketele ning nende juhuslistele külalistele lubatud. Vastuvõetud ringhäälingu laialilaotamine tasu eest on ilma posti peavalitsuse ja teadetesaatja nõusolekuta keelatud.

§ 19. Posti Peavalitsus ei vastuta ringhäälingu õige ja õigeajalise üleandmise ega ka nende kahjude eest, mis abonendile ringhäälingu mittekorralliku kättesaamise läbi on tekkinud.³

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 114, l. 2.

² Sealsamas, l. 3.

³ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 114, l. 2.

Seletuskirjas oli lisatud: "Ringhääling ... töötaks posti peavalitsuse järelevalve all ja kes teatud arvul valitsuse kui ka Eesti Telegraafi Agentuuri teateid ringhäälingu programmi peab võtma."¹

Määruse see punkt, et raadiosaatja kuulub riigile, programmi levitab aga eraettevõtte, võeti sisse Saksamaa ja Rootsi eeskujul. (Arhiivis on säilinud brošüür "Radio Communication Laws of the U.S."², samuti on uuritud Prantsuse, Šveitsi ja Inglise raadioseadusi.)

Enne raadiotelegraafi ja -telefoni uut seadust kehtis Eestis Vene siseministri määrus 20. veebruarist 1903, kus ringhäälingust polnud loomulikult sõnakestki juttu.

10. märtsil 1924 saatis Postel teedeministrile kirja, milles märkis, et nii kodu- kui välismaa ettevõtjate grupid tahavad ringhäälingut organiseerida. Selleks päevaks saigi valmis raadiomääruse kava.³

x x x

Vajadus kompetentse organi järele, kes tunneks raadioasjandust, viis raadiokomitee loomisele, mis moodustati tsaariaegse seaduse (6. juuni 1912) põhjal.

Protokolliraamat näitab, et esimesest istungist peale oli päevakorras juriidiline külg. 26. aprillil 1924 arutati "Kas ringhäälingu laialilaotamist kontsessiooni alusel teha või riigi ettevõtteks toimetada". Nagu võiski arvata, lükati otsustamine edasi.⁴

Järgmisel korral, 2. mail 1924 otsustati, kas raadioaparaatide müük anda kontsessioonääri kätte või mitte. Õnneks jäeti see vabaks, kuid välismaiste raadioaparaatide sisseveole pandi siiski kõrge toll. Leiti, et raadioaparaatide valmistamise ja müügi kontrollimise õigus jääb teedeministrile.⁵

17. mail lubati asjahuvilistel raadioaparaate demonstreerida, kuid loengu pidamiseks tuli iga kord hankida eriluba.⁶ Milleks sellise kahtlase väärtusega otsus tehti, selgus alles hiljem. Nimelt luges Posteli direktor G. Jallajas loengute pidamist ikkagi otseselt või kaudselt äriliseks ettevõtteks!⁷

27. juunil 1924 võeti vastu ajutine raadioringhäälingu määrus, mis sisaldas veel palju vähiklikku: nõuti, et vastuvõtjaga ei tohi kuulata jaamu, mis töötavad pikemal lainel kui 700 m, et ei tohi "saata välja oma laineid", et ei tohi pealt kuulata sõjaväe radiojaamu jne.⁸

¹ ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 114, l. 20.

² Sealsamas, l. 70.

³ Vrd. sealsamas, s.-ü. 227, l. 3.

⁴ Vrd. sealsamas, s.-ü. 117, l. 1.

⁵ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 117, l. 2.

⁶ Vrd. sealsamas, l. 3.

⁷ Vrd. sealsamas, l. 21.

⁸ Vrd. Alekseev, Raadio asjaarmastaja, 1924, lk. 60.

20. novembril 1924 arutati raadiokomitees juba raadioseaduse eelnõu ja "võeti kavasse sisse julgeoleku nõuete teostamiseks siseministrile õigusi garanteeriv uus paragrahv".¹ Raadiokomitee lõpetas oma tegevuse umbes aastase töötamise järel.

x x x

Enne esimese Eesti raadioseaduse valmimist tuleb juttu teha siseministri sundmäärusest nr. 12 (välja antud 14. mail 1925), millega keelati eriloata saatejaamade ülesseadmine.² Keelust üleastujaid ahvardas vangistus või 300 000 marka trahvi. Nii suur oli kartus radiojaamade ees, mis võisid järsku kodanlusevastast tegevust arendada.

x x x

Seejärel, kui alankomitee muutis pisut veel eelnõu, võttis riigikogu 18. detsembril 1925 raadioseaduse vastu.

Eesti esimene raadioseadus sisaldas 17 paragrahvi. Põhiline oli see, et ainuõigus radioalal kuulub riigile - ringhäälingu alal teedeministeeriumile, kes võib asjaajamise üle anda eraisikuile või organisatsioonidele.

Nagu arhiividokumendid näitavad, kasutati raadioseaduse koostamisel ära Nõukogude Liidu ja rohkem kui 20 Euroopa kapitalistliku maa ning Ameerika Ühendriikide kogemusi raadioseadustiku alalt. Kõige lähedasem oli meie raadioseadus Läti omale.

Selle seaduse § 3 alusel andis teedeminister välja määruse raadiosaatejaamade ja vastuvõtuseadmete kohta.³

Sellele järgnesid kohe kommentaarid. Kurdeti, et määruse koostajad ei ole arvestanud ringhäälingu käekäiku välismaal ja pidurdavad selle arengut kodumaal.⁴

Keegi A.L. kirjutas:

"Bunaaga" haigus. Teedeministri määrus raadio vastuvõttesaadete kohta on bürokratismi õis, mis halvab raadio arengemist Eestis."⁵

Ta väitis, et raadioseadust algul tervitati, kuid sellal enam mitte, sest paragrahvide rägastik seab inimest käsist-jalust. Ainuüksi kuulamisloa saamiseks oli vaja täita § 3, 4, 14, 15, 21-26 nõuded. Torve "armee" ametnikke pidi töötama nende jaoks, kes iga poole aasta tagant luba nuretsesid, tempelmargidega palvckirju, väljavõtteid isikutunnistusest (notariaalse tõestusega, juriidilised isikud veel volikirjaga) jm. esitasid. Veel oli vajalik ärakiri aparadi või selle tüübi proovimise tunnistusest, mille andis välja riiklik katsekoda Tallinnas. Lisaks pidi raadiokuulaja teatama, milleks ta aparati kasutab, kuidas temaga ümber käib jnc.

Amatöörid olid hädas jälle proovimistega. See oli maksuline ja peale selle olid vabrikud huvitatud, et proovimisel omastatud aparate ei tunnistata kõlblikeks.

Autor lõpetab artikli järeldu ega, et raadioseadus tehti Saksa eeskujul: seal on juba aru saadud, et see pole täiuslik,

¹ OMRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 117, 1. lo.

² Vrd. "Riigi Teataja" nr. 89/90, 26.V 1925, lk. 433.

³ Vrd. "Riigi Teataja" nr. 61, 29.VII 1926, lk. 796-797.

⁴ Vrd. "Raadio" nr. 3, 7.X 1926, lk. 113-114.

⁵ "Vaba Mas" nr. 199, 26.VIII 1926, lk. 2.

Eestis võeti ta aga sellisel kujul vastu ning loodeti, et ta on ideaalne.

Seda artiklit arutati ka raadiokomitees, kuid kõik jäi vana viisi. Muudatust oli vaid niipalju, et raadiokomitee võttis 17. novembril vastu ja esitas teedeministrile kinnitamiseks tingimused raadioharrastajate organisatsioonidele raadiovastuvõtjate proovimistunnistuste väljaandmise õiguse kohta.¹

Muudatusi raadiomäärustes ja abonementmaksus oli rohkesti. Oktoobrirevolutsiooni Riikliku Keskarhiivi toimiku nr. 124 rohkem kui 60 lehte (77-133) on täis raadioseaduse muutmise ja täiendamise määrusi, tariifi täiendusi jne. Ja kõik lühikesest ajavahemikust: 2. novembrist 1926 kuni 26. juunini 1927.²

Teedeministeeriumi arhiivi toimikutes on kokku tuhandeid lehekülgi raadioalaseid juhtnöore ja seadusi. Enamik neist on vähetähtsad. Kuid lihtinimesest raadiokuulajale aitas sellestki, et ta kaotas orienteerumise seadusandluses. Selle üle kurtis ka põhjalik artikkel "Raadiomuredest ja raadiotülidest. Mõned etteheited raadioseadusandlusele."³

1926.a. raadioseaduse vahetas välja 13. märtsil 1930 riigikogus vastu võetud posti-, telegraafi-, telefoni- ja raadioseadus, mis ei erinenud põhimõtteliselt esimesest seadusest.⁴

Nagu muudes küsimustes, nii pörkusid seadusandluse tandrilgi kokku kahe ringhäälingu-väljaande huvid. "Raadioleht" kirjutas artiklis "Eesti saab uue raadiomääruse", et amatöörsaatejaamade ja antennide ehitamise määrused on jälle muudetud keerulisemaks, sunduslik vastuvõtjate proovimine aga jäi püsima.⁵ "Raadioleht" kritiseeris edaspidigi ülearu keerukat ja rahvale tülikat seadustikku. "Raadio", vastupidi, palus sageli ise teedeministrilt energilisemaid määrusi.⁶

15. veebruarist 1932 hakkas maksma uus raadiomäärustik. "Raadio" kommenteeris seda seekord küll mõistlikult:

"Raadioala korraldavaid määrusi oli Eestis seni avaldatud väga vähe ja needki ei vastanud osalt enam ajanõuetele. Seetõttu asus postivalitsus laiemaulatuslikule raadiomäärustiku koostamisele. Töö kestis ligi poolteist aastat, kusjuures läbi uuriti kogu Euroopa riikide seadused ja määrused raadio alal. Määrustiku kava arutati mitmes asutises, komisjonides ja kodifitseeriti lõpuks kohtuministeeriumis. Uus raadiomäärustik sisaldab 352 paragrahvi."⁷

Seadus nägi ette loata raadiovastuvõtja eest kuni 50-kroonist rahatrahvi ja tagantjärele ühe aasta abonementmaksu tasumist, korraldaval seaduse vastu eksimisel isegi aparaaadi konfiskeerimist (kui arvestada vastuvõtja hinda, oli see kõige kõrgem karistus).⁸

x x x

¹ Vrd. "Raadio" nr. 11, 23.XI 1926, lk. 172.

² Vrd. ORKA f. 54, nin. 6.

³ "Uudisleht" nr. 62, 4.X 1930, lk. 4.

⁴ Vrd. "Riigi Teataja" nr. 24, 23.III 1930, lk. 221-230.

⁵ Vrd. "Raadioleht" nr. 2, 16.I 1931, lk. 1.

⁶ Vrd. "Raadio" nr. 13, 1931, lk. 191.

⁷ "Raadio" nr. 5, 30.I 1932, lk. 71.

⁸ Vrd. "Riigi Teataja" nr. 17, 23.II 1932, lk. 212.

Pärast ringhäälingu dekreediga riigistamist kujunes raadio-kuulaja elu mõnevõrra lihtsamaks ka seadusandluse suhtes.

1934.a. suvel võeti vastu Riigi Ringhäälingu põhimäärus, mis pandi maksna riigivanema dekreedina. Ringhääling oli mõeldud n.-ö. isenajandava asutusena, Sissetulekud pidi ta saama abonementmaksust ja muudest tuludest. Ringhäälingu üldjuhiks määrati juhataja, kes koostas eelarve ja aruande, palkas ametnikke, valvas tegevuse järele, sõlmis lepinguid ning viis ellu raadionõukogu otsuseid. Valitsus määras ametisse ja vabastas kohalt juhataja.

Riigi Ringhäälingu tegevuse aluste määrajaks ja juhataja tegevuse järele valvajakaks sai r a a d i o n õ u k o g u, kes koostas tegevuskava, määras kindlaks saatekava põhijooned ja ulatuse ning otsustas abonementmaksu suuruse.

Raadionõukogu koosnes viiest liikmest, keda kinnitas 5 aastaks ametisse jälle valitsus (ja jälle teedoministri ettepanekul). Raadionõukogu liikmed valisid enda seast igaks aastaks esimehe ja selle aseniku. Igal aastal pidi lahkuma raadionõukogust üks liige, alguses loosiga, pärast ametivanuse järgi. Raadionõukogust lahkunud liikme võis hiljem esitada uuesti ametisse kinnitamiseks. Kui raadionõukogu liige oma ametikohuste täitmisel Riigi Ringhäälingust saadud ja raadiolevisse puutuvaid teateid kurjasti tarvitab või mõjuva põhjuseta ei võtnud osa kolmest koosolekust järginööda, siis oli raadionõukogul õigus esitada teda valitsusele ametist vabastamiseks (tegelikkuses seda ei juhtunud).

Valitsus kinnitas ka Riigi Ringhäälingu eelarve.

Põhimäärusest paistab silma, et ringhäälingu juhatajale anti sisuliselt piiramatut võim. § 14 punktist 5 nähtub, et tema kompetentsi kuulusid isegi "üksikute tööalade juhatajate tegelik juhtimine ja järelevalve, nende vahel tööjaotuse ja vastutuse määramine..."¹

(Põhimäärus muudeti ja anti uuendatud kujul riigivanema dekreedina välja 25. juunil 1937).²

1934.a. juulis tehti teatavaks uus raadioseadus. Üldjoontes on tal palju ühist 1930.a. raadioseaduse ja 1932.a. raadiomäärustikuga.

Sel aastal ilmus läbi seitsme "Raadio" numbri kodanliku perioodi ainus pikem analüüsiv artikkel raadioseadusandlusest: A. Mihelsi "Riiklik raadiotalitus kodaniku kasutamisel".³

1935.a. märtsis muudeti jällegi raadioseadust. Hoopis tähtsam oli aga sügisel uue ulatusliku (hõlmas "Riigi Teataja" veer-
gudel 50 lk.) raadiomäärustiku väljaandmine. Esmakordselt ilmus määrustik ka iseseisva raamatuna. Raadiomäärustik hõlmas kogu raadioasjandust, koondades 356 paragrahvis kõik senised üksikult avaldatud raadiomäärused ja täiendades neid uute eeskirjadega.⁴

¹ "Riigi Teataja" nr. 52, 20.VI 1934, lk. 963.

² Vrd. "Riigi Teataja" nr. 54, 6.VII 1937, lk. 1124-1128.

³ Vrd. "Raadio" nr. 31, 14.IX 1934, lk. 321-322.

⁴ Vrd. "Raadio" nr. 39, 8.XI 1935, lk. 309-310.

Seejärel oli mõni aasta vaikust, kui mitte arvestada väheolulisi täiendusi ja muudatusi. Alles 1938.a. kirjutas teedeminister alla ringhäälingu kasutamise määrusele.

X X X

Raadioseadusandlus kaitses põhiliselt tugevamat poolt, s.o. esialgul osaihisust, hiljem Riigi Ringhäälingu näol otseselt riiki. Keeldude ja käskudega lausa ahistati raadiokuulaja elu. Ja just ses osas, kus raadiokuulaja vajab seaduse abi - kuulamist segavate häirete kõrvaldamine - olid edusammud väga visad tulena.

Juba 5 kuud enne ametliku ringhäälingu algust, 20. juulil 1926 saabus raadiokomiteele esimene signaal, et on vaja seadust segajate vastu.¹ Samal aastal moodustatigi selleks raadiokomitee alankomisjon (insenerid Olbrei, Heinrichson ja Reinwald).

Toompeal asuva keskarhiivi toimiku nr. 256 133 lehekülge on tuubil täis valitsuse juhtnöore ja ringkirju segajate kohta.² Neid oli külluses ka teistes toimikutes. Uuriti, kuidas on koostatud ja sõnastatud sellealane seadusandlus Saksamaal, Sveitsis, Inglismaal, Ungaris, Taanis, Itaalias jm. (ei puudunud ka UIR seisukoht).

Ent 3. oktoobril 1927 teedeministri poolt välja antud määrus raadiojaamade tööd segavate seadmete ehitamise ja kasutamise kohta lehendas vaid asja kergena külje. Pealegi jäi karistusmäär süüdlaste suhtes ebamääraseks: "Võetakse vastutusele üldises korras".³

Raadioseadustes oli endist viisi hoolitsetud saatjate, mitte kuulajate eest.

1931.a. muretses postivalitsus segajate otsimiseks aparaadid, aga et puudus karistav seadus, siis oodatud mõju puudus.

1932.a. raadiomäärustiku puhul kirjutati:

"Segamiste kõrvaldamiseks on nähtud ette rida eeskirju, mis puudutavad iga liiki radio- ja elektriseadeid ja mille põhjal segavad seaded varustatakse segamist kõrvaldavate vahenditega või piiratakse nende töötamisega. See osa on olulise tähtsusega eriti ringhäälingu kuulajaile, kes viimasel ajal väga palju kaebavad igasuguste elektriseadete segava mõju üle."⁴

Kahjuks jäi nurin edaspidigi püsima. Segajateks olid näiteks Valgas kino ja telefonikeskjaam, Narvas juuksuriärid ja arstide aparaadid, Nõmmel kinod, Tapal veevärgimootorid, Viljandis ja Torvas korrast ära elektrinasinad, Tallinnas elektrirauutee ja kinod, Pärnus mitne firma mootorid, Põltsamaal elektrijaam.

Viimase puhul tundis isegi "Päevaleht" kahjurõõmu, kui politsei määras linnapeale 30 krooni ja elektrijaama juhatajale 15 krooni rahatrahvi.⁵

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 142, l. 74.

² Vrd. ORRKA f. 256, nim. 6.

³ ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 11, l. 40.

⁴ "Raadio" nr. 5, 30.I 1932, lk. 71.

⁵ Vrd. "Päevaleht" nr. 116, 29.IV 1932, lk. 6.

Kõmu põltsamaalaste karistamise ümber näitab veelkord, kui harvad olid sellised juhud. Ei ole aga kunst näha, et segajate omanikeks olid kas jõukas kodanlus või riik ise.

Segajad ei puudunud isegi väikestes keskustes, nagu Mustvee, Paide, Puka ja Karksi, rääkimata Võrust ja Tartust (ainuüksi ülikoolil oli 400 blokeerimata mootorit).

27. märtsil 1935 võetigi vastu raadioseaduse muutmise seaduseelnõu, mis andis valitsusele õiguse anda määrusi ringhäälingu kuulamist häirivate seadmete registreerimise ja nende varustamise kohta vastavate kaitseseadmetega.¹

Seejärel avaldati "Raadiolevi vastuvõttu segada (häirida) võivate elektriseadmete ja -esemete kaitseabinõudega varustamise ja nende seadmete ja esemete registreerimise korrashoiu ja müügi määrus", mille vastu eksijaid võeti vastutusele kriminaalseadustiku § 122 põhjal.²

Enam-vähem lõplikult lahendati see probleem alles 1935.a. raadiomäärustikuga.

1. märtsil 1935 astuski m. häiretõrje-määrus jõusse. Segavate elektriseadmete kontrollimiseks rakendas postivalitsus tööle 15 kontrolöri. Seaduserikkujaid ähvardas 1-3 päeva aresti või 5-15 krooni trahvi. Siit peale raadiokuulajate nurin tasahilju vaibus.

x x x

See väide, et kahe kultuuri vahelises võitluses kodanlus kasutab kõiki vahendeid progressiivsete jõudude vastu, et v aja kommentaare. Nii rakendati ka ringhääling oma klassieesmärkide saavutamiseks, ideoloogia lovitamiseks.

See poleks aga mõeldav olnud vastava seadusandluseta. Viimase eesmärgiks oli kindlustada kodanliku valitsuse võimu Eestis ja kodanliku ideoloogia levikut rahvahulkades.

2. Abonementmaks ja raadioload

Raadiomaksu suurus ja kasscerimisviisid näitavad omanoodi iga riigi suhtumist ringhäälingusse - kas nähakse selles olulises kultuuriteguris ainult kasusaamise vahendit või mõeldakse perspektiivsemalt. Kodanlikul Eestil pole siin millegagi kiidelda, kui vaatleme abonementmaksu tasumise ja raadioloo saamise kecrukust.

Kohe pärast esimeste raadioaparaatide saabumist Eestisse hakati ülalpool mõtlema sellele, kuidas takistada nende levikut. Ainult nii saab seletada raadiokomitee käitumist. Selle taga oli muidugi teadmine, et võidi kuulata ebasoovitavaid välisjaamu.

Mäiteks otsustas komitee 23. oktoobril 1924.a., et kõigi raadiokuulamiseks luba taotlejate kohta tuleb enne järele kuulata siseministeeriumi seisukoht.³ Tegelikult otsustas enne 1927.a.

¹ Vrd. "Raadio" nr. 13, 29.III 1936, lk. 100.

² Vrd. "Riigi Teataja" nr. 59, 9.VII 1935, lk. 1593-1594.

³ Vrd. ORVA f. 54, nim. 6, s.-ü. 117, l. 7.

politsei peavalitsus küsimuse, kas inimene võib raadiot kuulata või mitte.

Küll aga nõeldi abonementmaksule. Juba ajutises raadiomäärustikus 27. juunil 1924 vihjatakse sellele:

"Ringhäälingu taksimaksudest määrata: a) abonentmaksud programmi toetamiseks ja b) lisa- ning erimaksud riigi sissetulekuks."¹

Samal aastal, arutades tulevase seadusi, otsustati iga demonstratsiooni eest nõuda 1000 marka ja lisakuulajatoru (s.o. valjuhääldaja) eest samas majas 600 marka. Viimase puhul nõustuti hiljem 100-200 margaga.²

Et "Raadio-Ringhäälingut" ei vajatud kultuuri laiendamise eesmärkidel, vaid nagu kodanlikus ühiskonnas ikka - ärilistel motiividel, seda eriti ei varjatudki. Juba 31. märtsil 1926 toimunud raadiokomitee koosolekul tekkis äge vaidlus kuulamistasu pärast.

Ringhäälingu juhatus tõttas protesteerima, miks detektoraparaadi pealt on maks planeeritud vaid 600 marka ja nõudis 1000 marka aastas, lampvastuvõtja puhul olid tüliarvudeks 1800 ja 2400 marka (kehtima jäid siiski väiksemad arvud). Sõjaväe aparaadid vabastati järk-järgult kuulamismaksust, ent õppeasutuste puhul keelduti sellisest soodustusest. Miks? Protokoll ütleb lakooniliselt:

"Sissetulekut peab ometi kusagilt saama".³

Kuulaja Paul Saamet kurtis:

"Maksumäär pole päris õiglane. Võrreldes ühelambilist aparaati kolme- või neljalambilisega on nende vahe väga suur, kuid abonentmaks sellest hoolinuta kõigil ühesugune. Detektorvastuvõtjaga pole võimalik Tallinna ringhäälingujaama Eesti kaugemates kohtades kuulata, mispärast peab tarvitama järgmise astme aparaati, s.o. ühelambilist vastuvõtjat. Kuid kahtlenata leidub Eestis praegu palju neid amatööre, kes praegu abonentmaksust olenevaid põhjustel peavad ringhäälingu kuulamisest loobuma. Sellega on aga tehtud raadio ühele osale kättesaamatuks, on loodud takistus raadio levimisele."⁴

Kurioosne lugu juhtus nende raadiokuulajatega, kellel oli kodus detektoraparaat, kuid kes Tallinnat ei kuulnud, maksuma pidi ikkagi. Sellele probleemile ei leitud lahendust ka edaspidi.

"Raadio-Ringhääling" ei osanud alati kõiki sündmusi õigesti hinnata, sellepärast töötas ta vastu ka neile, kes propageerisid raadiot. Näiteks korraldati Märjamaal 18. detsembril 1926 "raadiokontsert", s.o. ühiskuulamine. Peamiselt kuulati seal Tallinna avasaadet. Oleks pidanud rõõmu tundma sellisest entusiasmist, kuid osahisuse juhatus saatis kirja valitsusasutustele ettepanekuga, et kas ei peaks sellised üritused panema eri maksu alla (!).⁵

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 117, l. 6.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 114, l. 127.

³ Vrd. ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 11, l. 5.

⁴ "Raadio" nr. 17, 30.IV 1927, lk. 213.

⁵ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 175, l. 310.

1928.a. andis teedeminister välja uue määruse vastuvõtjate kasutamise maksude kohta. Aastas tuli detektori eest maksta 9 krooni, ühe- ja kahelambilise aparaadi eest 12 kr. ning võimsama vastuvõtja eest 15 kr. Avalikkudes kohtades (restoranid, einelauad, kohvikud, kinod, raadioärid jne.) tuli raadiolõbu eest maksta koguni 40 krooni. Ja alati pidi maksu vähemalt pool aastat ette tasuma.

Ministri poolt allakirjutatud määruse kõigi üheksa paragrahvi mõtteks oli võimalikult rohkem raha raadiokuulamise eest saada.¹

1930.a. raadioseadus lubas raadiomaksu sisse kasseerida kohutu korras ja loata ülesseatud raadio saate- ja vastuvõtuseadmed ning aparaadid konfiskeerida.²

Kolmekümnendad aastad on rikkad igasuguste määruste ja nende täienduste, seaduste ja omakorda nende paranduste poolest. Nende eesmärgiks oli saada kuulajailt tulu, s.o. raadiomaksu.

Sellest olid ühtmoodi huvitatud nii riik kui osähisus. Viimase tulud olid 1928.a. 120 595 ja 1929.a. 146 763 krooni.³

1928.a. sai riik abonementmaksust vaid 10% endale, ta nõudis aga 20%, kokkuleppele jõuti 15% piiril. Näiteks 1932.a. tähendas see osähisusele 200 000 ja riigile 30 000 krooni sissetulekut.

"Mativõtmise" hasardis mindi niikaugemale, et näiteks 1930.a. sügisel kuulusid maksu alla isegi F. Moori ja ringhäälingu juhatuse liikmete raadioaparaadid, rääkimata saatekavakomitee liikmetest, tehnilisest personalist, kontrolöridest ja raadiojaamade juhatajaist. Teedeministeeriumi arhiivis säilinud kirjavahetusest selgub, et otseselt ringhäälinguga tegelevad inimesed raadiomaksust siiski vabastati.⁴

Ühe projekti põhjal kavatseti hoogustada raadio levikut ka elanikkonna vaesenateskihtides, seda kollektiivaparaatidelt raadiomaksu vähendamise teel, kusjuures viidati NSV Liidu eeskujule.⁵

Et kehtiva maksusüsteemiga tervikuna rahul ei saanud olla, näitavad ajakirjanduses avaldatud artiklite pealkirjad "Meie raadiokorralduse "pehmed kohad". Muudetagu abonentmaksud vähemaks ja nende sissenõudmine lihtsamaks!"⁶

Huviga oodati uut raadiomäärustikku. See tõi küll kaasa väikese hõlbustuse:

"Ringhäälingu vastuvõtuaparaatide makse võib kuulaja nüüd tasuda igas postiasutises, sõltumatult aparaadi asukohast. See annab publikule suure kergenduse maksude tasumiseks."⁷ Kuid samal ajal tehti jälle kitsendusi kollektiivsele kuulamisele.

¹ Vrd. "Riigi Teataja" nr. 105, 29.XII 1928, lk. 1202-1203.

² Vrd. "Riigi Teataja" nr. 24, 23.III 1930, lk. 229.

³ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 295, l. 67.

⁴ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 250, l. 72.

⁵ Vrd. "Raadio" nr. 22 1931, lk. 270.

⁶ "Raadioleht" nr. 4, 25.I 1931, lk. 2.

⁷ "Raadio" nr. 5, 30.I 1932, lk. 71.

Kui ringhääling oleks kuulajaid igati rahuldanud, poleks vaikne murin kasvanud aastail 1931-1933 üle suureks rahulolematuseks. Kuid "ringhäälingukriis" päästis valla kõigi raadiokuulajate keelepaelad. J.J. Karksis kirjutas:

"Üks provintsi abonent ühes eelmises "Raadio" numbris imestab, miks ollakse vastu ringhäälingu maksustamisele riigi poolt. Ta .. näeb maksustamist kui tasu töö eest, mida postivalitsus ringhäälingu kasuks teeb. Kuid kas ei paista see tasu härrale provintsi abonentile kummaliselt kõrgena? Edasi soovib härra abonent, et mittemaksustamise motiivid oleksid rohkem põhjendatud. Küsiksin, milleks peab tema raadiot? Kas lõbuasjaks või tarbeasjaks? Kui öeldakse, et post ja telefon on kultuurinimesele hädavajalikud, siis raadio on kultuurist mahajäänutele veel vajalikum."¹

Et see kiri polnud ainuke, kaaluti korraks isegi raadiomaksu kaotamist - abonementmaksu asemele kavatseti sisse seada tollikõrgendus raadiotarvetelt - kuid küllap ärimeestel oli oma keelav sõna öelda.²

Ajakirjandus tõi aina teateid elanike protestist kõrge maksu vastu, eelkõige teatab "raadiostreigist" Saaremaal: "Eure saate ei kuule raadiot. Raadioabendid nõuavad maksu alandamist."³ Saarlased olid nõus maksma vaid riigile kuuluvat osa, mitte aga toetama eraringhäälingut.

Veebruaris 1932 ähvardasid elvalased loobuda raadiokuulamisest kõrge maksu tõttu. Kuu hiljem saatsid narvalased märgukirja valitsusele, riigikogule ja postivalitsusele nõudmisega alandada raadiomaksu 50% võrra. "Päevaleht" ja "Postimees" teatasid, et samadel põhjustel võeti antenne maha Viljandi- ja Tartumaal.

Reaalseid tagajärgi nõudmistel polnud. Miks, sellele vastas "Raadio" artikliga "Kas abonentmaks alandab?":

"Viljandis ilmuvad "Sakalas" ilmus hiljuti teade, et Viljandi abendid nõuavad abonentmaksu alandamist 50% võrra, ähvardades vastasel korral streigiga". Loodetavat sel korral streikima õhutada ka teiste linnade abonente. Pöörasime selles asjas "Raadio Ringhäälingu" juhatuse esimehe poole, kes seletas järgmist:

"Abonentmaksu alandamise küsimus on R.R. juhatuses olnud kaalumisel korduvalt, kuid tulemuseks on olnud seisukoht, et maksu alandamiseks ei ole praegu mingisuguseid võimalusi ... Seatejaanade amortisatsioonikulu väheneda ei saa, lampide ja täiendusosade, samuti nootide, heliplaatide jne. hind on koguni tõusnud juba tollide tõstmise tagajärjel, elektri hind on endine ja selle alandamiseks ei ole väljavaateid lähemal ajal, elektranete tasu "Estoniast" ja mujalt on endine, solistide, artistide ja kõnelejate tasu ei saa alandada, sest siis võiksid ära jääda just paremad jõud (niikuinii kestis rea paremate solistide "streik" madalate tasunormide pärast umbes 3 aastat, ja alles hiljuti läks korda tasuasjus kokkuleppida), kontsessi-

¹ "Raadio" nr. 53, 19.XII 1931, lk. 624.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 43, 25.X 1931, lk. 3.

³ "Päevaleht" nr. 61, 3.III 1931, lk. 7.

oonimaks ei ole alanenud, riigimaksud on tõusnud ja uued maksud ripuvad seaduskavade näol peakohal, liinimaksud postivalitsusele on endised, riigiasutused nõuavad jaamade juures järjest uusi täiendusi, autorite rahvusvahelised organisatsioonid nõuavad suuri makse honorarideks... Lisaks majanduslikule kitsikusele on meil raadio leviku takistuseks vastuvõtjate sisseveo keelutollid ja valuutaraskused... Ainuke ala, kus oli võimalik saavutada väikest kokkuhoidu, olid tegelaste palgad, mis ongi juba alandatud."

"Mis teeks ringhääling, kui "streik" siiski lahti läheks?"

"Kuna see küsimus ei ole olnud kõne all Ringhääli. juhatuses, siis saan avaldada vaid isiklikku arvamist, ja see oleks sarnane, et Ringhääling oleks sunnitud vastavalt piirama saate-aega ja odavamaks tegema saatekava."¹

See ähvardus muidugi mõjus. Niipalju kasu protestikampaaniaist siiski oli, et hõlbustati maksu vastuvõtmist. Sellega hakkasid tegelama ka maa postiagentuurid ja kõik linnade postkontorid (kuigi esimest korda tuli ikka telefonivõrgu kassadesse maksta).

Väiklusena tundub Posteli kiri 28. juulist 1932 ja teedeministeeriumi kiri 31. augustist nr. 1045, kus öeldakse:

"On selge, et siin (s.o. raadio kasutamismaksude määrukses) kooli ruumi all mõeldakse kooli õpperuume, aga mitte õpetaja korterit."² Nimelt andsid paljud pedagoogid oma isiklikud raadioaparaadid õpilaste käsutusse, maksust neid sel teel aga ei vabastatud.

Pärast ringhäälingu riigistamist teatas Posteli direktor G. Jallajas, et vähemalt poolteise aasta jooksul jääb raadiomaks endiseks. Kui aga edaspidi kuulajate arv kasvab aastas vähemalt 10% võrra, siis maksu alandatakse.

Uues ringhäälingumäärukses võrdsustati patareidol töötavate ja detektorvastuvõtja kasutusmaks (9 krooni). Seda tehti selleks, et võita juurde kuulajaskonda maal. Haiglate, sanatooriumide, varjupaikade, rahvamajade ja karistusasutuste kollektiivsete vastuvõtjate maks määrati 9 krooni aastas, mis oli jällegi teatud soodustus endisega võrreldes.³

Linnades elavatel raadiokuulajatel tuli aga endistviisi maksta 12 või 15 krooni, kuigi kuulajaskond oli kaevanud rohkengi kui kümnendiku võrra. Ainsaks hõlbustuseks oli see, et nüüdsest peale võis abonementmaksu tasuda ka postmarkides, kua juures seda võis teha osakaupa.⁴

1936.a. jaanuarist alates võis isegi kodus arveid õiendada. Maksudega tegeles postivalitsus, kes sai ringhäälingult selle eest 5% sissekasseeritud rahast.

Aastail 1935/36 jõuti ka niikaugemale, et pimedad ja tööjõuetud sõjainvaliidid vabastati täielikult ning kurtumad osaliselt (ainult!) raadiomaksust. Postiteenijaist said vaid osa selle privileegi osaliseks.

¹ "Raadio" nr. 38, 22.X 1932, lk. 329-330.

² "Raadio" nr. 32, 9.IX 1932, lk. 282.

³ Vrd. "Raadio" nr. 23, 7.VI 1935, lk. 177.

⁴ Vrd. "Raadio" nr. 29, 30.VIII 1935, esikaas.

Mõni ime, et rahulolematuskski oli visa kaduma. Tuntud raadio-entusiast J. Mikiver tõi sel puhul eeskujuks olukorra Nõukogude Liidus:

"Venelased varustavad koguni kõiki oma telefoniabonente väikese lisamaksu eest raadioga, millisest lisakulust ei keelduks meiegi abonendid, kui aga uued ringhäälingu-peremehed tahavad venelasist eeskuju võtta! Pealegi on meil saatekava poolest kergem seda korraldada kui Venes, sest nendel on hulk saatejaamu ja saatekavu, meil aga alati üks kindel kava. Ja siis on meil ka era kuulajasvõrk juba tekkinud kalli maksu kiuste; poole väiksema maksu juures kasvaks nende (kuulamiskohtade) arv kindlasti ka. Loksal sarnase võrgu kuulamisest loobunuid on üle 200% praeguste kuulajate arvust. Ja enamik neist küsib sageli, kas maksualandusest ja kuuviisi maksimisest on midagi kuulda - hakkaks jälle vahest kuulama..."¹

Seega oli eraviisilise traatringhäälingu loomise põhiliseks takistajaks ebaloomulikult kõrge maks. Veel hiljemgi ütleb J. Mikiver välja oma arvamuse raadiomaksust:

"Nõiutud ring. Selline olukord valitseb praegu meie kuulajamaksu küsimuses. Publik, niihästi endine kui ka praegune ja eriti veel tulevane raadiokuulajaskond ootab maksu alandamist. Ringhäälingu valitsejad aga ootavad kuulajate arvu tõusu, et siis makse alandada tagantjärele... Vana ringhäälingu ühingut võis veel vabandada: ta tahtis nagu iga ettevõtte, omaga välja tulla ja tuligi kuuldavasti ka. Riigiasutise ülesanne oleks aga kuulajaskonna arendamine mitte kassa, vaid rahvuskultuurilistes ja ka poliitilistes huvides. Kui ringhäälingu kassa näitab puudujääki, ega seepärast veel riik pankrotis ole, aga kui ringhäälingu sõna ulatub igasse maanurka üle riigi, siis on sel sõnal kaalu..."²

Seega ei kadunud rahulolematuus kõrge abonementmaksu pärast Eestis peaaegu kogu kodanliku perioodi jooksul (veel 1937.a. augustis keeldusid sellepärast 600 tartlast maksu maksmast).

1938.a. välja antud uues ringhäälingumääruses alandati dektektoraparaadilt maksu 6 kroonile, muu jäi vana viisi.

x x x

Huvitav on jälgida, milline oli raadiomaks Eestis, võrreldes teiste Euroopa riikidega.

1931.a. väitis osauhisus, et Eesti asub ses osas keskmiste seas. Kuid ajakirjanduses avaldatud võrdlevad andmed lükkavad selle ümber.³ Selgub, et 29-st maast oli vaid 7-l kasutusmaks kõrgem kui Eestis. Formaalselt võttes oli Eesti abonementmaks enam-vähem võrdne 7 maa omaga, kuid lähem tutvumine eitab sedagi.

Meil tuli lampaparaadi pealt maksta 12-15 krooni, Norras 14.50. Kuid seal vabastati ka haiged ja vaesed vastava ettekande järgi kasutusmaksust ning mägedes, kus oma saatejaama ei kuulnud, ei nõutudki maksu. Lätis said need, kes olid üle kuu aja haiged, tasuta raadiot kuulata; Ungaris tehti haiglatele,

¹ "Raadio" nr. 32, 21.IX 1934, lk. 326.

² "Raadio" nr. 42, 30.XI 1934, tagakaas.

³ Vrd. "Raadio" nr. 4, 23.I 1932, lk. 60.

öömajadele jm. taolistele asutustele 50%-line hinnaalandus ning postiametnikud olid täiesti maksuvabad, mitmes riigis olid isegi töötatöölised maksust vabastatud. Hollandis, Luksemburgis ja Prantsusmaal ei tuntud üldse raadiomaksu. Kõige madalam maks Euroopas oli Nõukogude Liidus.

Ed. Pertmann kirjutab Viljandist:

"Saksamaal, Kreekas ja Ungaris on raadiomaks kõrgem kui meil, Lätis ja Poolas niisama kõrge, teistes kõigis (umbes 20 riigis) aga odavam kui meil ja mitmes riigis polegi raadiomaksu."¹

3. Raadiojänesed

Eespool oli juba juttu raadioseadustiku labürintidest, kus eksles kodanliku Eesti raadiokuulaja. Et eelnevalt mitte korrata, toome siin väljavõtte parandusest teedeministri määruse juurde raadiovastuvõtuseadmetest:

"§ 15. Ringhäälingu vastuvõtuaparaadi tarvitamise loa nõutaja peab olema täisealine, kuna alaealistele antakse sama luba vanemate, hooldajate, korteri peremehe ehk perenaise, seaduslikult registreeritud raadioharrastajate organisatsiooni (ühingu, seltsi, klubi jne.) või kooli vastutusel. Loa kestvus on pool aastat. Luba antakse ainult siis, kui nõuetavad kasutamismaksud (raadioseaduse § 15) poole aasta eest on tasutud."²

Selline oli lihtsustatult loasaamise viis. Kuid lugematud "konksud" tegidki raadiokuulaja elu põrguks. Ajakirjandus teata näiteks juhtumitest, kus inimene tuli poest ostetud raadioaparaadiga koju ja just siis külastas teda kontrolör. Ei aidanud mingid seletused - aus inimene tembeldati "raadiojäneseks" ja kandis karistust.

"Päevaleht" avaldas artikli "Kunas muutub kodanik raadiojäneseks. Praegune raadiomäärus viib inimesed kergesti kohtu alla"³ Selgus, et Narva 2. jaoskonna rahukohtunik mõistis ka süütu süüdi, trahviraha (a 5-15 kr.) aina tugevnes. Lõpuks tunnistati iga kümnes raadiokuulaja "jäneseks".

Sellepärast ei olnud "raadiojänese" nimel ka nii halba kõla, kui oleks võinud arvata. Välismaal leiti nende jaoks palju rangemaid nimetusi: Inglismaal "piraadid", Taanis "sohikõrva-dega eetrikuulajad", Rootsis "plangupiletimed", Saksamaal "Frewler" (s.o. nurjatu, jultunud seaduserikkuja), mõnel maal isegi "raadioussid"⁴.

Meil tekkis nimetus "raadiojänese" juba 1927.a., seega kohe pärast ringhäälingu maksustamist. Sellepärast täiendatigi raadiokomitee ettepanekul juba 1928.a. raadioseadust vastava

¹ "Raadio" nr. 6, 10.II 1933, lk. 47.

² "Riigi Teataja" nr. 87 1926, lk. 954-955.

³ "Päevaleht" nr. 28, 28.I 1935, lk. 5.

⁴ Vrd. "Raadio" nr. 39, 8.XI 1935, tagakaas.

paragrahviga.

Võib-olla polekski "Raadio-Ringhäälingu" "jänesejaht" ära-
tanud üldsuses sellist vastupanu, kui osahisus oleks samasugu-
se innukusega raadioasjanduse edasiarendamisega tegelnud, kuid
seda ei juhtunud. "Päevaleht" avaldas juba 1929.a. E.J. init-
siaalide all artikli "Ringhäälingu vildak jänestejaht peab
lõpetatama"¹ ja jäi kuni ringhäälingu riigistamiseni ses osas
opositsiooni.

"Raadio" vastupidi, toimis väga taktitundetult - mittemaks-
jate kohta kasutati ebaviisakaid sõnu, söimati "Raadiotehte",
kes püüdis asja vaadata ka kuulajate vaatevinklist. "Raadio"
toimetaja H. Mäe "arvestas" 1931.a. isegi, et aastas jäävat
raadiokuulajatelt seetõttu 3 miljonit senti saamata, mis on
muidugi suur liialdus.

"Raadiojänesteks" olid põhiliselt vaesed inimesed, kes kuidas-
gimoodi olid hankinud endale vastuvõtja, kuid kellel nüüd puu-
dus raha maksu tasumiseks: "Jäneseks osutub peamiselt õppureid
ja töölisi, kel puudub võimalus abonentmaksu tasumiseks. Op-
purid, leides omale soodsa pinna füüsika õppimiseks raadio
iseehituse läbi, on oma põhihuviks võtnud raadioharrastuse.
Kuid lubatud kuulamine on maksuline. Ja töölised, kui rahva-
kiht, kes teinekord tööpuudust kannatades on sunnitud isegi
oma igapäevase leivaküsimuse lahendamisel iga üksiku sendi
juures riskeerima, ei suuda loomulikult kõrget abonentmaksu
tasuda."²

Tabati ka rohkesti kõrgepalgalisi "jäneseid" (riigikogu liik-
med, linnapea abid, politseinikud, professorid jt.)³

On raske öelda, kus Eestimaa nurgas oli raadiokuulajaid roh-
kem, kus vähem. "Raadio" trükkis 1932. aasta esimese 6 kuuga
tabatud "raadiojäneste" nimekirja, mis on koostatud territori-
aalsel alusel: Tallinnas 102, Tartus 75, Rakveres 63, Pärnus
61, Viljandis 34, Põltsamaal 26, Valgas 17, Võrus 16, Kures-
saates 12, Kärdlas 12, Võhmas 11, Elvas 10, Narvas 9, Kadriinas
ja Petseris 8, Haapsalus ja Kilingi-Nõmmel 6, Koigis 5, Must-
vees, Väike-Maarjas, Tõrvas ja Kastre-Võnnus 4, Tapal 3, Vänd-
ras, Raasikul, Keilas, Loksal ja Jõhvis 2, Antslas 1. Kokku
601 "raadiojänest".⁴

Ajakirjanduse teadete alusel võiks seda nimekirja kahekor-
distada: Kiviõli, Suure-Jaani, Vastseliina, Järvakandi, Ote-
pää, Türi jne., jne.

Liites kokku ajavahemikus 1927-1939 avaldatud andmed püü-
tud "raadiojäneste" kohta, saame tagasihoidliku arvu - pisut
üle 2000. Et kõigist loata kuulajast muidugi perioodikas jut-
tu ei tehtud, on selge, kuid isegi kümnekordistades seda arvu -
20000 - saame ühe aasta kohta keskmiselt 1650 "raadiojänest",
mis on tegelikust arvust kindlasti suurem. Seega on "Raadio-
-Ringhäälingu" poolt 1931.a. esitatud väide, et loata kuula-
jaid on niisama palju kui abonente, absurdne.

¹ "Päevaleht" nr. 310, 15.XI 1929, lk. 4.

² "Raadio" nr. 36, 19.X 1934, tagakaas.

³ Vrd. "Postimees" nr. 137, 21.V 1928, lk. 4.

⁴ Vrd. "Raadio" nr. 27, 3.VII 1932, lk. 244.

Osajähtisuse juhatuses esimees K. Reinmann oma "Postimehes" antud intervjuus ütles, et kolme ja poole aasta jooksul olevat Eestis müüdnud 20 000 raadioaparaati. Sellest tehti jälle järeldus, et "raadiojätneseid" olevat võrdset abonentidega ning nõuti kontrolöri ametikoha loomist. Siin on loogikapuudus ilmne: sinuõksi ametlikult registreeritud abonentide oli sellal 15 000, rätकिनата neist tuhandetest, kes olid vananenud aparaaadi vahetanud välja uue vastu.¹

Villegipärasest ei toetunud K. Reinmann osajätisuse poolt 1928.a. alates peetavale abonentide ja "raadiojätneste" karatoteegile, ilmselt ei läinud andmed kokku.

Artiklis "Raadioolu Eestis" jutustab K. Reinmann oma organisatsioonipingutustest range kontrollsüsteemi loomiseks:

"Möödnud suvel kerkis "jätneste" püüdmine kindlamal kujul päevakorrale. Seni oli loata kuulajate avastamisel tegev kutseliselt vaid üks kontrolör, kes vähe suutis teha ära, kuigi avastab iga aasta mõnisada "jätneest". Rohken tulu oli vabatahtlikest "jätneseküttidest", kes loata kuulajaid omast ümbuskonnast üles andsid. Osa tegid seda tasuta eest, mida maksis ja ka praegu maksab Ringhääling /---/.

Riikides, kus ringhäälingu abonentide arv on suhteliselt palju suurem kui meil, on silmatorkav, et seal loata kuulajaid on niivõrd vähe, et "jätneste" küsimus ei tee raadiotegelelastele peavalu. Vististi on selle põhjuseks kõrged trahvid ja karistused loata kuulamise eest, ulatudes üksikutes maades kuni ühe aastase vangistuseni ja Eesti rahas kuni 5000 kr. rahatrahvini.²

Viimaste väidete puhul pisut kommentaare. "Raadiojätneste" probleem eksisteeris kogu Euroopas. "Raadio" veergudel leiame selle kohta järgmisi fakte:

Leedus oli 1927.a. 15 000 maksulist abonentide ja 10 000 arvavat "raadiojätneest"; Norras olid need arvud 1931.a. vastavalt 100 000 ja 50 000, Türgis 5000 ja 15 000 (!), Rumeenias 1935.a. 100 000 ja 200-300 000 (!) - kusjuures need on ainult üksikud väljavõtted pikast loetelust. Ei puudunud "raadiojätneest" ka Taanis, Tšehhoslovakkias, Saksamaal jt. enamarenenud maades.

Kuidas oli lugu karistusemääradega teistes maades, sellest rätigin "Raadio-Ringhäälingu" sama aasta 9. märtsi kiri teedeministrile.

Kurdeci, et seni polevat ühtki aparaaide Eestis konfiskeeritud. Mujal Euroopas karistati "raadiojätneste" 1929.a. andmetel selliselt:

Austrias trahv 600 šillingit (300 Eesti krooni).

Danzigis vangistus või trahv.

Leedus kuuekorndne maks + konfiskeerimine.

Lätis 100-2500 santiimi (1-15 krooni) või vangistus.

Norras 50-100 kr. (26-52 kr.) või vangistust kuni 6 kuuni.

Hõukogude Liidus kümnekorndne maks.

Poolas 5000 zlotti (ligikaudu 2100 kr.).

¹ Vrd. "Postimees" nr. 231, 16.X 1931, lk. 2.

² "Raadio" nr. 44, 17.X 1931, lk. 467-468.

Rootsis konfiskeerimine + kuni 1000 kr. (740 kr.) trahvi.
Saksamaal 50 Rm. (43 kr.) või lühiajaline vangistus.
Soomes konfiskeerimine või 10000 marka (500 kr.).

Sveitsis trahv või vangistus kuni 1 aasta.

Taanis aparaadi konfiskeerimine ja 400 kr. (292 kr.) trahvi.¹

Magu näha, liialdas K. Reinmann ka siin - kuskil pole 5000-kroonist trahvi (üle 500 kr. küünivad vaid kaks). Kuigi välja on valitud 12 sellist maad, kus karistusmäär oli suhteliselt kõrgem, näeme, et Nõukogude Liidus, Leedus, Lätis, Ferras ja Saksamaal oli karistus väiksem kui Eestis, kusjuures Danzigi ja Sveitsi kohta täpsed andmed puuduvad.

Osahisuse huvi "raadiojäneste" püüdmise vastu on muidugi mõistetav - nii läks ju teatav summa kasumist kaduma. Soov sissetulekut tõsta sünnitas ka järgrise plaani, mis saabus kirjana teedeministrile 17. detsembril 1931.²

"Raadio-Ringhääling" lubas juhul, kui valitsus rakendab raskemat karistust "raadiojäneste" suhtes, suurejoonelisi muudatusi: 1) tehnilisi täiendusi, 2) ümber vahetada Tallinna ja Tartu raadiojaamad või viia saatja koguni sisemaale, 3) kui abonentide arv tõuseb üle 20 000, siis alandatakse maksu 1 kroon (edaspidigi vastavas proportsioonis) jne.

Selle pika lubaduste loetelu sai minister koos Posteli kaaskirjaga 23. detsembrist 1931. Selles taibati hästi olukorda ja soovitati teedeministril kontsessiooni "Raadio-Ringhäälinguga" mitte pikendada, sest rahuldolematusel polnud lõppu näha.³

Ühtlasi näidati ära, et raadiojaama üleviimine Tartusse (kulud 20-30 000 krooni, mujale üleviimine 40 000 kr.) tasuks end niigi kuulajate arvu tõusuga ära.

Osahisuse tulud 1931.a. olid 177 000 krooni. Postelis arvestati välja, et 20 000 abonendi puhul tõuseks tulu 209 300 kr., 25 000 puhul 241 700 kroonini jne. tõusvas joones. Isegi kui osahisus oleks kasutanud oma abonementmaksu alandamise projekti, oleks muutunud olukord selliselt:

20 000 abonentide - 190 000 krooni,
25 000 abonentide - 200 000 krooni,
30 000 abonentide - 210 000 krooni (tulu).

Magu teada, kontsessiooni ei pikendatud. Kuid osahisuse kirjade peale muudeti siiski raadioseaduse § 82.

"Päevaleht" andis 12. detsembril 1931 artiklis "Raadiojäneste trahviseadus" edasi, kuidas riigikogus võeti vastu valitsuse poolt esitatud range eelnõu. Kui seda arutati üldkõnerejoonis, leidis aruandja sotsialist A. Klesment, et kõik ei lähe nii libedalt, kui valitsus tahab.⁴

Tööerakondlane M. Juhkam kasutas juhust, et mentida: ringhääling on pankrotis. Ta võrdles Eesti ringhäälingut gramofoniloksuga, mis pidanuks aga olema kultuurilevitaja, õppevahend. Kriitika taha asi siiski seisma ei jäänud. "Raadio" kirjutes 1932.a. viiendas numbris:

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 135.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 276, l. 1.

³ Vrd. sealsamas, l. 2.

⁴ Vrd. "Päevaleht" nr. 339, 12.XII 1931, lk. 4.

"26. jaanuaril oli riigikogus teisel lugemisel "raadiojā-
neste seadus". Seaduse vastu võtsid sõna K. Leps (põll.-k.) ja
Juhkam (töõerak.), põhjendades oma väiteid sellega, et ring-
hääling polevat üle "esti kuuldav. Teedeminister Cinas kaitses
seadust, kuigi ta ei eitunud ringhäälingu puudusi. Pärast
Juhkami ja teedeministri korduvat sõnavõtmist võeti seadus
teisel lugemisel vastu."¹

Küüd tõsteti trahvi ülemäärana 250 kroonini, aparaat võidi
konfiskeerida ja maks tuli tasuda ka võlgujäänud aja eest.

"Päevaleht" tõstis seejärel õigustatult alarmi: "Tuhandeid
raadiokuulajaid ähvardab kohus. Abonendid, kes pole teatanud
kuulamisest loobumisest, loetakse loata kuulajajaks ja langevad
kohtu alla. Praegu seesuguseid "raadiojāneseid" umbes 6000.
Kohtutel tulemas seniolenatu protsessidelaviin".²

Ainuüksi Tallinnas oli 3000 sellist raadiokuulajat, kes 4.
märtsil võisid osutada kurjategijateks. Nimelt 1931.aasta 8000
abonentist olid uue aasta kahe kuu jooksul raadiomaksu õienda-
nud vaid 5000 inimest, ülejäänuid ähvardas 50-kroonine trahv.
Ringhääling ei hoiatanud kuulajaid tähtsa raadiomääruse nõu-
dest.

Ringhääling veeretab süü endalt ära artikliga "Abonendid
ei ole "jānased"":

Loata kuulajateks loeb ringhäälingu juhatus ainult neid,
kes vastuvõtu-aparaate kuulamiseks kasutavad, ilma et nad ku-
nagi abonentmaksu tasumisega kuulajaks on registreeritud, ja
2) neid, kes kuulajajast lahti registreerinud (s.o. kuulamisest
loobumise teadaande esitanud), kuid tegelikult siiski edasi
kuulavad. Mis puhtub aga nendesse abonentidesse, kes raadio-
kuulajate nimestikus edasi seisavad, kuid kelle maksud maks-
mata, siis maksis nende kohta juba varemalt ja maksab praegu-
gi edasi kord, et neilt võlgnevad maksud sisse nõutakse vas-
tuvaidlemata korras - politsei kaudu!"³

x x x

K. Reinmanni lootused täitusid ka teises punktis - raadio-
kontrolõride süsteem sai jalad alla. Juba 1931.a. kandideeris
nendele kohtadele sadu inimesi. Kontrolõriametis soovijad nõud-
sid osaaühisuselt iga tabatud "raadiojānese" pealt 3 krooni.
Nende jaoks mõeldi välja aga hoopis nupukam menetlus.

"Raadio Ringhäälingu juhatus on, nagu kuulame, otsustanud
loata raadiokuulajate avastamiseks edaspidi tasuks maksta 50%
summadest, mis avastatud loata kuulajajalt möödunud aja ja
jooksva poolaasta eest Ringhäälingu heaks sisse tulevad. Koha-
likke kontrolõre on "R.R." juhatus seni ametisse võtnud umbes
50."⁴

Novembris said veel 30 kontrolõri load kätte. Põhiliselt
olid nendeks postiametnikud. Algas suur "jānesejaht", hasar-
diga sattus osa püüdjaid isegi Läti territooriumile.

¹ "Raadio" nr. 5, 30.I 1932, lk. 66.

² "Päevaleht" nr. 57, 27.II 1932, lk. 3.

³ "Raadio" nr. 11, 12.III 1932, lk. 118.

⁴ "Raadio" nr. 23 1931, lk. 280.

Väheusutatav on aga raadioajakirjanduse teade, et Pärnus olevat raadiokontrolör paljastanud niisama palju seaduserikkujaid, kui oli registreeritud abonente. Sama lugu räägiti Valga kohta. Küllap oli lugu nii, nagu kirjatati artiklis "Kuidas Pärnus müütakse raadiojäneseid".¹

Kimelt võltsisid kontrolörid kuurordilimas andmeid, sest "jäneseid" oli vaid üksikuid. Et teenistust suurendada, tembeldati selleks ka need, kellel oli Tallinna paremaks kuulamiseks üles seatud lisaantenne jne.

Kontrolöre polnud aga justkui veel küllaldaselt. Alates 1. septembrist 1934.a. võttis Riigi Ringhääling kontrolöridena ametisse posti- ja politseiametnikke (harva ka teisi isikuid), kes said selle eest eritasu. Siit peale kasvas raadiokontrolöride arv jõudsasti. Ajakirjandus teatas isegi 213 inimesest.

Kodanliku perioodi lõpuks olid need mehed oma töö teinud, nii et 1940.a. suvel loendati Eestis vaid 151 kontrolöri. Sellal oli nende tööpõldki kitsaks jäänud; kui varem tabati üle Eesti 30-120 "raadiojänest" kuus, siis kolmekümnendate aastate lõpus vaid 2-5.

Kontrollüsteem löks maksma küllalt suure summa, 1936.a. näiteks üle 6000 krooni.

Süsteemi hingeks oli Rjurik Esop, kes oli ringhäälingu teenistuses peaaegu algusest peale - 8. märtsist 1928. Enne teda olnud kaks meest ei tulnud selle tööga toime. Tema kui üleriikliku raadiokontrolöri hüüdnimeks oli "raadiojäneste kindral". Jalgrattaga sõitis ta lo aastaga Eestimaal "jäneseid" püüdes 15 000 km läbi, alles 1939.a. hakkas ta ringi sõitma mootorrattaga.²

4. Salasaatejaamad

Kodanlik raadioseadustik kammitstes nii kuulajat kui raadioamatööri. (Muide, algul peeti amatööriks iga kuulajat!)

Sellest räägib ka kohene salasaatejaamade teke. Kõige esimene neist tegutses Tallinnas juba 1926.a., seega enne ametliku ringhäälingu algust. Amatööri aparaat konfiskeeriti.³

Järgmisel aastal oli neid Eesti pealinnas juba mitu. Aprilis teatati raadiojaamast, mille saateskaala kõikus 1600-2000 m vahel. Suvel oli isehakanud ringhäälinguid koguni kolm: üks lainel 400 m, teine 1200 m (mõlemad olid hästi kuulda) ja kolmas 1300 m. Võimalik, et viimased kaks kujutasid endast ka ühte saatjat.

Esimesed katsetajad ei võtnud endale nimegi. 1927.a. lõpul tööle hakanu aga nimetas end "Tallinna amatöörringhäälingusaatjaks nr. 4". Hilisõhtul edasiantavaks saatekavaks oli grammofoonmuusika ja kõne, vaheaajamürgiks seinakella löömine. Lainel 250-300 m töötav asjahuviline palus, et raadiokuulajad teda

¹ "Päevaleht" nr. 61, 2.III 1932, lk. 4.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 34, 24.VIII 1939, lk. 6.

³ Vrd. "Raadio" nr. 10, 9.XI 1926, lk. 154.

välja ei annaks, kuid sellal oli otsinisi juba alustatud.¹ Noorte käsutuses olev saatja oli küllalt tugev. Nagu nad ise teatasid kirjas "Raadio" toimetusele, olevat ka endaehitatud saatja konstruktsioon väga lihtne. Nad deklareerisid, et sihlikult Tallinna raadiojaama ei sega, ja seepärast ei palunud ajakirjanduselt ka moraalset kaitset. Kurtsid ainult, et loa saamisega on suuri raskusi, seepärast läksidki teist teed.

Salasaatejaamade tekke põhjustas o/ü. "Raadio-Ringhäälingu" keeld tegelda saatekatssetega, nende käes oli ju monopol. Ametlikult lubati vaid ühel entusiastil, ajakirja "Raadio" toimetajal Karl Kesal tegelda raadiosaadetega Tallinna tehnikumis.² Minetatud ajakiri avaldas ka sellise sõnumi: "Tallinnas ja tema ümbruses hästi tuntud salajase "Tallinna amatöörringhäälingusaatja nr. 4" omanikud on meile avaldamiseks saatnud oma saatja kirjelduse, kuna see oma lihtsuse ja odavuse poolest on amatööride hulgas huvi äratanud. Peale selle kirjutise saamist tabas kirjeldatavat saatjat kurb saatus - ta paljastati ja konfiskeeriti."³

Seega toetas ametlik raadiotehniline kuukiri salasaatejaamade loomist. Algelise detektorvastuvõtjaga kuuldi kriminaalpolitsei poolt tabatud Oskar Wichmani salasaatjat 2 km kaugusel, lampvastuvõtjaga 40 km kaugusel ja isegi Helsingis.

Selline salasaatjate ehitamine oli üheks mooduseks, kuidas protesteerida valitseva olukorra vastu.

1928.a. kuuldi Tallinnas üht Pelgulinna salasaatjat. Pole teada, kas see oli identne 2400 meetril töötava saatjaga, mida mõned arvasid pesitsevat Harjumaal. Esilest ja viimast korra anti saateid nii eesti kui vene keeles.⁴

Järgnes paar aastat mõnaperioodi. Vaid R a k v e r e s töötas 1929.a. sügisel üks salasaatja Tallinna lainepikivusel, kuid peale sõnumit "Postimehes" vaikus seegi ja jäi avastamata.⁵

Eospool oli juba juttu, et meelepahalaine "Raadio-Ringhäälingu" vastu saavutas haripunkti 1931-1933.a. Siis oli Eestis kõige rohkem raadiojüneseid; siis saadeti kõige rohkem protestikirju valitsusorganitele; siis löi kõige rohkem lokku ajakirjendus; siis oli kõige rohkem ka salasaatejaamu.

V ö r u s oli 1931.a. algul mitu Lasnamäe raadiojaama konkurenti ja püüdjaid veeti pikka aega ninapidi. Üks neist nimetas end kunagise Tallinna eelkäija suks "salasaatjaks nr. 4", teine "Võru Napoleoniks", kolmas "Sangahariks", neljas "Pahlbergiks". "Raadiolehe" andmetel olevat neid koguni 7 olnud, mis on aga väheusutav.⁶ Kõige tuntumaks sai Võru "Pliukkar", mida kuuldi 50-60 km raadiuses.

Võru raadioklubi leidis oma aastakoosolekul 1932.a. veebruaris, et kuuldavuselt oli kohalik salasaatja parim. Tallinna

¹ Vrd. "Raadio" nr. 36, 29.X 1927, lk. 444.

² Vrd. "Raadio" nr. 34, 15.X 1927, lk. 420.

³ "Raadio" nr. 3 1923, lk. 97.

⁴ Vrd. "Raadio-Nädal" nr. 2, 8.I 1928, lk. 1.

⁵ Vrd. OJKKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 225, l. 81.

⁶ Vrd. "Raadioleht" nr. 22, 31.V 1931, lk. 2.

ei kuulnud üldse ja Tartut kuuldi vaid päeval hästi. Siit ilmneb selgesti ka üks salasaatjate tekke põhjusi. "Pliuhkan" andis regulaarselt programmi edasi pühapäeviti kella 16-18 vahel. Kavas olid kohalikud päevauudised ja gramfonimuusika.¹

Üheaegselt Võru kolleegiga oli 1931.a. mais tegevust alustanud Rakvere "salasaatja nr. 2", mis andis saatekava kella 19.30-st 21.30-ni. Et mitte "vahele jääda", pidas Rakvere salasaatja tihti vaheega.

Ajalehtedes kirjutati: "Salajased saatejaamad leiavad paremat poolehoidu."² Näiteks toodi Rakvere oma, mille sõnalis-muusikaline kava oli väga populaarne. 0,1-kw võimsusega saatejaam oli kuulda 30 km raadiuses ka kõige pisemate aparatuuridega.

Kõige rohkem näidati entusiasmi üles aga ülikoolilinnas. 1931.a. loendati T a r t u s tervelt viis pörandaalust raadiojaama, 1933.a. aprillis kolm.

Tartu raadiojaama juhataja E. Mägi jutustas "Postimehe" reporterile, et ta teab, kes on "keelatud vilja maitsjad", ja ta olevat sellest juba teatanud postivalitsusele.³ See jutt oli mõeldud tõenäoliselt härmutamiseks, nagu näitab hilisen "Kapa-Kohila" tagaajamine.

Ins. Mägi polnudki eriti salasaatejaamade vastu, kuigi pea-aegu Tallinna lainel töötav "amatöörstaatja nr. 2" segas kodanliku vabariigi aastapäeva pidustuste kuulamist. Raadiojaam andis kõnet ja muusikat edasi lainel 280-290 m ja oli väga hea kuuldavusega, Kaarepereski võeti saateid puhtalt vastu.

E. Mägi mainis vaid, et "Kapa-Kohila" on pisut "lopsakas". Ühtlasi leidis ta, et esinemismaneerist võib öelda: "amatöör nr. 1" ja "amatöör nr. 2" on üliõpilased, "Kapa-Kohila" kuulub töölisringkonda.⁴

Vanemad inimesed mäletavad kindlasti seda kõige kuulsamat Eesti salasaatjat, mis kerkis esile 1930.a. See oli salasaatejaam, mis alustas oma tööd igal pühapäeval (pärast jumalateenistuse lõppemist ametlikus ringhäälingus) sõnadega: "Siin Kapa-Kohila amatöör!"

Tegutsedes Helsingi laine pikkusel ta kohalikke jaamu ei seganud. Saatekava moodustasid põhiliselt heliplaadimuusika, ajaleheartiklite ettelugenine ja reklaamteated. Kuid needki, eriti aga anekdoodid ja endafabritseeritud naljad, tekitasid valitsevates ringkondades suurt segadust, sest "Kapa-Kohila" oli tegutsenud segamatult juba terve aasta, mis oli harukordne juhtum. Kodanlik valitsus kartis ka, et järsku omandavad saated poliitiliselt soovimatu suuna.

Otsingutele asus politsei esotsas komissar Brunhofi ja abikomissar R. Lepikuga. "Ristisõtta" kutsuti ka Tartu telefonivabriku meister Kull koos vastava aparatuuriga. Kuigi "Kapa-Kohila" muutis pidevalt asukohta, tabati ta siiski 1933.a. mais.

¹ Vrd. "Päevaleht" nr. 60, 1.III 1932, lk. 4.

² "Rahva Sõna" nr. 83, 22.IV 1932, lk. 2.

³ Vrd. "Postimees" nr. 60, 2.III 1931, lk. 5.

⁴ Vrd. "Postimees" nr. 60, 2.III 1931, lk. 5.

Omaniku, elektriäri töötajat Hildebert Pankseppa ähvardas kuni aastane vanglakaristus, kui saateid oleks kuulnud väljaspool Eesti piire. Et ekspertiisi katsed jooksid esialgu täiesti rappa, venis sensatsiooniline protsess kuni 1934.a. kevadeni. Lisaks käis asi edasikaebamise tõttu mitnest kohtust läbi. Alles vältinud poliitilisi saateid, pääsis H. Panksep vaid 200-kroonise rahatrahviga ehk ühekuulise vangistusega. Nagunii oli talle rängaks hoobiks 600-kroonise aparatuuri konfiskeerimine. Lisaks karistati kumbagi varjajat 100-kroonise rahatrahviga.

Vahepeal said kõik raadiojaamade ülemad postivalitsuselt käsu jälgida amatöörsaatejaamade tööd (võib-olla on mõni neist ka salasaatja?). Sel puhul on sobiv tsiteerida K.R. artiklit, mis on kirjutatud pärast "Kapa-Kohila" tabamist:

"Amatööride tegevus saatesajanduse alal aitab tõsta rahva huvi raadioasjanduse vastu, millel ei puudu oma rahvuskultuuriline tähtsus, ja sellep. nende kohtlemine kurjategijatega ühistel alustel on mõttetus."¹

See kõik ei kohutanud teisi raadioentusiaste tegutsemast. Samal ajal, kui Tartu-Võru rahukohtus arutati "Kapa-Kohila" süüasja, tegutsesid Tartus veel neli salasaatejaama. Esimene neist levitas oma kava pärast Tartu raadiojaama töö lõppu samal lainepikkusel, teine nimetas end "Kapa-Kohilaks nr. 2", kolmas andis oma muusikalist ja sõnalist osa edasi lainel 322 m.

Viimase omanikuks olid arvatavasti algajad, kes saatsid eetrisse gramofonimuusikat ja nalju. Ei kuuldavus ega saatekava tase polnud võrreldav "Kapa-Kohila" omaga. Lubati ka kindlat saatekava, kuid see jäi tulemata, sest saatja kadus püüdjate silmapiiirilt.²

Neljas raadiojaam töötas kesklainel 300-500 m, vahetades alataca oma tegevuskohta, sest see tehti ruttu kindlaks.

1934.a. alustati Riigi Ringhällingu pealekäimisel otsimiskampaaniaid raamantennidega. Sidetöötajad peilisid saatja välja ja siis anti kahtlane koht politseile läbiotsimiseks.

1934.a. sügisel riskis Tartus paar kuud veel "Amatöör ringhällingu katsesaatja nr. 1" lainel 270 m, kuid see jäi ka viimaseks.³

x x x

Salasaatejaamu oli peaaegu kõigis Eestimas suuremates linnades. Senituntud Tallinna, Tartu, Võru ja Rakvere omadele võib lisada ka V a l g a "Kihvakoonia".

1933.a. veebruaris andis sealne saatejaam edasi viiulisoolo- sid ja meeskvarteti kontserte, see eeldas korralikku organisatsiooni. Tänu soodsale lainepikkusele (Upsala ja Heilsbergi vahel, umbes 275 m) kuuldi "Kihvakooniat" hea aparaadiga isegi Tallinnas.⁴

Ka V i l j a n d i võib nimikirja lülitada. 1933.a. kuuldi seal registreerimata saatejaama ligikaudu 150 meetril. Võimalik aya, et need olid kohaliku radioklubi katsesaated.

¹ "Raadio" nr. 19, 13.V 1933, lk. 151.

² Vrd. ORIFA f. 54, nim. 6, s.-ü. 305, l. 3.

³ Vrd. ORIFA f. 54, nim. 6, s.-ü. 305, l. 137.

⁴ Vrd. "Päevaleht" nr. 34, 4.II 1933; lk. 7 ja nr. 104, 15.IV 1933, lk. 3.

1936.a. jaanuaris kaksipidi mõtlemist enam ei olnud. Viljandi kohus karistas Ferdinand Helmi 1000-kroonise trahvi või 90-päevase arestiga, Marie Reini 300 krooni või 30 päevaga ja Hans Lenki 100 krooni või 15 päevaga (karistusmäärasid oli veelgi suurendatud; see on ka üks põhjusi, miks Riigi Ringhäälingu päevil nii vähe salasaatjaid riskis üldse välja tulla). Seda kõike endakonstrueeritud aparaadiga antud mõne saate eest.¹

Seitsmendaks linnaks on Narva, kus 1939.a. alguses tegutses korraga koguni kolm salasaatjat. Kõigi kuuldavus oli väga hea, neist üks töötas isegi lühilainel 40,7 m.

Veebruariks tabati DX, "Auvere Turbaraba" ja "D-Kokkamanada" omanikud. Nendeks olid alaealised poisikesed, kõige vanemad 17-18-aastased (siit ongi arusaadav, miks levitati madalakvaliteedilist saatekava, isegi rõvedusi).²

Ajakirjanduse andmetel ei olevat aga kõiki salasaatjaid tabatud, vaid mõned olevat ise silmapiirilt kadunud.

x x x

Pole teada, et salasaatejaamad oleksid levitanud saatekava poliitilistel eesmärkidel. Vapsid oma riigipöörde ettevalmistamisel seda küll sepiitsesid, kuid tulemusteta.³

x x x

Salasaatejaamade organiseerijaid oleks kodanliku Eesti ringhääling pidanud rakendada koostöölistena. Tarvitsenuks vaid anda noortele entusiastidele pisut materiaalselt abi, õpetada neid ja olekski suuremates Eesti linnades olnud võimalik levitada kohalikke saateid. See oleks tõstnud ringhäälingu populaarsust ja suurendanud kuulajate arvu. Sellise võimaluse peale kahjuks isegi ei mõeldud.

Rahva seas olid aga eranditult kõik salasaatjad populaarsed, mis näitab esiteks protesti kodanliku ringhäälingu (eriti osatõhususe) vastu ja teiseks seda, et isegi äärmiselt piiratud võimaluste juures suutsid salasaatjad pakuda sellist programmi, mis köitis kuulajaid.

5. Finantsid

Kodanlik Eesti riik ei raatsinud esialgu kulutada ringhäälingule pennigi ega sentigi.

"Ringhääling on olnud meil valulapseks nii kaua, kui vana ta on. Kui teistes maades riik kohe ringhäälingu tehnikise alul sellest huvitus ja abiks oli ta arengule, anti meil ringhäälingu majapidamine eraettevõtjate kätte ja pärast seda ei hoolitud temast üldse. Tulnuseks on nüüd see, et /---/ ta ei ole mingisuguseid jälgi jätnud meie kultuuri ellu."⁴

¹ Vrd. "Päevaleht" nr. 15, 16.I 1936, lk. 5.

² Vrd. "Postimees" nr. 30, 31.I 1939, lk. 3 ja nr. 33, 3.II 1939, lk. 1.

³ Vrd. "Postimees" nr. 304, 16.XI 1934, lk. 3.

⁴ "Homikuleht" nr. 145, 30.VI 1934, lk. 1.

1927.a. tuli riigikogu vaid niipalju vastu, et andis posti-peavalitsusele krediiti kahe uue telefoniliini tõmbamiseks Tallinna ja Tartu vahel. Osühisuse "Raadio-Ringhääling" käis sama teed. Ajakirjanduses halati küll juba esimesel aastal, et kulud on igal kuul üle 400 000 marga (rääkimata erakorralisest); hiljem, et 1929.a. augustiks oli saatejaamade ehitamiseks kulutatud 257 200 krooni. Ent ikkagi olid 1928.a. "Raadio-Ringhäälingu" tulud 131 595, 1929.a. 157 768, 1930.a. 170 564, 1931.a. 198 407, 1932.a. 216 114 krooni. Nelja aasta jooksul oli sissetulekute kasv keskmiselt 21 200 kr. aastas. Lõviosa neist moodustasid abonentmaksud (1927.a. 75636, 1928.a. 116989, 1929.a. 145892, 1930.a. lo kuuga 143737 kr.)¹, muid tulusid oli näiteks a. 1928/9 ainult 11000 kr. aastas.²

Et tegelikult võis kasum veel suurem olla, seda näitab osühisuse 1927.a. aruanne. Aasta puhaskasu oli esialgu 998 162 marka. Abonentmaksudest saadi 7 563 663 marka, reklaami eest 293 052 marka, seega kokku justkui 7 856 715 marka. Et reklaamist tuli riigile anda kohe 10%, jäi järele 7 827 230 marka.

Kulud olid sellised: organiseerimine 162 540, 1926.a. võlg 593 519, töökulud 2 516 459, orkester 1 259 750, ettekanded 910 367, saatejaam 1 407 712, remont 8206 marka. Kõik kokku 6 858 553. Riiklik revisjonikomisjon tegi aja kindlaks, et kulusid oli suurendatud 1 699 362 marga võrra ja et puhaskasu on tegelikult 2 668 039 marka. Riigi enda huvid olid nängus, sest nüüd läks kodanliku valitsuse /riigi/kassasse hoopis suurem summa - 1 586 938 marka.³

Mahhinatsioonidega polnud sellal raskusi, kõik olid "omad mehed". 29. detsembril 1927 peetud osühisuse erakorralisest koosolekust võttis osa vaid 34 inimest.⁴ Seejaures 573 osatähest kuulusid loo Tartu telefonivabrikule, 60 Mihkel Klemmerile, 45 Johannes Lutsule, 41 William Tomingale ja 40 Ernst Seimile - seega nende viie käes olid pooled osatähed. Arvestada tuleb, et juhatuse valimisel said suuremad osanikud ka rohkem hääli.

Et rahaasjad oli algul kvest ära, näitab ka lugu asjaajaja H. Oll-Reinsoniga. 1929.a. lõpul valitud uus juhatuse laskis ta 1930.a. veebruaris lahti ettekäändel, et "asjad polevat korras olnud". Näiteks maksis veeteedevalitsus 1928.a. ringhäälingule teadete eest 200 kr., millise summa Reinson jättis ondale. Asja arutati mitu korda kohtus, kuid tulenusteta. Ajalehtedes kirjutati: "Rahapuudus oli suur, Reinson andis tihti-peale oma taskust raha artistidele ja muudeks vajadusteks, tihtilugu ununes summade üles märkimine. Ringhääling oleks pidanud oma asutaja liiknega korreksemalt ümber käina ja vahekorra tsiviilteel lahendamal".⁵

x x x

¹ Vrd. "Päevaleht" nr. 323, 26.XI 1930, lk. 4.

² Vrd. ORKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 295, l. 267.

³ Vrd. ORKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 204, l. 12-19.

⁴ Vrd. sealsamas, l. 23.

⁵ "Sõnumed" nr. 10, 3.III 1931, lk. 3.

Osäühisuse põhikapital, mis algul oli 1500 000 marka, kahekordistus kiiresti. 21. märtsil 1928 toimunud neakoosolekul otsustati see suurendada 60 000 ja 25. veebruaril 1929 120 000 kroonini.¹

Et asjale anda demokraatlikumat ilmet, jagati 16. aprillil 1928 põhikapital 1200 ossa. 1931. a-ls oli see kasvanud juba 100 000 kroonile. Osatähti realiseeriti küll ainult 40 000 eest (pakuti isegi riigile), kuid dividendiks määrati ikka 10% - ehkki rahapuudusel seda kohe välja maksta ei saanud.

1930.a. oli osäühisuse puhastulu olnud ligikaudu 8400 krooni. Riik kasseeris samal ajal sisse 24 000 krooni (selle summa eest oleks võinud ehitada abisaatja kuhugi provintsi). See lükkaski H. Mäe ja paar tema mõttekaaslast 1931.a. ideele, et ärju ringhääling enam midaagi riigile maksku. See iselaadi streik jäi siiski olemata.

Riik teenis raadioasjanduse pealt küllaltki hästi. Näiteks 1932.a. sai riik raadiotol.ist 46 000 krooni, abonentmaksust ("Radio-Ringhääling" maksis sellest riigile 15%) 30 000 kr., muudest osäühisusele pandud maksudest (tulu-, äri-, tempel-, kinnisvara- ja kriisiaja erimaks) 10 000 krooni, Tallinna-Tartu vaheliste telefonijuhtmete ekspluateerimisest 6000 krooni. See teeb kokku 92 000 krooni ehk 6 krooni iga raadiokuulaja kohta (võrdluseks niipalju, et 1938.a. läks raadiokuulamine maksma juba 5 miljonit krooni).

Otsene riigi tulu ringhäälingust on näha alljärgnevas tabelis (R.K. riigile lõivu peaaegu ei maksnud, välja arvatud maks Postelile).³

1928/29	25116,4	krooni
1929/30	22320,5	"
1930/31	23734,93	"
1931/32	30240,31	"
1932/33	28539,48	"
1933/34	29374	"
1934/35	13518	"
1935/36	16577,94	"
1936/37	23869	"
1937/38	31153	"
1938/39	41308	"

1934.a., kui ringhääling riigistati, hinnati osäühisuse umbes 300 000-kroonine varandus 200 000 kroonile (amortiseerimata osad 110 000 kr.). Moodustati Riigi Ringhäälingu 300 000-kroonine põhikapital (1937.a. tõsteti see 1 miljonile).

Nüüdsest peale kasvasid kulutused ringhäälingule iga aastaga. 1935.a. eelarve koostamisel loodeti maksudest saada 195000, reklaamist ju. 5000 krooni. Kui seni maksis saatekava aasta 40000 kr, siis nüüd see peaaegu kahekordistus - 71000 krooni. Et abonentide juurdekasv oli planeeritust suurem, siis sai ringhääling lisasissetulekut 45000 krooni, millest eraldati saatekavale

¹ Vrd. Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 14.

² Vrd. "Radio" nr. 3, 20.I 1933, lk. 18.

³ Vrd. Eesti arvudes 1920-1935, Tallinn, 1937, lk. 193 ja "Eesti statistika".

veel 3250 kr.

Ringhääling oli Eestis 1936.a. küllaltki kulukas lõbu: tal-
le kulutati päevas 710 krooni (tunnis 94 krooni). Viimsest
summast moodustasid tehnilised kulud 46 kr. (39 kr. Tallinn,
7 kr. Tartu).

Nüüd planeeriti Türi saatja ja Tallinna raadionaja ehitami-
seks kokku 1,5 miljonit krooni, muid väljaminekuid kärbiti.
Peagi selgus, et viimase hoone ehitamine üksi läheb maksma mil-
jon, milleks saadi riigilt ka vastav tagatis. Laen kavatseti
katta ringhäälingu enda tuludest, selleks anti välja isegi vas-
tav seadus.¹

Kulude-tulude jagunemisest annab ülevaate alljärgnev tabel
1938.a. kohta (võrdluseks on sulgudes 1939.a. andmed).²

KULUD		TULUD	
Juhatamine ja üldkulud	89339 (101055,99)	Maksud	689837,41
Saatekava	157833,3		(912321,15)
	(207862,77)	Muud	15399,37
Tehnilised kulud	166037,64		(27453,44)
	(205705,71)		
Amortisatsioon	206204,99		
	(287861,19)		
"Raadioleht"	(61259,37)	"Raadioleht"	(61259,37)

Järgnev tabel annab ülevaate ülejäänud rahalistest suhetest
Riigi Ringhäälingus.

EELARVE	TÄGELIK KULUDE- -TULUDE TASAKAAL	PUNASKASU
1934 (pool aastat)		64.-
1935	459125,4	14075.-
1936	406071	95713.-
1937	503323	77143.-
1938	705737,28	35321.-
1939	1001038,96	137293.-
1940	932600 ³	7220 .-(plaan)

(1939.a. 10. detsembri "Päevaleht" ja "Postimees" teatasid,
et 1940.a. eelarve oli koguni 995 450 krooni.)

1937.a. saadi näiteks maksudest 465000 krooni, muud sisse-
tulekud andsid veel üle 25 000 krooni. Senise sisseseade amor-
tiseerimiseks kulus 100 000 krooni, palkadeks, honorariks,
üürideks jn. maksti 370 000 kr.

Analüüsimiseks on siin toodud veel 1936.a. eelarve võrdlus
eelmise aastaga.⁴ Sissetulekuga on asi lihtsam: 257 000 kr.
loodeti saada abonentmaksust ja 3000 kr. reklaamist.

Tuludest neelasid lõviosa Tallinna saatja ning stuudio

¹ Vrd. "Riigi Teataja" nr. 41, 16.V 1939, lk. 973.

² Vrd. "Riigi Teataja Lisa" nr. 52, 20.VI 1939, lk. 1761 ja nr.51,
6.VI 1940, lk. 1740.

³ Vrd. OHRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 47, l. 336.

⁴ Vrd. "Radio" nr. 35, 11.X 1935, lk. 277.

tehnilised kulud - 104 000 kr. (1935.a. 84 000). Selles summas oli 30 000 kr. tehnilise personali palkadeks, elektrivoolu kuludeks 24 700 kr., tehnilise eksploatatsiooni jaoks 12 000 kr. ja tehnilisteks täiendusteks 6000 kr.

Tartu abisaatja jaoks määrati 21 600 kr. (20400).

Saatekava jaoks arvestati 55 000 kr. (79 000). Sellest summast pidi minema orkestrimuusikaks 47 000 kr. (orkester ise võttis 40 000 ja sümfonia- ning rahvalike kontsertide korraldamine koos "Estoniaga" 7000 kr.). Leengutele ja tundidele oli eelarves ette nähtud 7000 kr., nootidele ja heliplaatidele 6000, solistidele 5000, väliskontsertide ülekanneteks 4600, päevauudistele 4000, kuuldemängudele 3000, autoritasudele 2000 ja lastetundidele 1000 krooni.

Juhatuse palkadeks, arstiabiks ja majanduslikeks kuludeks võeti eelarvesse 48 700 kr. Muide, selle summa sees oli ka 4000 krooni ringhäälingu-propagandaks - ergutustasud uute abonentide hankijatele, toetused demonstratsioonide korraldamiseks jne. Saatejaama amortisatsiooniks eraldati 27 000 krooni.

A. Palgad

1928.a. maksti loengu eest autorile 5 krooni, solistile esinemiste pealt 10-15 krooni. Sellised tasumäärad püsisid edaspidigi.¹

1932.a. kirjutati: "Meie tasud saatekava täitjatele on olnud siiani minimaalsed. Pooltunnilise kava eest, mis on nõudnud päev või rohkem ettevalmistust, makstakse ainult 5 krooni, milline on arvatavasti madalam raadiohonorar maailmas. Soomes on vastavad tasud meiega võrreldes vähemalt künnekordsed."²

Näit. August Alle sai 1932.a. esinemiste eest honorari kokku vaid 10 krooni.³

Kuigi tunnustatud solistidele maksti ka rohkem, peeti sedagi piskuks. Nii korraldasid estoonlased 1930.a. lõpus "raadiostreigid": lauljad nõudsid 15 krooni asemel 20-30 kroonilist honorari.⁴ Felix Moor sai esialgu 80 krooni kuus. Võrreldes palkadega teatris läks tal veel hästi. Orkestrandid teenisid juba siis hästi: 120-180 krooni kuus.

Riigi Ringhäälingu päevil olukord muutus. F. Olbrei meenutab, et tasu maksmisel rakendati kahte-kolme kategooriat:

"I kategooria kunstnik sai Riigi Ringhäälingus 10-15-minutilise esinemise eest ülemäärana - 20 krooni. (Kuigi kuuldemängudes tuli ajalisel rohkem esineda, ei makstud ikka rohkem). Osühisuse ajal oli kõrgeim honorarimäär 10 krooni, R.R. päevil jäi see peaaegu miinimumiks. "Muidugi olenes tasu näiteks kuuldemängu puhul osast jne., kusjuures selle suuruse määras saatekavajuht H. Kompus. Sellele eelnes toimetajate ettepanek (ja tihti sellele veel suuline kokkulepe).

¹ Vrd. "Postimees" nr. 137, 21.V 1928, lk. 4.

² "Raadio" nr. 7, 13.II 1932, lk. 85.

³ Vrd. J. Semperi kirjast autorile 30.VIII 1966.

⁴ Vrd. "Päevaleht" nr. 323, 26.XI 1930, lk. 4.

Tasu sai esineja ümbrikus kätte kohe peale esinemist kas teadustaja või saatekavajahi käest. Ringhääling oli kunstnikele väga kasulik: ühelt poolt enesereklaam ja teiselt poolt lisasissetulek (kodanlikus Eestis polnud kunstnike elu kiita). Seepärast isegi pisut "kakeledi" esinemiste pärast.¹

Kui "Raadio-Ringhääling" oli huvitatud eeskätt kasumitest, siis valitsus asetas pearõhu ideoloogiale. Et tagada ringhäälingutöötajate lojaalsus, selleks tehti neile palju soodustusi.

Mitte igaühele ei makstud kodanlikus Eestis sellist palka nagu F. Olbrei (360 krooni pluss teenistusvanuse tasu pluss korteriraha 500 kr.) ja H. Kompus (1940.a. 330 kr.). Välisesinejad teenisid 1936.a. päevas juba 60 krooni, pühade ajal isegi 200-250 krooni. Muidugi ei saanud seda võrrelda honoraridega suurriikides (Prantsuse ringhäälingu õhtune saatekava läks maksma 4500 krooni, Poola raadios maksis üks tund 200 krooni).²

Kui 1930.a. kulutati palkadeks 3660 kr. ja 1936.a. oli Riigi Ringhäälingu palgafond 5060 krooni kuus (keskmiselt 70 krooni inimese peale), siis juba 1938.a. oli see 14000 krooni, mis teeb kaks korda suurema keskmise tasu.

Kõige eelistatumas olukorras oli juhtiv personal (147 kr.), järgnes loominguline koosseis (143 kr., seejuures orkestrandid 138 kr.) ja lõpuks tehniline kaader (130 kr.).

Et palga- ja honorarilehed on koos ringhäälingu arhiiviga hävinud, annab ülevaate teenistujate palkadest 1938.a. palgafondi projekt:

"§ 1. Direktor 360, tehniline juhataja 300, saatekava juhataja 300, majandusjuhataja 300, raamatupidaja 175, lao-garaažiülem 175, korrespondent 125, kassahoidja llo, autojuhid loo ja 90, käskjalg 70, kolm bürooametnikku a 70, koristaja 50, jooksupoiss 40;

laboratooriumi ülem 240, laborant-insener 150, laadimispunktide juhataja 125, joonestaja loo, töökoja meister 150, raadiomontöör llo, lukksepp loo ja montöör loo krooni.

§ 2. Saatekava juhataja abi 220, kuuldemängude toimetaja 200, noorteraadio toimetaja 200, muusikalise osa toimetaja 200, reportaazide toimetaja 200, venekeelse saatekava toimetaja-teadustaja 175, vanemteadustaja 150, kaks teadustajat a 125 krooni.

§ 3. Tallinna stuudio ja saatja 17 inimest 2230.-

Tartu saatja ja stuudio 3 inimest 420.- (saatejaama ülem 200, kaks valveametnikku a llo).

Türi saatja 14 inimest 1755.³

Tegelikult ei piirdunud ringhäälingu ametnike sissetulekud palgaga. Näiteks jagati 1936.a. kogu personali vahel Riigi Ringhäälingu puhaskasust 12%, neile kui riigiametnikele maksti päeva- ja sõidurahasid, anti ehituslaenu jne. Kõigele vaatamata võib seletuskirjas 1938.a. tulude ja kulude juurde lugeda:

¹ Olbrei, tsit. helilint.

² Vrd. "Raadio" nr. 20, 14.V 1936, lk. 459.

³ ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 47, l. 129.

"Töö nõuab pikaajalist ettevalmistust, vilumust, siin on suur närvipinge, seepärast kiputakse ära minema. Tuleb kõrgendada palkasid, anda lasteabiraha ja teenistusvanuse tasu."¹

Raadionõukogu otsustaski 13. detsembril 1939. maksta ringhäälingu ametnikele ühekordset eritasu ja abiraha. Teedeministri resolutsioon eritasule oli eitav ja ta kärpis ka abirahasid, aga 29. detsembril toimunud raadionõukogu koosoleku otsustele oli minister N. Viitak sunnitud ikka alla kirjutama. Otsus kõlas nii:

"Sõdadest ja erakordsetest aegadest on tingitud teenijaskonna töökoormuse suurenemine, peamiselt kõnede ja loengute käsikirjade eelkontroll, võõrkeelsete saadete kavvavõtmine jne.;

ringhäälingu teenijaskonna tööaeg on siis, kui teistel puhkus;

enamikule on võimatu ületundide eest tasu arvestada; seetõttu tuleb eraldada eritasudeks 1939.a. 7450 krooni (Olbreile 260, abijuhatajaile a 170 krooni, ülejäänud jaotada individuaalsete võimete kohaselt.)"²

Seega eelistati ringhäälingu personali teistele kultuuriala töötajatele. Seepärast on arusaadav, miks kogu kodanliku perioodi vältel ei olnud ringhäälingus tsensuuri. "Kõik raadio-töötajad olid intelligentset inimesed ja vajadust tsensuuri järgi polnud. Kunagi ei esinenud ka mingeid pahandusi."³

Kodanlik kasvatus ja materiaalne heaolu muutsid Riigi Ringhäälingu töötajad enamikus lojaalseks kodanliku valitsuse suhtes.

¹ ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 47, l. 126.

² Sealsamas, l. 343.

³ F. Olbrei jutuaajamisest autoriga 1964.a. kevadel.

VIII p e a t ü k k

RAADIOKUULAJATE ARV JA RADIOFITSEERIMINE

1. Kuulajate arv Eestis

Esimesed neli registreeritud aparaati seati 1923.a. üles ETA-s, Tallinna Merekoolis, Prantsuse saatkonnas ja Viljandi naisgümnaasiumis.¹

Alljärgnev tabel näitab kuulajate arvu kasvu 17 aasta jooksul. Arvesse on võetud aasta viimane päev, kusjuures kuni 1933. aastani (incl.) pärinevad andmed registreeritud raadioaparaatide kohta ajakirjandusest, siitpeale Riigi Ringhäälingu aruannetest.

Aasta	Aparaatide arv	Aasta	Aparaatide arv
1924	103	1934	15 558
1925	525	1935	24 293 + 566 maksuvaba
1926	2000	1936	36 262 + 1038
1927	10 350	1937	47 635 + 1314
1928	14 261	1938	64 838 + 1430
1929	15 360	1939	84 847 + 1695
1930	13 440	1940	98 861
1931	15 000		
1932	16 177		
1933	15 135		

¹ Vrd. "Raadio" nr. 1, 17.IV 1926, lk. 13.

Esimese viie aasta kohta on raadioajakirjanduses avaldatud ka teistsuguseid andmeid: 1924.a. 110, 1925.a. 530, 1926.a. detsembris 1400 raadioaparaati jne.

Kui tänapäeval peetakse raadioaparaati iseenesestki mõistetavalt kultuurikandjaks, siis 35-40 aastat tagasi oli suhtumine erinev. "Raadio" kirjasaatja P. Tõldsepp jutustas, mis juhtus temaga Tartus 1930.a. Nimelt oli peremees äärmiselt šokeeritud, kuidas üürnik julgeb kuulata raadiot, kui majaperemehel selline aparaat puudub! Nagu ringhäälingu ankeetidestki on näha, tegid majaperemehed mitmel pool raadiokuulamise võimatuks.

Eelnenud tabelist on selgesti näha, et mitmel aastal kuulajate arv vähenes (1930.a. oli madalseis 11 569¹) - nähtus, mida ei leia üheski maailma riigis.² F. Olbrei kommenteeris paigaltammumist nii:

"Oli isegi teatav tagasimineku, mille põhjustas rahulolematuus (õigemini pettumus) saatekavaga, rahvusliku ringhäälingu halb kuuldavus, raadioaparaatide kõrged hinnad, lisaks kasvas suure hooga "raadiojäneste", s.o. loata kuulajate arv.

Sellal asus enamik aparaate linnas (sellise riistapuu omanist loeti moeasjaks). Maal osteti raadioaparaate põhiliselt vaid jumalateenistuse pärast. Pühapäeva hommikul võis näha taludes inimesi istumas, pead paljad ja käed risti, kirikut kuulamas. Rikkamad panid koguni aparaadi aknale ja "kogudus" asus õues."³

Kuigi juba 1926.a. leidis raadioaparaate isegi Ruhnus ja

¹ Vrd. "Raadio" nr. 37, 25.X 1935, lk. 288.

² Vrd. "Raadioleht" nr. 48, 29.XI 1931, lk. 1.

³ Jutuajamisest autoriga 1964.a. kevadel.

Petseris,¹ ei kujunenud raadio maal veel niipea kultuuritoojaks. Eesti elanikkonnast asus linnades sellal 25% inimesi, abonentidest aga 80%. 1. aprillil 1935 oli maal 3594 raadiokuulajat, linnas aga 15 057. See on ainus kord, kus kuulajakonda analüüsiti ka elukutsete järgi: riigi- ja omavalitsuse alal töötajaid oli 3705 (neist linnades 2785), tööstureid 964 (756), ärimehi 1845 (1442), põllumehi 1998 (891!), äriteenijaid 788 (632), koole 53 (11), muudel aladel töötajaid 9298 (8540).²

Nagu nähtub sellest statistikast, oli ainult 1107 põllumeest regulaarsed raadiokuulajad. Seepärast saigi Riigi Ringhäälingu peamureks kuulajate arvu suurendamine maal (Soomes asusid pooled raadiokuulajad maal).

"See oli probleemiks nr. 1. Kuni R.R. loomiseni ületasid patareiaparaatide kasutamiskulud mitmekordselt raadiomaksu. Kaks anoodpatareid läksid aastas maksma 20-24 krooni, akulaadimise eest võtsid eraettevõtjad linnas 1-1,5 krooni (seega aastas 12-15 kr.), peale selle veokulu - pidi olema tõeline entusiast, et aparaadi kasutamiskuludeks maksta aastas 47 krooni, rääkimata tülikusest. Ebareeglipärase laadimise tõttu riknesid akud, need ei pidanud üle 1-2 aasta vastu, jälle kulu! Algasin tuuledünamotega, veskitesse ülesseatud dünamotega ja bensiinimootoritega akulaadimispunktide loomise (algul oli neid 50, hiljem 319). Punktide juhatajatena kasutati ära riigiametnikud - peamiselt raudtee-, riigi- ja postiametnikud, kes said iga laaditud ampertunni pealt ühe sendi tasu (teine sent läks sisseseade amortiseerimiseks R.R.-le). Hiljem said viimased ka amortiseerunud aparaadid endale tingimusel, et võtavad laadimise eest samasugust tasu kui R.R. Tehnik Rein Lepik sõitis autoga mööda maad ringi, et R.R. kulul konsulteerida akude laadijatega ja parandada laadimispunkte. Lõpuks toodeti tuuledünamoid ka kodumaal," meenutas F. Olbrei.³

Tänu Olbreile seati kolmekümnendate aastate teisel poolel igasse maaliinibussi ka eriline akude vedamise kapp - raadioakude tasuta vedamiseks laadimispunkti ja tagasi. Autobusside

¹ Vrd. "Raadio" nr. 1, 17.IV 1926, lk. 14.

² Vrd. "Raadio" nr. 43, 6.XII 1935, lk. 393.

³ Jutuajamisest 1964.a. kevadel.

tehnilistel ülevaatusel kontrolliti selle kapi olemasolu.

Niisama tähtis oli, et välismaa anoodpatareisid hakati sisse vedama ilma tollita. Samasugune soodustus oli patareide valmistamiseks vajalikele toormaterjalidele, mida toodi sisse kodumaise patareitööstuse jaoks. Tänu sellele langes anoodpatarei hind kohe 10-12 kroonilt 7-le.

Nüüd, kus elektrivool on vabariigi igas majandis, tunduvad need üritused isegi väheolulised. Kuid 30 aastat tagasi oli märgitud soodustustel otsustav osa kuulajate arvu tõstmisel. Maal kasvas kuulajaskond juba esimese aasta lõpul neljakordseks.

Sama eesmärki teenisid tasuta kontserdid, ekskursioonid, kingitused kuulajatele.

Kaks väikest tabelit iseloomustavad veel raadiokuulajate arvu suhet elanikkonna arvuga. Eestis.

1926.a. oli 1000 elaniku kohta I raadioaparaat

1929	—"	15	—"
1930	—"	12	—"
1931	—"	15	—"
1935	—"	20	—"
1936	—"	29,5	—"
1938	—"	59,4	—"
1939	—"	77,4	—"
1940	—"	84	—"

Esialgul jäime naabritest (välja arvatud Nõukogude Liit, kus 1933.-1934.a. oli 1000 elaniku kohta vastavalt 9,4 ja

11,9 aparaati¹⁾, tugevasti maha. 1930.a. olid vastavad arvud Lätis 20, Soomes 29.²⁾ Muide, Rootsis oli see arv juba 1926.a. 40.

1935.a. oli vahe endiselt suur: Lätis 40, Soomes 40, Saksamaal 100, Inglismaal 150, Taanis isegi 170; 1936.a. Soomes 44,5, Lätis 47, Rootsis 84, Šveitsis 103,5, Saksamaal 120, Inglismaal 169,5 ja Taanis 131 raadioaparaati iga 1000 elaniku kohta.

Nagu esitatud andmeist nähtub, olid arenenud maad meist kaugelt ees, kuid paljude maadega (tavaliselt küll vähearenenud maad, nagu Maroko, Türgi, Island, Alžeeria) võisime küll võistelda. Teedeministeeriumi andmetel oli 1932.a. algul Eestis protsentuaalselt rohkem raadiokuulajaid kui Belgias, Bulgaarias, Iirimaa, Itaalias, Jugoslaavias, Kreekas, Leedus, Poolas ja Rumeenias.³⁾ Pole võimalik seda väidet kontrollida - kui Leedu kohta on see õige (1936.a. oli seal 1000 elaniku kohta vaid 9 aparaati), siis Belgia kohta on see vale (1. jaanuariks 1933 oli 1000 elaniku kohta 41 aparaati) ja ka Poola kohta ei näi see paika pidavat. 1929.a. oli Poolas iga vastuvõtja kohta elanikke 24,6, meil aga 78,6.⁴⁾ Küll võib väita, et kahel sõjaeelsel aastal olid meie näitajad paremad kui Poolas ja Leedus, Lätile jõudsimine 1940. aastaks järele ja kasvutempo oli meil kiirem Soome omast.

1929/31a. oli Eesti raadiokuulajate arvult Euroopas 14.

1935

- " -

22., maailmas 39.

¹⁾ Vrd. Радиоежегодник, Москва 1934, lk. 7.

²⁾ Vrd. "Raadioleht" nr. 43, 29.XI 1931, lk. 1.

³⁾ Vrd. OREKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 259, l. 339.

⁴⁾ Vrd. Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 61-62.

1935	Euraafrikas (37 riiki)	26.-27.
1936	" (34 riiki)	26.
1937	"	25.
1938	"	23.

(1935.a. oli Eesti raadiojaamade arvult Euroopas ja Aafrikas - tolleaegse terminoloogia järgi Euraafrikas - 20.-27., võimsu- selt - 20,5 kw - 24.-25.)

1938.a. oktoobris oli raadiokuulajate tihedus maailmas selline:

I USA	- 4 elaniku kohta	1 raadio
II-IV Taani, Inglismaa, Rootsi	- 5	- " -
V Belgia	- 6	- " -
VI Saksamaa	- 7	- " -
VII Šveits	- 8	- " -

Järgnesid Prantsusmaa (9), Holland, Island, Norra, Itaalia jt. Euroopa riigid. Eesti (20) asus koos Soome (14) ja Lätiga (16) teise kümne seas. Eestist tagapool olid sellised suured riigid, nagu Jaapan, Poola, Rumeenia, Ungari, Portugal, Jugoslaavia (viimases oli vaid 1 raadioaparaat 104 inimese kohta!).¹

Absoluutselt kuulajate arvult oli Eesti kaua aega viimane Euroopas. Alles 1937.a. mööduti Leedust, Danzigist ja Kreekast.²

Tuletame meelde, et ringhäälingu riigistamise momendil oli raadiokuulajaid Eestis ainult 14 177, s.o. tuli alustada 1923.a. tasemest. Kodanliku võimu lõpuaastatel asetleidnud

¹ Vrd. "Raadio" nr. 42, 20.X 1933, lk. 22.

² Vrd. "Postimees" nr. 67, 9.III 1937, lk. 2.

tõusu põhjuseks peeti järgmist:

"Üldine majandusliku olukorra paranemine, kodumaa raadio-tööstuse areng (hinnad langesid, aparate osteti rohkem), saatekava kvaliteedi tõstmine, huvi kasv ringhäälingu kui kultuuriteguri vastu, elevus seoses uue suursaatjaga ja akulaadimise punktid."¹

Tegelikult polnud võimalused kaugeltki ammendatud. 1939.a. tuli looo elaniku kohta raadiokuulajaid linnades 128,4, maal aga ainult 52,8.

1. juunil 1940 oli raadiokuulajaid 94 112, 1. augustil 94 790, maksuvabu peale selle veel mitu tuhat (Riigi Ringhääling vabastas maksust kõik pimedad, invaliidid, koolid ja kasarmud). Ligi loo ooo-list kuulajate arvu tuleb pidada lõppude-lõpuks heaks, sest see tase saavutati nõukogude võimu tingimustes alles 1953/54.a. (kui valjuhääldajad kõrvale jätta).

2. Traatringhääling

Praegu, mil Eestis arvatakse olevat ligi 700 000 raadio-vastuvõtjat, kuuldepunkti ja televiisorit, näib kodanliku Eesti raadiokuulajate arv eriti maaletu. Tuleb aga arvestada, et sellal peeti raadioaparaati luksusesemeks ja kehval tööinimesel polnudki võimalik kallist lampvastuvõtjat osta.

Küll üritati kohaliku ja laiema ulatusega traatringhäälingu loomist, mis ei leidnud aga kodanliku valitsuse poolt mingit toetust. Üks esimesi üritusi tehti 1926.a. mais Tapa lähedal asuva Udriku kooli ja koloonia personali poolt, kus raadio juhtmete abil viidi kõigisse ruumidesse.²

¹ Valitsusasutiste tegevus 1938/39.a., Tallinn 1939, lk.141.

² Vrd. "Raadio" nr. 2, 15.V 1926, lk. 44-45.

Esimene valjuhääldaja ("kõnede võimendusseade") muretseti valitsuse poolt Eestisse alles 1926.a. Tegemist oli inglise firma Western Electric 1923.a. mudeliga, kuid sellegi jaoks polnud ringhäälingul asjatundjaid ega ruume ja nii hooldas aparatuuri hoopis sõjaväe sidepataljon.¹

Sellise suhtumise üle pole midagi imestada - "Raadio-Ringhäälingul" kui kodanlikul organisatsioonil ei tulnud mõttessegi laiu rahvahulki raadio hüvedega varustada, nii nagu seda tehti Nõukogude Liidus. Analoogiline Eestiga oli olukord ka Lääne-Euroopas.

Arusaadav, et initsiatiiv läheb üksikute entusiastide kätte. Huvitav, et ülikoolilinnas taipasid raadio suurt mõju esimestena... usumehed. Üksteise järele seavad häälekõvendajad üles Pauluse, baptistija ülikooli kirik. Promenadi tänavas asuvale "Odamehe" majale oli asetatud "raadiokõvendaja", mille kaudu transleeriti Tallinnast Kaarli kirikust jumalateenistust. Ka Jaani kirik kasutas sellist aparatuuri usupropagandaks, samuti Holme kirik.

Rohkem valjuhääldajaid pandi tänavale üles riiklike pühade puhul, näiteks Rakveres "Virulase" toimetuse ja linnavalitsuse juures. Valgas oli radiofitseeritud Silbereiseni äri, kuid et seadusega oli ärireklaami tegemine keelatud, siis kodanliku Eesti ärimehed olid taolistest üritustest vähe huvitatud.

Insener A. Põdrus kutsus küll üles: "Kuulake raadiot kollektiivselt! Ala, mis uue raadiomäärustiku maksimahakkamisel meil

¹ Vrd. ORRA f. lo93, nim.1, s.-ü. 404, l. 51.

² Vrd. "Postimees" nr. 79, 21.III 1927, lk. 5.

edukalt võiks areneda"¹, "Raadio" ja "Päevaleht" tegid selleks propagandat ("Raadio kättesaadavamaks"²), "Raadioleht" tegi korduvalt sellest juttu ("Odav raadiolõbu", "Kuidas tarvitada kollektiivset raadiokuulamist") ja tõi isegi Nõukogude Liitu ses osas eeskujuks³, kuid tingimused polnud meil selleks soodsad ja üleskutsed jäid hüldjaks hääles kõrbes. Seati üles küll ametkondlikud valjuhääldajad (suuremad raudteejaamad, riiklikud näitused, vanglad, vanadekodud), kuid üldrahvaliku traatringhäälinguga pole sel mingit seost.

Haruharva vilksatasid ajakirjanduses sõnumid sellest, et Puhjas on koguni 2 kuulamisvõrku (kokku 43 kuulajaga) või et Paide algkooli klassidesse viidi valjuhääldajad.

Tallinnas oli 1936.a. vaid 3 häälekõvendajat (Vabadusplatsil ja raekojaplatsil ning Vene turul). Nii et kui Viljandis kavatseti samal aastal üles seada 4 seenvaljuhääldajat, siis nii "Postimees" kui "RS" kahtlesid, kas see ülesanne ei käi mulkidel üle jõu.

Mõni ime, et kui Tasuja puiestee äärde seati võimas valjuhääldaja, mille kaudu 2. maist 1936 alates kanti üle Tallinna saatekava, siis väärnis see ajakirjanduses kohe eriartiklit. Voolu lülitasi raekojas asuvasse vastuvõtjasse ja valjuhääldajasse automaatselt kaks erilist kella. Edaspidi transleeriti suvel ka heliplaadimuusikat. Viljandi oli ainus linn, kus hakati regulaarselt (tööpäevadel kella 20-22, pühapäevadel kl. 17-19) valjuhääldajate kaudu muusikat andma. Muusikat kodu- ja välismaistest raadiojaamadest valis viiulikunstnik A. Ionas,

¹ "Raadioleht" nr. 12, 22.III 1931, lk. 5.

² "Päevaleht" nr. 291, 25.X 1930, lk. 5.

³ Vrd. "Raadioleht" nr. 17, 26.IV 1931, lk. 4.

kellele maksti 2 krooni 50 senti öhtu pealt.¹

(Viljandi oli väikelinnadest ka raadiosaadete koostamisel kõige aktiivsem. Juba 1933.a. kanti "Ugalast" üle Puccini "Tosca" ja sama aasta suvel Sakalamaa kalmistu ning mälestussamba avamistalitused. See andis ringhäälingu juhtkonnale mõtte regulaarselt hakata korraldama nn. maakondlikke pühapäevi. Telefonijuhtmete kaudu andsid 1933/34.a. kohalikku saatekava edasi Viljandi, Paide, Võru, Valga, Pärnu jt. maakonnalinnad. Neid üritusi oleks saanud siduda radiofitseerimisega, kuid ringhäälingujuhid pidasid vaeva paljuks).

Lihtne süsteem leidis ka mõningat järeletegemist. Tõrvas, Türil, Narvas, Tapal, Elvas, Valgas ja Kadriorus (tiigi saarekesel) seati kodanliku võimu lõpuaastail valjuhääldajad üles, kuid massilisest radiofitseerimisest ei saa juttugi olla.

x x x

Kogu radiofitseerimise ürituse raskus oli kodanlikus Eestis üksikute entusiastide olgadel.

"Raadio-Ringhäälingu" juhatuse esimees K. Reinmann (tema enda vastuvõtjale oli lisatud ka 3 valjuhääldajat), kirjutas et tal õnnestus Loksal isiklikult kuulata üle Eesti üsna tuntud Mikiveri "ringhäälingut", kus 5-lambilisele patareivastuvõtjale oli lülitatud juurde 22 valjuhääldajat, mõned koguni kilomeetrite kaugusel.²

Sellise radiofitseerimise puhul muretseti ühiselt vastuvõtja, valjuhääldajad ja muu materjal, ning vajalik summa pandi

¹ Vrd. "Postimees" nr. 147, 31.V 1933, lk. 4.

² Vrd. "Raadio" nr. 45, 24.X 1931, lk. 433.

osanike poolt kokku võrdsetes osades, seadeldis moodustas osanike ühisvara.

Kui riik oleks mingil määralgi kaasa aidanud, oleks ringhääling sel teel jõudnud iga tööinimese korterisse. Kuid teataval määral töötati sellele ideele isegi vastu.

Postel sai 5. mail 1936 "seltskondlise ühisuse" "Laine" avalduse Riisa külast (Tori vald) palvega traatringhäälingu avaniseks luba saada ja selleks pisut riigi liinisid kasutada. Et raadio ostmine üksikult käis üle jõu, siis moodustasid 10-15 inimest omavahel ühisuse. Positiivset vastust nad aga ei saanud.¹ Analoogiline saatus tabas Julius Veidebachi Mustveest jt. asjahuvilisi.² Seetõttu hiiliti sageli seadusest mööda. Näiteks Tartumaa telefonivõrgu ülem kaebas omavoliliselt ehitatud ühendusjuhtmete pärast vastuvõtjate ja kuulamiskohtade vahel.³

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 330, l. 133.

² Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 347, l. 101.

³ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 330, l. 139.

IX p e a t ü k k

RINGHÄÄLING JA TRÜKISÖNA

1. Ajakirjanduse ja ringhäälingu vahekord

Nagu peatükist "Raadio teeb esimesi samme" on näha, astusid ajakirjandus ja raadio (täpsemalt - raadiotelegraaf) Eestis esimest korda kontakti 1920.a. Raadiotelefoniga tehti tutvust alles 1924.a. (vt. samas Haapsalu jaama avamistseremoonia).

Sama aasta aprillis laskis endale vastuvõtuaparaadi üles seada "Vaba Maa" toimetus - esimesena Eesti ajalehtedest. Järgmisel kuul said kuulamisloa ka "Kaja" ja "Teataja", kuid pole teada, kas nad seda õigust kasutasid. Nimelt ei sisalda esimene ametlik raadioabonentide register (1923-1926.a. kohta 690 nime- tust) nende nimesid, samuti mitte ühegi tuntud ajakirjaniku oma.¹

Kuigi edaspidi iga toimetus muretses endale raadioaparaadi, ("Päevaleht" hankis operatiivselt informatsiooni just raadiost²), sellega kahjuks ajakirjanduse huvi esialgu piirduski.

"Raadio" kurtis õigustatult: "Tulevikus oleks see väga soovitatav, kui ajakirjandus ringhäälingu ettekandeid hakkaks samuti arvustama kui teatrit. Välismaal näeme seda juba ammu. See kasvataks kuulajates arusaamist ja arendaks ning peenendaks nende kunstimaitset."³

¹ Vrd. ORRKA f. 54, nim. 6, s.-ü. 175, l. 186.

² Vrd. "Raadio" nr. 6, 12.II 1927, lk. 76.

³ "Raadio" nr. 2, 20.II 1928, lk. 67.

Ega ringhääling ise ka ajakirjandusele tähelepanu ei pööranud. F. Moor tegi ülekandeid pressiballilt - ja oligi kõik. Kaasaegsetelaadsete ajakirjanduse ülevaadete peale ei osanud keegi mõeldagi. Esialgul ei kasutatud ajakirjanike teadmisi ära isegi saatekava koostamisel.¹

Ajakirjanduse äraootav positsioon ei püsinud kaua. Juba aasta pärast "Raadio-Ringhäälingu" tegevuse algust kirjutasid "Vaba Maa" ja "Rahva Sõna":

"Härrad ringhäälingu juhatuselt jagavad kodanikele maksusid, teevad ilusaid lubadusi ja kavasid..."²

See "Kodaniku" allkirjaga artikkel "Kas ei asuks teedeministerium ringhäälingut korraldama? Tallinna jaama kuulda nagu 7 seinatagant" oli üldse teravas toonis kirjutatud. Nõuti, et valitsus kontsessioonilepingu pikendamisel arvestaks ka rahva soove. Vihjanud veel sellele, et Moskva ja Leningrad on paremini kuulda kui Tallinn, oli ajalehtede seisukoht selge: riik võtku ringhääling enda kätte!

See oli üldise sõjahüüu alguseks. Ega ilmaasjata kurtnud F. Olbrei 20. septembril 1934 ajakirjanikele antud intervjuus:

"Senine vahekorid pole mingil põhjusel olnud just kõige parem. Meie ajakirjandus on seni suhtunud mitte just vaenulikult, kuid siiski teatud umbusaldusega ringhäälingu tegevusse. Ringhäälingu populariseerimine laiades massides nõuab hoogsat ja järjekindlat kihutustööd, mida võib saavutada ainult tiheda koostööga ringhäälingu ja ajakirjanduse vahel."³

Olgu juba ette ära öeldud, et kui muidu oli ajakirjandus erakondlikult lõhestatud, siis opositsioon osahisuse tegevuse vastu oli üksmeelne. Aastate jooksul ütlesid riigistamise poolt

¹ Vrd. "Raadio" nr. 20, 21.V 1927, lk. 249.

² "Rahva Sõna" nr. 230, 1.XII 1927, lk.6.

³ "Raadio" nr. 33, 28.IX 1934, lk. 331.

oma sõna "Päevaleht", "Vaba Maa", "Uudisleht", "Sõnumed", "Hommikleht", "Rahva Sõna", "Raadioleht", "Vaba Sõna", "Põhja-Eesti" jt.

"Postimees" oli neist tagasihoidlikum, kuid "Pahlbärgi ringhääling" (R. Janno tuntud vested) kritiseeris ka tõelist ringhäälingut ja tegi juhatuse tegevusele etteheiteid. Ainus, kes igati kaitses "Raadio-Ringhäälingut", oli nädalaleht "Raadio".

Opositsioonileeri eesotsas oli kõige mõjukam väljaanne - "Päevaleht". 3. mail 1928 kritiseeritakse saatekava. 10. novembril 1929 ilmunud artikkel kannab pealkirja "Miks ei parane meie raadio?".

Tänu "Päevalehele" saame teada, et riigikogu üldkomisjonis arutati raadioseadustikku, kusjuures kibedalt arvustati kogu "Raadio-Ringhäälingu" tegevust. Tööerakondlane M. Juhkam ütles:

"Ringhääling on nigel ja mannetu."¹ Ta tsiteeris 1925.a. raadioseaduse seletuskirja, kus valitsus põhjendas ringhäälingu asutamist sooviga kultuuri arendada ja maarahvast linnale lähendada. 4 aastat oli möödas, kuid 2/3 Eestist oli neist hüvedest ilma.

Niisama sapine oli A. Rei: "Tallinna ringhääling on ainult selleks, et segada teiste jaamade kuulamist."²

Nagu nähtub kuulajate kirjadestki, oli rahulolematuse kõrgpunkt 1931. aastal. "Päevaleht" kirjutas kuulajate laiaulatuslikust aktsioonist Tallinna ringhäälingujaama sulgemiseks. Petitsioonil oli juba 300 allkirja.³

¹ "Päevaleht" nr. 303, 8.XI 1929, lk. 5.

² Sealsamas.

³ Vrd. "Päevaleht" nr. 288, 22.X 1931, lk. 3.

Tundub, et "Päevalehel" oli kas koosseisuline või mittekoosseisuline kaastööline, kes oli väga hästi kursis ringhäälingu eluga. Aasta lõpus ilmusid näiteks lo päeva jooksul kolm poleemilist artiklit.

"Monopoliasutus "o.-ü. Raadio-Ringhääling" põeb kroonilist tõve juba algusest saadik. See on viirelemine ja alaline hädaldamine, mis ähvardab sumbutada tärkava huvi raadio vastu. Paistab, nagu vaataksid ringhäälingu praegused juhid kogu ettevõttele liig ärimeheliku pilguga, hoolitsedes esijoones korraliku dividendi maksmise eest. /---/ Raadio arengut tõkestavad suurel määral ka raadioärid, kes teenivad raadiokaupadelt loo-300%."¹

Artiklist "Seletusi teisest vaatevinklist ja mõningaid kommentaare" selgub, et igal aastal maksti dividende lo-12%: "Kui juba ringhääling, mis õigupoolest peaks olema ainult kasusaa- misest huvivaba kultuurasutus, võib maksta dividendi praegusel depressioonivaesel ajal, kus paljud ärilised ettevõtted ei saa sellest unistadagi, siis on see enam kui silmatorkav ja ise-loomustab meie ringhäälingut päris tabavalt."²

Järgnes K.K., tõenäoliselt Karl Kesa artikkel "Ringhääling peab end parandama!"³ (K. Kesa oli esimene ja ühtlasi ka ainus raadiomees Eesti Ajakirjanike Liidus). Autor tõestab, et K.Reinmann valetas ajakirjanikele, öeldes, et kuulajate arv on üle 15 000 (koos maksuvabadega isegi 18 000). Tegelikult oli neid 13 795, kes tõid aastas "Raadio-Ringhäälingule" sisse 150 000 krooni.

K.K. kommentaarid ei jäta võimalust kaksipidi mõtlemiseks:

"Ei või ometi lõpnatuseni kesta olukord, et riigivõimu kaasabil sunnitakse kodanikke iga aasta maksta suuri summasid ühele eraettevõttele ainult selle eest, et nad võiksid kuulata välismaa ringhäälingusaatjaid."⁴

"Raadio" organiseeris vastuseks küll mitu kirja oma luge-

¹ "Päevaleht" nr. 295, 29.X 1931, lk. 2.

² "Päevaleht" nr. 207, 31.X 1931, lk. 4.

³ "Päevaleht" nr. 306, 9.XI 1931, lk. 2.

⁴ "Päevaleht" nr. 306, 9.XI 1931, lk. 2.

jatelt, varustades need lisaks kommentaaridega, kuid (peale õigustatud etteheite riigi ükskõiksusest) midagi asjalikku ei öeldud.

"Raadioga" oli kõige teravam as opositsioonis konkureeriv "Raadioleht". Tarvitses ühel vaid "heita kivi teise mehe kapsa-aeda", kui kohe järgnes niisama terav vastus. Üks "Raadiolehe" juhtkiri kandis pealkirja: "Meeleheitlik olukord eetris. Eesti rahvuslik ringhääling hävimise ohus". Muuhulgas öeldi: "'Raadio-Ringhääling' on majanduslik ettevõtte, mille osanikud raadio korraldamisel arvestavad peamiselt kasudega, mis ettevõtte neile võimaldab. Raadiokuulajate soovidega, kelle arvel see ettevõtte elutseb, arvestatakse alles teises järjekorras."¹

See oli vastase Ahilleuse kannaks, mille vastu oli raske vaielda. "Raadiomees" oli artikli "Mis takistab meie raadio edu?" autoriks, mis nõudis ringhäälingu riigistamist, näidates, et:

"Kurja juur asub "Raadio-Ringhäälingus" eneses, sellele vaatamata, et viimase tegelased süüd teiste peale veeretada katsuvad."² Autor tõendab, et suureks veaks on saatja halb asukoht, millepärast "ei tahtnud keegi ringhäälingu aktsiaid juurde osta ja need seisavad veel praegu müümata."³

Vahetevahel ilmus ka teistes ajalehtedes põhjalikke artikleid ringhäälingu päevasündmustest. Näiteks võib tuua "Uudislehe". Viimane heitis ette, miks ei riigistata ringhäälingut. Ministeeriumidevaheline komisjon oli asja uurinud, kuid mõistuse vastu tehti otsus, et jäägu kõik vana viisi. Miks?

Artikkel näitab veenvalt, et on tekkinud ummik, kust väljapääsu pole: kolmnurk "Raadio-Ringhäälingu", riigi ja kuulajate vahel. Ühe huvid ristuvad paratamatult teise omadega. Postelile

¹ "Raadioleht" nr. 3, 18.I 1931, lk. 3.

² "Raadioleht" nr. 44, 1.XI 1931, lk. 7.

³ Sealsamas.

heidetakse ette, et see näeb ringhäälingus ainult lisamurede tekitajat ega viitsi tegelda selle ala probleemidega. Tegemist on ringhäälingu elu põhjaliku analüüsiga.¹

Huvitav on jälgida ajakirjanduse suhtumist ringhäälingusse pärast selle riigistamist. Uus direktor F. Olbrei otse nõudis, et ajakirjandus jätaks ringhäälingu mahategemise. Ühtlasi töi ta eeskujuks Rootsi raadioühingu "Raadiojänst", kus 2/3 aktsiaid oli ajakirjanduse käes, kes muidugi igati toetas ringhäälingut. Intervjuus "Raadiole" ta kurtis:

"Pole ka kaugeltki normaalne avaliku arvamise suhtumine ringhäälinguasjandusse. Senikaua kui ringhääling oli eraalgatuse valdkonnas, leiti see olevat ainult "rahateenimise abinõuks ärimeestele" ning kogu 7 aasta jooksul ei leidnud meie ajakirjandus kordagi, et meie ringhäälingul selle reklaamitud ülesande kõrval ka on teisi."²

See märkus oli muidugi õigustatud, et sisulist analüüsi ja muud abi ajakirjandus ringhäälingule ei andnud. Peagi tegi kehtimapanud fašistlik diktatuur lõpu igasugusele kriitikale.

Teiseks teguriks, mis muutis ajakirjanduse suhtumist, oli a e g, s.o. ringhäälingus hakati nägema kolleegi ja mitte konkurenti. Sellepärast ütleski F. Olbrei hiljem kokkuvõtlikult:

"Vahekord ajakirjandusega oli hea: ringhäälingut loeti nagu nooremaks vennaks. Ent algul oli kriitikat tublisti, nähtavasti: 1) o/ü. ebaedu pärast ja 2) et ajakirjanikud pidid teadete jm. csas otsekui musta töö ringhäälingu jaoks ära tegema. Hiljem asuti aga seisukohale, et ringhäälingu lühiteated just ergutavad lehte ostma, seega tegi ringhääling ajakirjandusele reklaami."³ Selleks andis tõuke just Eesti Ajakirjanike Liidus peetud suur koosolek.

¹ Vrd. "Uudisleht" nr. 62, 4.X 1930, lk. 4.

² "Raadio" nr. 30, 7.IX 1934, lk. 298.

³ Jutuajamisest 1964.a. kevadel.

Kolmekümmendad aastad olid üldse ajaks, kus ajakirjandus ja ringhääling panid rinnad kokku, et proovida, kes lööb keda. Žurnalistika ajaloo pretsedenditu sündmus oli sellal Ameerika Ühendriikides peetud pressi ja ringhäälingu vaheline sõda.

Ajendiks sai päevauudis. Ringhääling võitis kuulajaid algselt peale just operatiivse uudiste levitamisega (raadiot kasutati selleks veel varengi - Vene-Jaapani sõja sündmuse kommenteeris "New York Times" esimesena maailmas tänu raadiotelegraafiale). Esimene saade maailma vanimaks peetavast ringhäälingu-jaamast KDKA oli ka päevauudis.

Ajalehedki olid huvitatud sündmuste kiirest ülekandmisest.

"Kuid eesmärgiks polnud mitte avalikkuse, vaid üksiku ajalehe varustamine uudistega. Viimaste eetrissepaiskamine näis olevat ähvarduseks ajakirjanduse huvidele. 1933. a, keeldusid kolm tähtsamat agentuuri - Associated Press, United Press ja International News Service - teenindamast raadiojaamu. Viimased katsetasid luua oma iseseisvaid uudiste kogumise organisatsioone, kuid olid peagi kitsikuses. Tulemuseks oli Press-Raadiobüroo sisseseadmine (1934-1940), mis lubas raadiojaamu anda uudiseid ainult lo minutit päevas, kusjuures uudis pidi olema varem avaldatud ajalehes. See ennoolematu korraldus, mis nii jõhkralt ignoreeris avalikkuse huve, lõppes alles 1940. Sellal, kui pressiühingud hakkasid jälle raadiojaamu teenindama, oli juba ilmne, et ringhääling rohkem stimuleerib lugema ajalehte kui mõjub neile halvasti."¹

Niisiis, ajakirjandus võitis sõja ainult näiliselt. Euroopas oli ringhäälingu ja ajakirjanduse vahetõrje paremini korraldatud:

"Rahvusvaheline ajakirjanduse konverents Brüsselis möödunud aasta sügisel asus seisukohale, et ajakirjandusel pole mõtet ega tarvidustki võidelda ringhäälingu vastu, eeskätt viimase informatsiooni-teenistuse pärast, vaid mõlemal tuleb asuda koostööle, et luua täielisem vorm ja aparatuur avalikkuse teenimiseks. Peatoimetaja H. Tammer, kes konverentsil esindas Eesti ajakirjandust, ei lisa oma ülevaates konverentsi tööst "Öitsituledes" mingeid endapoolseid kommentaare, millest võib

¹ Sydney W. Head, Broadcasting in America, Boston 1956, lk. 138-139.

järeldada, et ta Eesti ajakirjanduse esindajana täiel määral pooldas konverentsi seisukohti. See oleks ka täiesti loomulik, kuna meie ringhäälingu informatsiooniosa on sedavõrd piiratud, et see ajakirjandusele ei või teha mingit konkurentsi. Pealegi ei etenda meie ajakirjanduse juures uudisteäri sedavõrd olulist osa kui paljudel teistel maadel. Lõppeks ei või meil ringhääling ajakirjandusele olla võistlejaks reklaamigi alal, kuna ta oma nii-kui-nii väikest reklaamiosa on järjest piiranud veelgi. Kui kõigist neist asjaoludest ja kaalutlustest hoolimata ajakirjanduse ja ringhäälingu vahel nii meil kui ka mujal valitseb teatud pinevus, siis on see küll seletatav ainuüksi sellega, et ajakirjandus pole veel suutnud harjuda uustulnukaga oma tegevusväljal, kus ta seni olnud ainuvalitsejaks. Avalikkuse huvides, mille teenimist ajakirjandus peab oma õilsamaks ülesandeks, peaks ta siingi ringhäälingule osutama küll enam leplikkust.¹

"Päevalehe" peatoimetaja Harald Tammeri (esimese Eesti ajakirjanikuna esines ta juba 1927.a. ringhäälingus) artikkel kandis pealkirja "Ajakirjandus, raadio ja helifilm".² Et see on ainus põhjalik artikkel, mis käsitleb ajakirjanduse ja ringhäälingu vahetõrda spetsialisti pilguga, siis tutvuge sellega lähemalt.

Artikli autor väidab, et see on tardunud, aegunud suhtumine, justkui eksisteeriks ajakirjandus ainult paberil. Tõepoolest, retooriline küsimus - võib-olla on tulevikus raadioreportaaž informatsiooniteenistuse põhialuseid? - ongi tänapäeval kinnitust leidnud.

Belgias 22.-25. okt. 1934 peetud rahvusvaheline ajakirjanduse konverents väljendas end nii: võidelda uute žanride vastu on asjatu, vaja on neid liita ajakirjanduse seniste vormidega. Raadio ja muud vahendid ainult ergutavad inimeste huvi ajakirjanduse vastu.

Konverents töötas välja alused ajakirjanduse, ringhäälingu ja filmi koostööks, mis pidid olema materjaliks valitsustele

¹ "Ringhääling", Tallinn 1935, lk. 45.

² "Õitsituled" XII, 1934, lk. 27-28.

ja valitsuste esindajatele neist sõltuvates seadustes ja konventsioonides kasutamiseks. Konverentsist võtsid osa 18 maa rahvuslike ajakirjanike liitude esindajad. Paljudel neist olid valitsuste volitused. Kõrvuti ajakirjanikega viibisid kohal raadio-eriteadlased, juristid jt. Mitmeaastase eeltöö järel lepiti kokku:

1) Tegelikult puudub konkurents trüki- ja sõnaajakirjanduse vahel. Nad peavad teineteist abistama, et paremini teenindada informatsiooni alal ühiskonda.

2) Kõigi maade raadiosaatjatele soovitati hankida kaadrit kutseliste ajakirjanike seast. Leiti, et on vaja suurendada raadioreportaaziga tegelevate ajakirjanike ettevalmistamist kas raadioülekannetega seotud asutuste või ajakirjanike liitude initsiatiivil.

3) Hoida reklaam eemal ajakirjandusest.

4) Moraalsed ja juriidilised põhimõtted peavad kehtima ka ringhäälingus: esikohal olgu objektiivsus ja erapooletus. Raadioreportaazi puhul aga peeti soovitatavaks piirata saatejaamade arvu ja rõhutati, et raadiosõnum olgu lühike (välja arvatud suure sotsiaalse tähtsusega ülekanded).

5) Võtmata põhimõttelist seisukohta raadiotsensuuri kohta, soovitas konverents tsensuuriga tegelda vaid kutselistel ajakirjanikel.

Raadioreportaaz oli sellal ajakirjandusega võrreldes soodustatud tingimustes autorikaitse alal, tegelikult isegi vabastatud kulukast honorarist ilukirjanduse suhtes. Konverents ot-

gustas: võtta revideerimisele Berni konventsioon ja raadioreportaazide ning ülekannete kohta kehtima panna samad tingimused nagu ajakirjanduses (samuti juriidilise vastutuse normid nii eraisikute kui ka riikide suhtes).

Kahjuks viimane soovitus - võtta raadioinimesed senise ajakirjanike liidu perre liikmeks - jäi Eestis ellu viimata. Kuigi konverentsi otsused on puhtkodanlikud, on neis ka palju progressiivset.

1939.a., kui Voldemar Mettuse käest küsiti, kas ringhääling ja ajakirjandus on teineteisele konkurendid, vastas ta:

"Ei. Kui ringhäälingus on olnud mingi loeng ja see hiljem ilmub ajakirjanduses, siis loeb rahvas seda meeleldi, sest ühekordse kuulamisega ei saa teadagi süveneda asja tuuma. Kui aga artikkel on enne lehes ilmunud ja teda siis ringhäälingus ette loetakse, siis see kuidugi ei lähe."¹

Probleem oli seega lahendatud. See paistab silma ka ajakirjanduse heatahtlikust hoiakust, kuigi ringhäälingust ei tehtud nii palju juttu kui kolmekümnendate aastate algul ja riigistamise päevil, ei olnud ringhääling nii tagaplaanil kultuurielus kui tänapäeval. Elevust tekitasid Türi suursaatja ehitamine, rahvusvahelised ringhäälingukonverentsid jne.

Nagu kogu kodanlikku ajakirjandust, nii iseloomustab seda laadi artikleidki see, et rõhuv enamik autoreid jääb anonüümseks. Järgmise grupi moodustavad pseudonüümid. Neid on kümnete kaupa: Paispool, -Ham-, Poligon, -aa-, Homo, -ste, Kuulaja (Raadiokuulaja), Nuki, Radist, Audion, Lillendal jne.jne.

Enamik neist ei õnnestunud desifreerida isegi EHSV TA Pr.R. Kreutzwaldi nim. kirjandusmuuseumi pseudonüümide kartoteegi

¹ "Raadioleht" nr. 43, 27.X 1939, lk. 8.

abiga. Võimalik oli kätte saada vaid kirjanike Tõnis Braksi (Heini) ja Richard Janno (Juhan Pahlbärk), kultuuritegelase Oskar Gustavsoni (Mos Kiito), kunstnik Ants Laikmaa (Vox populi) ja raadiomeeste Rjurik Esopi ("Onu x") ning Fred Olbrei (Dy, Ringliin, Don a Clara, Chy jt.) varjunimed.

Viimased kaks kirjutasiid põhiliselt küll oma nime all, samuti nagu K. Kesa, H. Kompus, K. Reinmann, J. Rummo ja arvestajad A. Üksip ning J. Aavik. Neid, kes ei kartnud kirjutisele oma nime alla panna, oli kahjuks aga kõige vähem.

2. Raadioalasest kirjandusest

Esiteks perioodikast. Sissejuhatuse alapeatükis "Raadioklubid, -ühingud jm. organisatsioonid" oli juttu ajakirja "Eesti Raadio" esimesest ja viimasest numbrist 1924.a. ning tartlaste asutatud "Raadiost".

See raadioalane ajakiri (põhiliselt tehnilise kallakuga) ilmus edaspidi (kuni 1928.a. aprillini) juba kirjastuse "Raadio" väljaandel nädalalehena Tallinnas (trükiti aga endiselt Tartus). Toimetus asus algul Pikk tänav 43, hiljem "Estonia" majas.

Märkimisväärne on 1927.a. koostöö ringhäälinguga: esmaspäeva õhtuti esinesid toimetaja insener A. Põdrus ja tähtsamad kaastöölised F. Olbrei, K. Kesa ja E. Tomingas vestetega "Raadiost". See üritus jäigi viimaseks ja 1931.a. kurdeti:

"Liiga vähe on seni ringhäälingud rõhku pannud koostöö peale raadioajakirjandusega; sama etteheidet peab ka raadio-

ajakirjandus omaks võtma. Raadioajakirjandus peaks "nägemise" vahemeheks olema ja teksti selgitustes nii sõnas, kui pildis, täiendama ringhäälingu saatekava. Hoopis teistsuguseks muutub näit. loengu kuulamine, kui kuulaja samal ajal loengusse puutuvaid pilte ajakirjast vaadata saab ja lõpuks isegi loengut, mida ta vast täielikult kuulata ei võinud, lühidas kokkuvõttes ajakirjast veel kord lugeda võib. Hoopis teistsuguseks muutuvad ka loengute võimalused ringhäälingule: sel teel avaneb võimalus ka niisugusi loenguid raadio teel edasi anda, mida ilma piltide ehk joonestusteta sugugi teha ei saaks."¹

Et lugejate arvu tõsta, kasutati reklaamiks klassikalist vahendit - preemiaid. Kes neljast ristsõnast kolm õigesti lahendasid, nende vahel loositi välja 5 raadioaparaati (kokku 15 000 marga väärtuses). Nähtavasti isegi see ei aidanud, sest järgmisel aastal on tegu jälle ajakirjaga.

Kirjastus andis 1928.a. välja veel 16 numbrit "Raadio-Nädalat". See ilmus pühapäeviti "Estonia" ruumides, toimetas K. Kesa.

Tartus häibus samal ajal Hermann ja Arnold Illissoni ajakiri "Raadiolained", mida ilmus vaid kolm numbrit. 20. märtsil 1927 hakkas ilmuma "Raadio-Nädalleht", millest lõpuks kujuneb regulaarne raadioalane nädalaleht. Tehnilist osa toimetas C.M. Freiberg, kes oli mitme sellealase raamatu autor. Aastail 1928-1931 ilmus väljaanne "Raadiolehe" nime all.

Aastaid kestis varjatud ja avalik võistlus 1930.a. detsembris ilmunahakanud "Raadioga". Näiteks kirjutas "Raadioleht" "Ajakirjanduse ülevaates":

"Raadioleht" on seni raadiohuviliste teenistuses seisnud, ainult nende huvisid kaitsnud - mida kahjuks naaber enda kohta öelda ei saa."²

¹ "Raadio" nr. 9, 1931, lk. 115-116.

² "Raadioleht" nr. 24, 14.VI 1931, lk. 7.

Ironiliselt suhtutakse samas artiklis H. Mäe isikusse:

"Ei võigi kõike nõuda isikult, kes niigi ametitega ülekoormatud ja kes peale selle veel ajakirjanduses "mitmel alal" peab tegutsema."¹

Sõnasõda "Raadioga" lõpetas siiski "Raadiolehe" ilmumise, ei jõudnud ju nii väike kuulajaskond sellal ülal pidada kahte ajalehte. Ilmselt oli "Raadiol" üksigi raskusi, sest 1933.a. ilmus ta mõnda aega vaid kord üle kahe nädala.

Seoses ringhäälingu riigistamisega esitati uusi nõudmisi ka raadioajakirjandusele: "Uue alana peaks ringhääling end avaldama rohkem kirjas. Senini on selle tänuvääriva ülesande omale võtnud ajakiri "Raadio", tuues sisukokkuvõtteid näidendeid, opereid, andes selgitusi muusikateoseid jne. Asja peaks korraldama veel täielikumalt. Lektorile ei tekitaks suuri raskusi nädalas läbivõetavale ainule ajakirja toimetusele vasta-tabeli esitamine. Jälgides loengut ja tabelit üheaegselt saame ettekandest maksimaalse kasu. Reisikirjeldusi on hõlbus jälgida samase väikese kaardikese abiga. Võiks jätkata kunagi alustatud laste ehitustunde visandega ajakirja veergudel. Ajakirja abiga võiks pidada ringhäälingu kaudu raadiotehnilisi loenguid, leides ajakirjast selgitavaid jooniseid. Keelätundi- lektorid võiks avaldada tarvilikke kirjalikke ülesandeid ja selgitusi, vältides sellega ettekande aega ja muutes õppetööd produktiivsemaks. Teiselt poolt oleks ka kuulajail võimalik enda mõtteid avaldada, mis peaks kontakti kuulajaskonna ja ringhäälingu vahel."²

"Raadiole" ilmus 20. septembril 1935 konkurent "Ringhäälingu-
gujaamade saatekavade" näol (1936.a.-st "Raadio Saatekavad.
Film. Teater"). "RS" ilmus igal reedel. Selle raadiolehe kaas-
tööliseks oli ka Jänkimees (Evald Taamlaan). Jänkimees tundis
hästi F. Moori, kiitis tema diktsiooni ja kirjutas temast mit-
mel korral ajalehtedele.

"Raadio" vastas sellele värvilise kaane ja väljalõigatava
"Muusikaleksikoniga". 1936.a. lõpus hakati "Raadios" andma
ülevaateid iga päeva tähtsamatest saadetest nii Eesti kui välis-

¹ "Raadioleht" nr. 24, 14.VI 1931, lk. 7.

² "Raadio" nr. 45, 21.XII 1934, lk. 432.

maa saatekavadest. Meie ringhäälingu 10 aasta juubelinumber anti välja 50-leheküljelisena jne.

25. novembril 1937 alustas jälle ilmumist "Raadioleht" (vastutav toimetaja Karl Kesa, kes, muide, oli ka "Radio" tegevtoimetajaks saanud). Oodatud konkurentsi teravnemist aga ei toimunudki.

1. detsembril 1937 olid Eesti perioodilised väljaanded tõstnud oma hindu. Aasta hiljem otsustasid ka raadioajakirjad "Radio", "Raadioleht" ja "RS" oma hinda tõsta 15 sendini.

Selliste hindadega väike Eestimaa kolme raadioajalehte toita ei jõudnud. Jäi järgi vaid "Raadioleht", mille väljaandmise võttis Riigi Ringhääling 1. jaanuarist 1939 oma kätte.¹ Sellest päevast peale sai ja jäi ainsa raadiolehe tegevtoimetajaks kuni 1941. aastani Aleksander Illi.

"Raadioleht" ilmus 1939.a. suurendatud formaadis 24-leheküljelisena. 1940.a. muudeti lehe formaat taas selliseks, millisena olid eelkäijad varem ilmunud, maht kasvas aga 32-lk-likseks. Uus peremees kirjutas avanumbris:

"Riigi Ringhääling" ei taotle "Raadiolehe" väljaandmisega ärilist kasu, vaid kõik see, mida teenib leht, kasutatakse lehe sisu ja välisilme tõstmiseks."²

Et ajalehe küekäigu eest tõesti hoolt kanti, näitab fakt, et koostöös raadiofirmade ja kohalike raadiotöösturitega pandi 1939.a. välja isegi 20 (kokku 2000 krooni väärtuses) ja 1940.a. 32 auhinda (kokku 1500 krooni väärtuses). Preemiad kuulusid

¹ Vrd. "Raadioleht" nr. 52, 29.XII 1933, lk. 2.

² "Raadioleht" nr. 1, 6.I 1939, lk. 2.

väljalcoosimisele nende raadiokuulajate vahel, kes vormistasid ajalehe tellimise hiljemalt jaanuaris (1939.a.) või veebruaris (1940.a.). Viimasel aastal eraldati "Raadiolehe" väljaandmiseks 62 850 krooni, mis tema väikese tiraaži - 9800 kuni 16200 eksemplari - juures oli märkimisväärne.¹

Käesoleval ajal ilmub "Raadioleht" 4-leheküljelisena. Tema kodanliku aja eelkäija oli juba seetõttu mahukan, et ta sisaldas 20 riigi raadiosaatekavad. Saksamaalt toodi ära 12, Itaaliast 7, Inglismaalt 5, Soomest 4, Austriast, Poolast, Rootsist ja Lätist 3, Norrast, Taanist, Hollandist, Tšehhoslovakiast ja Leedust 2, Belgiast, Rumeeniast, Šotimaalt, Ungarist, Jaapanist, Jugoslaaviast ja Šveitsist 1 raadiojaama kava (peamiselt muusika).

Pealkirjade all "Märkneid saatekavast", "Päevast päeva", "Nädala saatekavast" või "Pilk saatekavasse" iseloomustati nädala huvitavamaid saateid. Rubriigis "Nädala orkestrikontserdid" räägiti olulisematest muusikasaadetest ja esinejatest.

Tihti tõsteti esile ka päeva tähtsamad saated - kas rubriigina "Soovitame jälgida" või "Mida täna kuulata" või lihtsalt tõmmati ruut saatekavas vastava saate ümber.

"RS" kurtis 2. aprillil 1937, et raadioalase kirjandusega on lugu halb: kuukiri ei ilnu (ajakiri "Raadiotehnika" ilmus vaid lühikest aega), puuduvad ka vastavad õppe- või käsiraamatud.² Ega edaspidigi lugu ei paranenud. Kogu kodanliku perioodi vältel ilmus vaid kümnekond tehnilise sisuga raamatut.

Aastaraamatud "Ringhääling" ilmusid a. 1929 ja 1935. Need

¹ Vrd. ORRKA f. 1354, nim. 3, s.-ü. 47, l. 336 ja 420.

² Vrd. "RS" nr. 14, 2.IX 1937, lk. 1.

K R O C N I K A

- 1921.a. sügis - Eestis demonstreeriti esimest korda raadioapa-
raati;
- 1923.a. lõpp - valmis Haapsalu raadiotelegraafijaam;
- 1923.a. 22.XI - postitöötaja J. Rikand lõi sõna "ringhääling";
- 1924.a. 16.I - esimene oletatav saade Haapsalust;
- 1924.a. 26.IV - raadiokomitee esimene istung;
- 1924.a. 11.V - seni teadaolev esiksaade Haapsalust;
- 1924.a. 17.V - asutati esimene raadioalane organisatsioon
"Eesti Raadio Klubi", mis andis välja esimest
raadioalast ajakirja "Eesti Raadio";
- 1924.a. suvi - Rootsi firma lühiajalised katsesaated Tallinnas;
- 1924.a. 22.VII - teine katsesaade Haapsalust;
- 1924.a. 1.XI - asutati osühisus "Raadio-Ringhääling";
- 1925.a. 27.IX - kolmas katsesaade Haapsalust;
- 1925.a. 18.XII - anti välja raadioseadus;
- 1925.a. september - 1926.a. märts - katsesaated Tallinnast;
- 1926.a. 18.XII - alustas tööd Kopli raadiojaam, regulaarse
ringhäälingu algus;
- 1927.a. 1.I - kuulajatelt alustati raadiomaksu võtmist;
- 1927.a. 6.II - Felix Moor asus ringhäälingusse tööle;
- 1927.a. 12.II - F. Moor luges ette esimese deklamatsiooni;
- 1927.a. 16.II - F. Moor korraldas esimese lugemistunni;
- 1927.a. 5.V - F. Moori organiseeritud esimene lastetund;
- 1927.a. 9.V - moodustati saatekavakomitee;
- 1927.a. 1.XI - kolimine "Estonia" teatrimaja III korrusele;

- 1928.a. 19.II - F. Moor tegi esimese reportaaži (I raadio-
näituselt);
- 1928.a. 24.II - esimene kuuldemäng (A. Tammani "Koidikul");
- 1928.a. oktoober - Tartu ajutine raadiojaam alustas tööd;
- 1928.a. 21.XI - esimene kuuldemäng lastele (J. Kuulbergi
"Kui konnal kõht valutab");
- 1929.a. 28.IV - esimene avalik raadioõhtu "Estonias";
- 1929.a. juuli - Lasnamäel valmis nõukogude spetsialistide
ehitatud uus saatja, senine Kopli saatja
viidi Tartusse;
- 1930.a. 20.VI - spordireportaaž (kergejõustikust);
- 1932.a. 1.VI - Eesti astus Rahvusvahelise Ringhäälingute
Liidu (UIR) liikmeks;
- 1934.a. 30.VI - "Raadio-Ringhääling" lõpetas oma tegevuse;
- 1934.a. 1.VII - Riigi Ringhääling alustas tööd;
- 1934.a. juuli - loodi raadionõukogu;
- 1935.a. 28.II - esimene reportaaž välismaalt (F. Moor "Ka-
levala" loo-a. juubeliaktusel Helsingi
Messuhallis);
- 1935.a. 6.-8.VIII - I Balti riikide ringhäälingukonverents
Riias;
- 1935/36 - esimene kuuldemängude ja helitööde võistlus;
- 1936.a. 1.III - riigikogus võeti vastu häiretõrjeseadus;
- 1936.a. märts - Ameerikast jõudis kohale esimene heliplaadi-
seade;
- 1936.a. 25.-26.IV - I Eesti-Soome ringhäälingukonverents Hel-
singis;
- 1936.a. 13.VIII - Riigi Ringhääling saatis maale esimese aku-
laadija;
- 1936.a. 12.-14.IX - II Balti ringhäälingukonverents Kaunases;
- 1936.a. lõpp - II ja ühtlasi viimane helitööde võistlus;

- 1937.a. 15.XII - Türi raadiojaam alustas tööd;
- 1938.a. 13.-14.VI - III Balti ringhäälingukonverents Tallinnas;
- 1938.a. 10.VI - II Eesti-Soome ringhäälingukonverents Tallinnas;
- 1938.a. august - esimene reportaažiauto ("hõbehall") hakkas tööle;
- 1939.a. - Riigi Ringhääling sai esimesed magnetofonid;
- 1939.a. 15.-17. august - IV Balti ringhäälingukonverents Riias;
- 1939.a. sügis - viimane kuuldemängude võistlus;
- 1939.a. - alustati raadiomaja ehitamist.

K O K K U V Õ T E

I

1. Paar aastat pärast seda, kui Ameerika Ühendriikides ja Lääne-Euroopas oli ringhääling jäädavalt tööle hakanud, taotleti Eestiski oma raadio-organisatsiooni loomist. Ringhäälingu ideed propageeriti ajakirjanduses. Asuti ise raadiosaateid levitama.

Esimeseks katseks tuleks lugeda (fakt on seni avalikkusele tundmatu) Posti-Telegraafi-Telefoni Peavalitsuse (lüh. Postel) tehnikaosakonnast 16. jaanuaril 1924 Haapsalu raadiojaama kaudu antud proovisaadet. Eetrisse anti nii kõnet kui muusikat.

Seni teadaolnud esimene eestikeelne raadiosaade sai teoks 11. mail 1924. Selle ja järgmiste katsete (22. juulil 1924 ja 27. septembril 1925) organiseerijaks oli riigi raadiojaamade ülem E. Laurman.

Järjekorras teiseks "ringhäälingulinnaks" kujunes Tallinn. Juba 1924.a. suvel oli Toompeal lühemat aega katsetanud üks Rootsi firma (nähtavasti reklaami mõttes). Selle aparatuuri ostis ära 1. novembril 1924 asutatud osühisus "Raadio-Ringhääling" ja andis 1925.a. katsesaateid Pikk tn. 6 asuvast Reisibüroost.

Eeltoodust tuntumaks said eelpoolmainitud Laurmani organiseeritud saated Kreutzwaldi tn. 10 asuvast Posteli hoonest. Katse-
saadetele tuli 1926.a. lõpp, sest sellal oli juba otsustatud,

et ringhäälingumonopol kuulub eelnimetatud osaühisusele.

Osaühisuse liikmete arv polnud suur, tavaliselt võttis koosolekutest osa 30-40 inimest. Enamik osatähti kuulus kas rahameestele (metsakaupmees K. Tamberg, nurgaadvokaat J. Haarmann, ärimees E. Seim jt.) või ettevõtetele-organisatsioonidele (Ühistegeline Liit, Raadiokooperatiiv, Rahvapank jt.).

O/ü. juhatusse kuulus aastatel 1925-34 kolm kuni viis liiget. Need olid oma eesmärkidelt ja ühiskondliku positsiooni poolest erinevad inimesed: A. Tamm oli näiteks progressiivselt meelestatud seltskonnategelane (töötas algul Reisibüroos, hiljem kooliõpetajana Nõmmel), A. Kõva oli aga Tartu telefonivabriku direktor, A. Kapsi firma "Philips" esindaja Eestis jne. Väikekapitalistide kaasalöömise motiiv oli selge: äri.

2. Regulaarseid ringhäälingusaateid alustati 18. detsembril 1926. Seega edestas kodanlik Eesti Hiinat, Indiat ja Türgit (kõik 1927.a.), Indoneesiat (1934), Egiptust (1931), Kreekat (1932) ja praegusi sotsialismileeri maid Rumeeniat, Bulgaariat (mõlemad 1929) ja Albaaniat (1939).

Eestiga enam-vähem samal ajal hakkas ringhääling regulaarselt tööle veel viies praeguses liiduvabariigis (Gruusia, Leedu, Aserbaidžaaani ja Armeenia NSV ning Karjala ANSV), kolmes tänases sotsialistlikus riigis (Poola, Kuuba, Mongoolia), Slovakkias ja Haiitis.

3. Esimene ringhäälingujaam alustas tööd "allüürnikuna" Koplis, Posteli rannasaatejaama hoones. Studio asus tavalises korteris Pikk tn. 43. Neli ruumi olid külalistele ooteruumiks ja

esinemispaigaks, teadustajale ja tehnikule tööruumideks. Selline ruumikitsikus takistas tööd ja 1. novembriks 1927 üüriti "Estoniast" uued ruumid. Teatrimaja jäi nüüd ringhäälingu asupaigaks ligikaudu kaheks aastakümneks.

Kopli raadiojaam oli väikese võimsusega (2,25 kW, antennis 0,7 kW) ja asus madalal. Seepärast telliti Nõukogude Liidust uus ringhäälingusaatja Lasnamäele. Leningradis asuv Madalpinge Trust ehitas selle valmis 1929.a. suveks.

Uus saatja ei õigustanud talle pandud lootusi halva asukoha ja konstruktsiooniliste puuduste tõttu, mis olid tingitud Nõukogude spetsialistide vähestest kogemustest. Senise 408 m asemel kasutati nüüd lainepikkust 296,15, lühemat aega ka 401 m, 441,2 m ja 500,8 m. Lainepikkuse vahetamine näitab aga ringhäälingusaatjat halvast küljest.

Lasnamäe saatja võimsus oli 5 kW, kuid kuuldavuse tõstmiseks tuli seda varsti tõsta 10 kW-le, siis koguni 20-le (modulatsioonipuhtuse säilitamiseks alandati võimsus peagi siiski 12 kW-le).

Aastatel 1934-1937 töötas Lasnamäe jaam lainel 410,4 m ja kui see lainepikkus määrati vastsele Türi saatjale, siis kohaliku, Tallinna raadiojaamana 219,6 m-l (nüüd juba enam-vähem sellesama võimsusega, millega alustati tosin aastaid tagasi Kopli poolsaarel - 1,2 kW).

Võib tekkida küsimus, miks ei ehitatud kümne aasta jooksul raadiojaama sisemaale. Geograafiliselt soodsas kohas asub näiteks Tartu. 1928.a. lõpus tehnik V. Luha poolt ehitatud aju-

tine 0,35 kW-ne ja hilisen abisaatja (1930.a. kevadel hakkas Tartus tööle senine Kopli raadiojaam) oli kuuldavuselt peaaegu võrdne Tallinna palju suurema jaamaga. Kokkuhoiust lähtuval "Raadio-Ringhäälingul" oli vastuvõtmatu aga see, et siis oleks tulnud luua kaabelliin Tallinna teatrite, riigikogu jm. hoone- tega, lisaks puudusid Tartus ka vastavad ruumid.

4. Esialgu anti kava (heliplaadid, trio, päevauudised, kõne, trio või heliplaadid) iga päev kella 18-21, kusjuures poole saatemahust - ja seda tänapäevani - hõlmas muusika.

Et "Raadio-Ringhäälingu" juhtkond lähtus põhiliselt kasusaamisest, siis püüti saatekava kokku panna võimalikult odavalt. Selline äriiline suund ja kogemuste puudumisest tingitud oskamatuse kutsusid esile raadiokuulajate rahulolematuse. Kui lisada juurde halb kuuldavus Eesti äärealadel (saared, Petserimaa, Narva ümbrus), siis on arusaadav kuulajate arvu visa kasv ja isegi ajutine tagasimineku. Kui 1929.a. oli abonente 15360, siis 1930.a. 13440; 1932.a. oli abonente 16177, järgmisel aastal aga 15135. Selline nähtus oli pretsedenditu Euroopas ja tõenäoliselt kogu maailmas.

Kuulajaskonna kasvu pidurdas ka Euroopa keskmisest kõrgem abonementmaks (esialgul 6-18 krooni, hiljem 9-15 krooni aastas). See kutsus esile tuhandetesse ulatuva loata kuulajate, nn. raadiojäneste arvu.

5. Arvestades kuulajate nurinat ja saatekava taseme ning mahu (1927.a. 3 tundi 31 minutit, 1933.a. 5 tundi 44 minutit) visa edasiminekut, mis ähvardas mõjutada riigi reputatsiooni, otsus-

tas 1934.a. kevadel fašistliku riigipöörde toimepannud Konstantin Päts eraringhäälingule lõpu teha. 1. juulil 1934 alustas tööd juba Riigi Ringhääling.

Jättes kõrvale poliitilise aspekti (sellest edaspidi), võib ringhäälingu riigistamist aina tervitada. Saatemahd kasvas peaaegu 9 tunnini päevas, kuulajaid oli 1940.a. ligi 100 000 (maailma mastaabis asus Eesti oma raadioaparaatide arvu poolest 1000 elaniku kohta esimese kahekümne seas), saatekava sisuline ja tehniline tase ei jäänud enam maha Euroopa keskmisest.

Hinnatav oli kiire tehnika progress, milleta poleks olnud mõeldav kvaliteetne ja operatiivne programm. Murranguliseks osutus just 1936. aasta.

Märtsikuus jõudis Ameerika Ühendriikidest päralt esimene heliplaadiseade. Plaadilõikaja töötas revolutsiooni ringhäälingus. Kui seni olid eranditult kõik saated (peale heliplaadimuusika) otse eetrisse läinud, siis nüüd oli võimalik ka ise heliplaate valmistada. Riigi Ringhääling muretses ka heliplaatide sünkroniseerimisseadme reportaažide ja teiste saadete katkestamatuks ülekandmiseks.

Kui heliplaatide valmistamise aparaat maksis 5000 krooni, siis järgmine ost kujunes kaks korda kallimaks. 1938.a. augustis tegi esimese sõidu reportaažiauto, mis sai oma värvuse tõttu kohe nimeks "höbehall".

Baltimaade esimene raadiobuss kergendas tohutult raadiomeeste tööd. Eestimaa käidi risti ja põiki läbi. Salvestatud materjal (algul lakkplaadil, hiljem magnetofonilindil) töötati kodus ümber reportaažideks, olukirjeldusteks jm. Suure Isamaasõja

päevil teenis meie auto Leningradi raadiotöötajaid kuni hävimiseni otsetabamuse läbi Volhovi rindel.

1936.a. nägi kauaaegne ringhäälingu tehniline juht F. Olbrei Berliinis esmakordselt magnetofoni. Paari aasta pärast sai ka Riigi Ringhääling kaks katseeksemplari, mis olid ühtlasi esimesed Baltikumis. Enne nõukogude võimu kehtestamist oli neid Eestis 8 ("hõbehallis" 2, Tartus 2, stuudios 4 - kaks töös ja kaks varus), kõik firma AEG töö. Üks neist magnetofonidest jõudis ka tagalasse ja osutas sõja ajal Nõukogude ringhäälingule suuri teeneid.

Maal elunevate kuulajate seisukohalt tähtis sündmus on jälle seotud 1936. aastaga: 13. augustil saatis ringhääling välja esimese akude laadimise seade. Nimelt oli raadionõukogu 1936.a. jaanuaris tellinud Ühendriikidest loo 25-vatilist tuuleturbiini. Nende baasil asutati järgneva nelja aasta jooksul üle 300 akulaadimispunkti. Tänu akulaadijatele kasvas raadiokuulajate arv maal jõudsasti.

Soomest hangiti akustilised mõõteaparaadid, uuendati liinide juhtmestik, soetati veo- ja sõiduauto, seati üles kaasaegsed mikrofonid ja võimendusseadmed. Kõik see näitab, et Riigi Ringhääling suhtus tõsiselt oma tehnilistesse alustugedesse.

6. Kui ringhääling alustas tööd, siis tuli osühisuse asjaajaja-direktoril H. Oll-Reinsonil ja juhatuse esimehel A. Tammel vaheldumisi täita ka teadustaja kohuseid ning viimasel olla ühtlasi lektoriks: "Raadio-Ringhääling" ei värvanud esialgu ametisse (peale 3 muusiku) ühtki koosseisulist loomingulist töötajat.

1927.a. veebruaris asus tööle Felix Moor, kellel olid suurepärased eeldused raadiotööks: laitmatu diktsioon, teatris omandatud näitleja-lavastaja kogemused, suur eruditsioon, kaasasündinud anne improvisatsiooniks, keelteoskus, hea maitse ja entusiastlik töötahe ning -võime.

F. Moorist sai ühes isikus diktor, toimetaja, lavastaja, deklamaator, reporter, tõlkija, raadioõhtute konferansjee ja palju muudki. Alles kolmekümnendate aastate lõpul sai ta pühenduda põhiliselt kuuldemängude lavastamisele.

Riigi Ringhäälingu direktoriks määrati hea tehnikatundja ja organisaaatori võimetega insener Fred Olbrei. Riigi Ringhäälingusse tulid tööle veel staažikas pedagoog Jaan Runmo (töötas lastesaadete toimetajana kümnekond aastat), "Estonia" ooperilavastaja Hanno Kompus (temast sai saatekava üldjuht), kirjanduslike kalduvustega Gert Helbemäe; muusikasaateid hakkas toimetama Fromhold (Vardo) Holm, kes ühtlasi oli teadustajaks. Diktoriteks olid lühemat ja pikemat aega veel Erika Veidenbaum (Viirsalu), Ira Lebas, Juhani Reisik, Rolf Stafenau jt.

Informatsiooniteenistus oli päevauudiste toimetaja Karl Kesa ja peamiselt spordisaadetega tegeleva Ago Kase hooleks. Suure töö tegid ära mittekoosseisulised toimetajad-reporterid Heino Mikkin, Aarne Viisimaa ja mitmed teised.

Väga tugev oma koosseisult oli tehniline personal (tehniline juhataja A. Lossmann, laboratooriumi juhataja L. Stürmer, insenerid H. Esop ja A. Sillart, stuudio vanem-valveametnik E. Mägi, tehnikud E. Fuusepp, B. Kraeman, F. Ilves, Türi saatejaama juhataja G. Männik jt.), kelledest mitmed töötavad seniajani ring-

häälingus või on TPI õppejõud.

Koosseisust rohkem kui kolmandiku moodustas orkester, mis oli 1940. aastaks kasvanud ligi 40-liikmeliseks. Kohalike dirigentide kõrval juhatasid ka külalised (vähemalt 14 maalt), sealhulgas Igor Stravinski.

7. Et kaitsta Eesti õigusi rahvusvahelisel areenil, võeti osa ülemaailmsetest raadiokonverentsidest Washingtonis (1927), Brüsselis (1932) ja Kairos (1938), Euroopa ringhäälingukonverentsidest Prahast (1929), Luzernis ja Montreux'is (1939), samuti rahvusvahelistest ringhäälingukonverentsidest Genfis ja Londonis (1934), Pariisis (1936), Berliinis (1937), Brüsselis ja Nizzas (1938).

Ringhäälingu alal Eestil peaaegu puudusid sidemed Nõukogude Liiduga. Küll aga eksisteeris tihe koostöö teiste Balti riikide ja põhjanaabriga. Läti ja Leeduga peeti neli ringhäälingukonverentsi (1935.a. Riias, 1936.a. Kaunases, 1938.a. Tallinnas, 1939.a. Riias), anti ühiselt nn. Balti ja Euroopa kontserte.

Soomega peeti kaks konverentsi (1936.a. Helsingis ja 1938.a. Tallinnas), ühtlasi - nagu lätlaste ja leedulastegagi - organiseeriti reportaaže, vahetati soliste ja tutvustati ka muul teel vastastikku oma elu.

8. Kuulajaskonna arvu kasvu pidurdas traatringhäälingu puudumine. Õntusiastide püüdlusi mitmel pool maakohdades häiris riigiorganite vastutöötamine, kes polnud huvitatud odavast vastuvõtusüsteemist.

II

Ametlikult oli Eesti ringhääling poliitikast vaba asutus, kes ei pidanud teenima ühegi klassi huve. 1932.a. väljaantud "Raadiomäärustik" kinnitas, et "saatekava peab olema erapoolc-
tu".

Loomulikult ei saa ükski kommunikatsioonivahend olla ühiskonnast sõltumatu. Kuigi osaihisuse "Raadio-Ringhääling" saatekava oli aastatel 1926-1934 küllaltki juhusliku iseloomuga, olid saated kantud kodanlikust ideoloogiast. Otseselt avaldus see mitmesugustes natsionalistliku kallakuga üritustes, kodanliku vabariigi aastapäeva aktuste ülekannetes, idealistliku filosoofia loengutes, reportaažides kodanliku koorekihi ballidelt, kaudselt aga kogu informatsioonipoliitikas ja saadete üldsuunitluses. Saatekavas puudusid tööinimest erutavad probleemid.

Kuid ei tohi unustada, et "Raadio-Ringhäälingu" ajal ei kasutatud eetrit sihipäraseks ideoloogiliseks kasvatamiseks, nii nagu seda edaspidi tehti Riigi Ringhäälingus. Poliitiliste saadete koostamiseks polnud sellal mingeid koosseise. Poliitilise suunitluse määras sageli esineja enda tõekspidamine või saatekavakomitee soovitus.

"Raadio-Ringhääling oli eelkõige äriettevõtte, kellel oli esiplaanil mitte niivõrd rahva kasvatamine, kui võrd dividendid (1927. a. oli näiteks "Raadio-Ringhäälingu" puhaskasu 2 668 039 marka). Selline dualism **äri + ideoloogia** on enamikus kapitalistlikes riikides püsinud tänapäevani. Sellega on seletatav ka aeg-ajalt kostev kriitika valitsevate ringkondade aadressil, sest mida

menukamad on saated, seda suurem on sissetulek.

Riigi Ringhäälingu moodustamisega muutus olukord aga päeva-pealt. Riik eraldas ringhäälingu tegutsemiseks summad, sest ta oli huvitatud tugevast propagandaorganist, mis aitaks kindlustada Pätsi-Laidoneri diktatuuri ja nn. omariiklust. Algas läbi-möeldud mõjutamisperiood. Tõsi, ka nüüd jäi ringhäälingu perso-nal suhteliselt tagasihoidlikuks, peamise töö tegi ära propa-gandatalitus.

Riigi Ringhäälingu esimene põhimäärus kordas üldjoontes eel-käija oma, kuid juba ilma sõnata "erapooletu". Vastupidi, põhi-määruses olid sätted, mis nägid ette klikivalitsuse poliitika igakülgset populariseerimist raadiokuulajate hulgas.

Eeskuju näitas riigivanem Päts: aastatel 1935-1940 oli ta üks agaramaid esinejaid, astudes mikrofoni ette enam kui paari-kümnel korral. Pätsi poolt rajatud "Isamaaliit" organiseeris te-ma raadiokõnede ajal üle kogu riigi ühiskuulamisi.

Nendel aastatel esinesid ringhäälingus rohkem kui ühel korral kokku 22 ministrit, piiskop H.B. Rahamägi, kaitseväe ülem J. Orasmaa, metropoliit Aleksander, kindral A. Tõnisson, mit-med naisorganisatsioonide juhid ja teised kodanlikud tegelased. Propaganda ülesandeks seati kodanliku kultuuri ja "rahvusaate" süvendamine.

Suurt muret tunti piiriäärsete vene rahvusest elanike pärast, kes kuulasid pidevalt Nõukogude raadiosaateid. Sellele vastu-kaaluks alustati 1937.a. juunis ettevalmistusi venekeelsete saa-dete andmiseks Tartu raadiojaamast. Nende saadete mõju jäi aga väikeseks.

Sellal kui ajakirjandus oli tsensuuri kontrolli all, ringhäälingus see ametlikult puudus. Sisuliselt polnudki tsensorit vaja - raadiotöötajad olid tollal ustavad kodanlikule korrale. Riigi Ringhäälingu personal oli teiste kultuuriala töötajatega võrreldes hoopis soodsamates tingimustes: juhtkonna keskmine palk 1936.a. oli 147 krooni, loomingulisel personalil 143 krooni kuus, edaspidi kasvasid palgad veelgi. Sellistes tingimustes (arvestades ringhäälingu personali kodanlikku kasvatust) oli valitsust isegi kaudselt kritiseeriva saate läbilipsamine harukordne, rääkimata kodanlusele vaenulikust mõttevaldusest.

Saatekava ideoloogilise külje eest kandis hoolt mitte üksnes ringhäälingu juhtkond, vaid ka saatekavakomitee, kuhu kuulusid sise-kohtuministeriumi (hiljem propagandatalituse), Ajakirjanike Liidu, Eesti Naisliidu, konsistooriumi jt. organisatsioonide esindajad.

Riigi Ringhäälingus lisandus juhtiva organina veel viieliikmeline raadionõukogu. Kui 1939.a. aprillis arutati riigivolikogus ringhäälingu tööd, siis konstateeriti: "Riigi, resp. valitsuse mõju ringhäälingu juhtimises ja töös on kindlustatud ringhäälingu konstruktsiooniga. Nõnda on raadionõukogu alalisiks liikmeiks riigivõimu ja riigiasutiste esindajaina teedeministri abi esimehena, riigisekretär abiesimehena, majandusministri abi, postivalitsuse direktor ja riigikontrolli esindaja."

III

Kuigi ringhääling kuulus kodanluse propagandavahendite arsenaali, ei tähenda see veel seda, et tohiks kriipsu peale tõmmata Eesti ringhäälingu 15-aastasele tegevusele. Leninlik kontseptsioon kodanliku kultuuri kahest osast kehtib siingi.

Tänapäeval tuleb kõigepealt hinnata suurt tööd, mida tehti rahvahulkade silmaringi laiendamisel ning esteetilisel kasvatamisel. Eelkõige mainigem **m u u s i k a l i s i** saateid, mis

olid kahtlemata Eesti ringhäälingu tugevaimaks küljeks.

Regulaarselt anti edasi umbes 60 helilooja muusikat, neist menukaim oli Pjotr Tšaikovski. Palju mängiti ka Rimski-Korsakovi, Skrjabini, Glinka, Rahmaninovi, Glazunovi, Borodini ja Mussorgski töid. Agar vene muusika propageerija oli töölistmuusika ühing. Muusikateadlase H. Kõrvitsa andmetel oli 30-ndate aastate teisel poolel nõukogude muusika ainsaks levitajaks Eestis meie ringhääling. Populaarsed olid Šostakovitši, Prokofjevi, Dzeržinski helitööd.

Lääne-Euroopa heliloojaist oli kahtlemata esikohal Ludvig van Beethoven, järgnesid Chopin, Liszt, Brahms, Schubert, Grieg ja Mozart. Eesti muusikast moodustas põhilise osa vanameistrite Tobiase, Kappeli, Türnpu, Lätte, Härma, Kreegi, Saare ja Elleri looming, kuid ei unustatud tiivustamast ka noori (E. Kapp, Tubin, Ernesaks, Päts, Brauer, Prohhorov).

Meie muusikaliste saadete tase oli rahvusvaheliseltki hinnatud. Hea maitsega muusikalise kava eest hoolitsesid saatekavakomitees järgemööda konservatooriumi direktor J. Tamm, orkestri dirigendid H. Schütz, R. Kull, A. Krull, helilooja J. Aavik. Oma sõna ütlesid ka hilisemad orkestrijuhid E. Võrk, P. Nigula ja O. Roots. Enam kui kümme aastat võideldi rahva maitse paranemise eest ja ei antud järele nendele, kes soovisid kuulda aina lööklaule.

Raadios esinesid silmapaistvad interpredid, keda lihtrahval polnud muidu võimalik kuulata: B. Hansen, H. Anton, M. Laid, E. Maasik, P. Pinna, A. Arder, K. Ots, H. Einer. Ringhäälingu orkestris mängisid tänapäeval hästi tuntud muusikamehed R. Merku-

lov, A. Karjus, R. Palm, B. Kotsensky, A. Sepp.

Lisaks ülekannetele "Estoniast" (1927.a. alates kanti üle Verdi, Aava, Tšaikovski jt. klassikute ooperid) oli ringhäälingu fonoteegis Puccini, Bizet', Rubinsteini, Gounod', Leoncavallo, Rossini jt. maailmakuulsuste ooperid maailma parimate teatrite esituses.

Erakordselt tähtis oli eesti muusika tutvustamine välismaal. See sündis nn. Balti ja Euroopa kontsertide kaudu, samuti solistide, nootide ja heliplaatide vahetuse teel. Et rahvusliku sisuga muusikaplaatidest oli suur põud, siis alustas ringhääling II maailmasõja eelõhtul eesti muusika heliplaadistamist.

Kahel korral organiseeriti orkestritööde võistlus, mis virgutab rahvuslikku kaadrit looma uusi helitöid.

Alates 1928.a. kanti üle kõik üldlaulupeod, lisaks aidati pidustusi eelnevate harjutustundidega ette valmistada.

Tuleb hinnata ringhäälingu positiivset osa ka v ä ä r t - kirjan d u s e p o p u l a r i s e e r i m i s e l. Kirjandussaateid aitasid koostada Aleksander Antson, Juhan Jaik, Eduard Hubel (Mait Metsanurk) ja Paul Viiding. Tänu Antsonile korraldati esimestel aastatel kirjandusõhtud, millest võtsid osa E. Vilde, F. Tuglas, A. Alle, M. Under, J. Sütiste, J. Semper, E. Hiir, B. Alver, H. Visnapuu, J. Mändmets jt.

Mõningatele "Raadio-Ringhäälingu" tegelastele ei meeldinud A. Antsoni pahempoolsed vaated ja ta arvati saatekavakomitee koosseisust välja. Seetõttu oli kirjandusaadetes mõningat aega mööna-periood.

Tänu Felix Moori initsiatiivile saavad eluõiguse lugemis- ja autoritunnid. Kui lugemistundides kandis kirjanike palu ette meie näitlejate paremik eesotsas Hugo Lauri, Ruut Tarmo, Erna Villmeri, Ants Lauteri, Juhan Tõnopa, Eduard Türgiga, siis autoritundides esinesid kirjanikud ise. Lisaks eespool nimetatule esinesid rahvale August Jakobson, August Mälk, Peet Vallak, Gustav Suits, Jaan Kärner, August Gailit, Oskar Luts - seega kogu eesti kirjanike paremik.

Tõhusat propagandat tehti eesti raamatule ("Loomingu" 1936.a. ankeedi andmetel ostsid inimesed kõige rohkem neid raamatuid, millest raadios esitati katkendeid). Seda mitte üksnes spetsiaalsete saadetega nn. raamatunädalate puhul, vaid ka muul ajal - ülevaadetega uudisteostest, juubelisaadetega kirjanike tähtpäevadel, kirjanduslike viktoriinide ja vaidlusõhtutega (tõsi, kahte viimast moodust kasutati väga harva).

Põhiliseks esinejaks kirjandustundides oli Felix Moor (ta esines deklamatsioonidega 67 korral ja lugemistundides 165 korral - rohkem kui ükski teine eestlane). Moori esinemiste päeviku alusel võib väita, et tegemist oli hästivalitud paladega. Pearõhk oli eesti kirjanduse tutvustamisel (125-st kavasolnud kirjanikust olid 34 eestlased), kusjuures tavaliste proosažanride (novellid, katkendid romaanidest, jutustused) kõrval olid kavas ka laastud, vested, miniatuurid, artiklid, följetonid, loengud, reisikirjad, kõned jne.

Ringhääling andis märkimisväärse panuse kirjandusliku maitse parandamisse ja sellekohaste teadmiste tõstmiseks, lisaks anti

esperanto (G. Suits), inglise, prantsuse, saksa ja vene keeles kirjandussaadeteid välismaa jaoks.

Kirjandussaadetega on tihedalt seotud kuuldemängude, ühe kõige raadiopärasema kunstivormi süünd. Et originaal- töid esialgu polnud (alles 1939.a. korraldati esimene kuuldemängude võistlus), siis kohandati klassikat. Kõige rohkem tegi ära Albert Üksip, kes töötas ümber F. Schilleri, J. Galsworthy, A. Kivi, A. Kalda, H. Ibseni, A. Kitzbergi, G. Hauptmanni ja teiste klassikute teoseid ja mängis neist enamikus kaasa. Hiljem kirjutas ta koos Aleks Kaskneeme ja Eerik Laidsaarega esimesed algupärased kuuldemängud. Üksip oma enam kui 50 kuuldemänguga on jäänud seniajani kõige produktiivsemaks kuuldemänguautoriks. Muusikat kuuldemängudele löid E. Kapp, R. Päts, B. Körver.

Kuuldemängudes tegid kaasa sellised võimekad näitlejad nagu P. Pinna, K. Karm, A. Talvi, A. Eskola (hiljem kõik NSV Liidu rahvakunstnikud), L. Reiman, S. Lipp, M. Laid, A. Teetsov, L. Lasner, A. Vaino ja O. Põlla, rääkimata F. Moorist.

Tehes kokkuvõtet eesti kuuldemängu arengust aastail 1928-1940, tuleb meil tagasivaatavalt rõhutada järgmist.

Kuuldemängu kui üht osa raadio ideoloogilise töö programmist ei saa kuidagi lahutada kodanliku raadio üldpoliitilisest menet- lusest. Seetõttu on arusaadav "neutraalse" jandi, tühiste opere- ti- ja seikluslugude esitamine, hurraapatriootiliste ning usulis- te teemade käsitlemine kuuldemängudes. Teisalt tingisid ürilised kaalutlused odava "kauba" pakkumist, millega samal ajal apellee- riti vähearenenud kuulaja väikekodanlikule maitsele.

Kuid oma paremas osas toetas kuuldemäng progressiivse humanistliku kunsti traditsioone, eeskätt eesti, vene ja lääne-euroopa klassika lavastuste näol. Just seda osa peame eesti kultuuriloos hindama. Seda osa nõudis ja toetas ka progressiivne kriitika ning enamik kuulajaskonnast. Teiseks - vaadeldud perioodil loodi Eestis kuuldemängu kui uue kirjandusžanri traditsioonid ning eeskätt raadiorahva ning näitlejate poolt ka selle žanri teooria alged.

Kuuldemängudega jõuti 1940. aastaks tasemele, mis väärineis oludes hindamist. Kui 1939.a. oli Eesti teatrites 153 lavastust, siis kuuldemänge kõlas eetris 169 korral; kui teatrikülastajate koguarv oli 637 000, siis kuuldemänge kuulas 7 miljonit inimest.

Kuulajate arvanuse järgi otsustades lavastas F. Moor kuuldemänge väga leidlikult, kuigi ringhäälingu tehniline baas polnud kiita. Kahjuks ei suudetud kogu kodanliku perioodi vältel salvestada (üksikud heliplaadistused hävisid sõjas) ühtki kuuldemängu magnetofonilindile, kõik läksid otse eetrisse. Põhiline osa kuuldemängudest andis raadiokuulajatele elamuse.

L a s t esaadete väärtusliku osa moodustasid samuti kuuldemängud ja kuuldepildid. Kõige hinnatavam on aga alusepanek kooliraadiole. Selleks võeti hoogu juba 30-ndate aastate algul, kuid eraringhääling polnud tegudeks võimeline. Alles 1936.a. sügisel jõuti katsesaadeteni, järgmisest aastast peale said koolid ringhäälingult tõhusat abi.

Alates 1938.a. olid kooliraadio saated kaks korda nädalas ja neid kuulas regulaarselt 65000 õpilast. "Tunni" üksikasjalise

käsikirja koostas eriteadlane. Fonoteegist otsiti vastav heli-
taust või mindi "hõbehalliga" saatepaigale. Seejärel algasid
õpetaja juhendamisel harjutused õpilastega.

Kuigi kooliraadio alustas Eestis tööd hiljem kui naaberrii-
kides, saavutas ta tänu andeka pedagoogi Jaan Rummo suurepära-
sele tööle peagi kõrgema taseme kui Poolas, Soomes, Lätis ja
Leedus.

Z a n r i d e loomise au kuulub põhiliselt "raadioonu"
(nii hüüdsid oma lemmikut esialgu lapsed, hiljem ka täiskasva-
nud) Felix Moorile. Tema luges 12. veebruaril 1927 ette esime-
se deklamatsiooni, korraldas neli päeva hiljem esimese lugemis-
tunni, tegi 19. veebruaril 1928 esimese reportaaži, lavastas
viis päeva hiljem esimese kuuldemängu täiskasvanutele ja 21.
novembril lastele, organiseeris 28. aprillil 1929 esimese ava-
liku raadioõhtu "Estonias" ja andis 20. juunil 1930 eetrisse
esimese spordireportaaži. Tema arvel on ka esimene reportaaž
välismaalt ("Kalevala" loo aasta juubeli aktuselt Helsingi
Messuhallis).

Jättes kõrvale teadustamised, esines Moor 21 aasta jooksul
vähemalt 2100 korda eetris, mängis ise kaasa ligi 300 osas ja
lavastas 800 kuuldemängu+kuuldepilti. Need saavutused on seni-
ni ületamata. Muide, F. Moor "rääkis sisse" ka esimese eesti
filmikroonika.

Felix Moor oli progressiivsete vaadetega inimene ning andis
kogu oma jõu ja vaimuanded meie ringhäälingule. Tema õpilane
Voldemar Panso ütles, et "Moor oli mees, kes lõi raadiokunsti
Eestis".

Moori töövoime oli nii suur, et ta jättis esialgu teistele väga vähe teha. Kommentaatoritest võib eeskätt mainida Albert Üksipit, kes esimesena Eestis hakkas oopereid ja temaatilisi kontserte varustama eessõnadega. Kolmekümnendate aastate lõpus võtsid selle ameti üle muusikateadlased K. Leichter ja E. Visnapuu, heliloojad G. Ernesaks ja R. Päts, "Estonia" direktor A. Kasemets ja lavastaja E. Uuli.

Poliitiline kommentaar sündis ringhäälingu esimestel aastatel. See oli parempoolselt meelestatud ajakirjanike E. Laamani ("Vaba Maa"), O. Männi ("Postimees"), H. Tammeri ("Päevaleht") jt. hooleks jäetud. Teistest tunduvalt objektiivsem oli Eesav Edvard Puuslik - hästi tuntud följetonist Evald Jalak. Mn. välismaa ringvaade, mille koostas enamasti ajakirjanik H. Rahamägi, oli 1930-ndate aastate keskel kavas vaid kord nädalas, niisama hõredalt esines majanduslikke ringvaateid. Sisepoliitiliste ringvaadete peatoimetajaks oli propagandavalitsuse juht A. Oidermaa.

Kahjuks puuduvad andmed, millal toimus esimene intervjuu.

Informatsioonisaadetest vanim on muidugi päevauudis, mis sündis vaid paar päeva pärast regulaarsete saadete algust (esimestel päevadel koosnes saatekava vaid muusikast ja loengust - viimane on seega vanim sõnaline žanr). Ilmateated olid iseseisva saatena kavas 1927.a. juulist alates. Kulus veel viis aastat, enne kui saatekavas leidis oma koha reklaam heliplaadimuusika taustal.

Tänase "Päevakaja" eelkäijaiks võib lugeda 1936.a. alustatud "Aktuaalset veerandtundi" (see oli kavas peaaegu samal ajal - kell 21.30) ja 1939.a. "Päevanärgmikku".

Mõned informatsiooniliigid on tänaseks juba kõrvale heidetud - näiteks veerandaasta ülevaadete vahetamine Soome ja Balti riikidega, turuteated (1936), jääteated (1927) ja võõrkeelte õpetamine. Algust tehti 1927.a. esperantoga, järgmisel aastal võeti kavva eesti keel. Kolmekümnendatel aastatel õpetati soome, inglise, prantsuse ja lühikest aega ka saksa keelt. Raadio-keele-tundide efektiivsuse üle on kogu maailmas palju vaieldud. Tänapäeval, millal töötavad keeltekoolid ja antakse massiliselt välja õpikuid, pole ringhäälingu abi muidugi võõrkeelte omandamiseks enam nii vajalik.

Mõningad saated on sammu edasi astunud, kui mõelda võõrkeelsetele päevauudistele ja nädalakroonikale (selle asemel on meil regulaarsed saated soome, vene ja rootsi keeles), perenaiste lühinõuannetele (tänapäeval menukas "Tööl, kodus, puhkehetkel").

Kindla stenaariumi põhjal koostatud ajaviitesaadetele pani aluse Tõnis Braks, kes 30 aastat tagasi hakkas kirjutama oma Aruvälja-vesteid. Nendest kasvasid välja "Laupäevaõhtud Aruväljal", mis omandasid raadiokuulajate seas suure populaarsuse.

Kui lisada eeltoodule esimesed põllumajandus-, spordi-, noorte- ja tervishoiusaated (kõik 1927. aastast), siis pole raske märgata, et kõik tuntud saatevormid on Eestis juba mitukümmend aastat vanad.

Kodanlik ringhääling parandas Nõukogude Eesti raadiote põhiliselt kõik žanrid. Neist, mis on juurde tulnud, on olulised vaid Ott Kooli raadiojutustused ja RAMETO raadiomäng.

Riigi Ringhääling parandas ka teatava osa oma kaastöölitest (näit. Üksip, Braks, Korsen) ja personalist (pärast sõda olid

kõige viljakamad raadioajakirjanikud just Moor ja Rummo), rääkinata orkestrist.

Veel olulisemad olid rikkalikud töömeetodid. See kehtib eriti nn. kombineeritud saadete (luule- ja muusikapõimikud) kohta, milliseid tänapäeval koostatakse põhiliselt samal moel, nagu seda kolmekümnendatel aastatel tegi K. Kesa.

Samasse perioodi kuulub teoreetiliste aluste kirjapanek. Kui V. Mettuse paar lühemat artiklit kuuldemängudest kujutasid endast põhiliselt üldist juttu (ja seegi rohkem tõlkematerjal), siis Moori tähelepanekud kuuldemängude olemusest ja tööst näitlejatega ("Mõtisklusi kuuldemängust") olid väga väärtuslikud kolmekümnendatel-neljakümnendatel aastatel ning väärivad hindamist tänapäevalgi; eriti erinevustest teatri ja raadioteatri vahel.

Teater on üles ehitatud nägemis- ja kuulmismeelele, raadios tuleb kõne alla vaid kuulmine. See asetab näitleja ette suuremad ülesanded. Näitlejal peab olema hea hääleline kool - kuuldemängus vääratada ei tohtinud (arvestagem, et tollal läksid pea-aegu kõik kuuldemängud otse eetrisse!).

Näitleja töö raadios on ka seetõttu raskem, et pole grimmi, parukaid, dekoratsioonid, valgustust, ei aita miimika ega žestid. Kui teatrisaalis publik ergutab, siis nüüd esineja ei teagi, kas teda keegi üldse kuulab...

Kui oleme varem näidendit lugenud, siis võib juhtuda, et teatris nähtu-kuuldu ei vasta meie ettekujutusele inimtüübist. Raadio puhul jääb võimalus oma peas luua - häälte ja tausta põhjal - vastavad pildid, kuulaja fantaasia muutub kaasautoriks. Kui teatris on inimene passiivne pealtvaataja, siis kuuldemäng akti-

viseerib teda.

Väärtuslikud on F. Moori järeldused helitausta ja näitlejate häälte valiku tähtsusest. Kuuldemänge tehti vaid Tallinna teatrite baasil (kõrvale jäid isegi "Vanemuise" näitlejad), seepärast tuli hoolega jälgida, et esinejate hääled ei muutuks kuulajaile liiga tuttavaks. Kusjuures poisi osas võis esineda vaid sobiva häälega näitlejanna, mitte laps.

Moori näpunäidete järgi rajati erineva akustikaga ruumid (harilik, suure kõlavusega ja nn. vaba looduse oma, s.o. ilma kajata), kus esineti ja kus tehti ka proovid. Esmalt olid lugemisproovid, siis mikrofoniproovid (näitlejad esinesid mikrofonees, lavastaja kuulas teises ruumis läbi valjuhääldaja), siis päriisaade (vahepeal võeti veel stopperiga aega, et mahutada kuuldemäng ettenähtud ajaraamidesse). Enam-vähem samasuguse tööstiili juurde on jäädud tänapäevalgi.

Informatsiooni alal pani oma kogemused kirja A. Kask. Mitmes 1940.a. "Raadiolehe" numbris ilmunud kirjutis "Raadioreporter pajatab" on seniajani jäänud kõige põhjalikumaks teoreetiliseks üldistuseks spordireporteritööst. Päevateemaliste reportaazide kohta jagas õpetlikku F. Moor oma artikliga "Reporter vestleb reportaazi ettevalmistamisest". Käsitlemist leidis ka päevauudiste hankimine ja töötlemine.

Vähem väärtuslikud pole kirjeldused saatekava koostamisest. Ka sel alal on põhijoontes jäädud sõjaeelse tööstiili juurde, rääkimata proportsioonidest põhiliste saateliikide - eeskätt sõna ja muusika - vahel.

Saatekava ülesehituse ja isegi kellaaegade (eriti kuuldemän-

gude ja spordisaadete) puhul arvestatakse eelnevate aastakümnete kogemusi. Pärast sõda tuli seda teha kas või juba sellepärast, et oli säilinud põhiline osa kuulajaskonnast, kellel oli teatav ettekujutus heast raadiosaatest ja kes soovis mõjuvate traditsioonide jätkamist. Seepärast taaselustatigi Eesti Raadio - varem kui mujal Nõukogude Liidus - kõige efektiivsem ja populaarsem saatevorm: otsereportaaž. Valdo Pandi sõnade järgi "just kohalviibimise efekt ja vahetu osavõtu tunne on tegurid, mis muudavad otseülekande reportaaži kõige kuulatavamaks reportaažiliigiks, reportaaži üldse aga saatevormide kuningaks"¹.

Otsereportaaži loojaks Eestis ja sõjajärgseks taaskasutajaks oli Felix Moor, tänu kellele võib nüüd noorema põlve reporterite suust kuulda kõrgetasemelisi otsereportaaže nii spordivõistlustelt, demonstratsioonidelt-rahvapidustustelt kui tähtsate külaliste visiitidelt.

Tänapäeval hindavad Eesti Raadiot mitte ainult kuulajad koduvabariigis, vaid ka välismaal. Meie ringhääling käib õiget teed, arendades väljakujunenud traditsioonide baasil edasi nõukogude raadiokunsti.

x x x

Tänu väikesele grupile entusiastidele loodi ringhääling, millel on oluline tähtsus meie rahva kultuuriloos.

Peamine tegur, mis pärast kodanlikul ringhäälingul oli suur hariduslik-kasvatav funktsioon, seisis tema kaadris. Eespool oli juba pikemalt juttu Felix Moorist. Tema ja hilisem ringhäälingu direktor F. Olbrei (praegune tunnustatud patendiameti

¹ Abiks kirjasaatjale, Tallinn 1961, lk. 41.

spetsialist) võtsid tööle laia silmaringiga inimesi, kes alati ei töötanud kodanliku propagandaaparaadi huvides, vaid talitasid oma isikliku äratundmise järgi.

Muidugi ei saa kodanlikku ringhäälingut võrrelda Nõukogude Eesti omaga. Esiteks juba kuulajaskonna pärast. Illustreerimiseks toome abonentide arvu kasvu iga lo aasta tagant (esimesed neli registreeritud aparati seati üles juba kolm aastat enne Kopli raadiojaama avamist).

1925	525		
1935	24859		
1945	23800		
1955	179000	(neist valjuhääldajaid 62200)	
1960	285000	(-"- -"-	85000)

1. jaanuaril 1964 lõpetati meil raadiomaksu võtmine ja ühtlasi abonentide registreerimine. Statistikaavalitsuse andmetel oli meie vabariigis käesoleva aasta algul 355000 raadiovastuvõtjat ja 83800 translatsioonipunkti. Kui juurde liita ka 157000 televiisorit, siis tuleb Eesti NSV-s iga kahe inimese kohta üks raadio- või televisiooniaparaat. See on saavutus, mida 15 aastat tagasi oli raske ette kujutada.

Kui kodanlikus Eestis oli raadiovastuvõtja luksuse, siis tänapäeval on isegi televiisor üsna tavaline ese tööinimese kodus.

Teiseks ei suudetud omal ajal kuni Türi suursaatja valmimiseni (see hakkas tööle alles 1937.a. detsembris, kuid ametlikult jäi vastu võtmata, sest inglise firma "Marconi" ei jõudnud kõiki vigu kõrvaldada) lahendada kuuldavuse küsimust. Tartu saatja võimsus oli vaid 0,5 kW (praegu 25 kW!), Lasnamäe omal oli halb

asukoht. Seepärast tegutsesidki arvukad salasaatjad.

Praegu aga on Eesti Raadio saated hästi kuulda üle kogu vabariigi ja välismaalgi. Lisaks pealinna ja ülikoolilinna omale töötavad raadio- ja televisioonikompleksid Kohtla-Järvel, Orissaares ja Pärnus. Täielikuks uudiseks on ultralühilainesaatjad, mille kaudu jõuavad kuulajani absoluutselt häireteta raadiosaated.

Kolmandaks on võrratult paranenud saatekava. Võtame kas või päevase saatemahu:

1926	2 tundi 46 minutit
1930	5.19
1935	7.25
1938	8.51
1941	11.-
1948	10.-
1955	11.30
1960	19.30
1965	21.-

Vaatamata sõjast tekkinud tagasiminekul (sisuliselt seisis ringhääling kuulajate arvult ja saadete võimekuselt rohkem kui 10. aastat paigal) ületatakse praegu kodanliku Eesti tase mitmekordselt. Käesoleval aastal on saadete maht veelgi kasvanud, ulatudes 26-28 tunnini päevas. Käesoleval aastal alustas tööd II programm, nn. "Vikerraadio", millele lisandub III programm ultralühilainel.

Omal ajal koostasid programmi paar inimest, nüüd tegeleb sellega suur eriharidusega koosseis. Kui isegi Riigi Ringhäälingu

õitseajal 1939/40 ei töötanud seal üle 130 inimese, siis nüüd on see Raadio ja Televisiooni Komitees 800 võrra suurem.

Teiseks hõlbustab saadete koostamist tehnika. Kui 30 aastat tagasi peeti spordireportaaži Riistast ülekandeks välismaalt, siis tänapäeval oleme harjunud sellega, et meieni jõuavad helilöögid Roomast ja Dnepropetrovskist, Helsingist ja Moskvast, Tokiost ja Odessast, Innsbruckist ja Tbilisist, Irkutskist ja Budapestist.

Magnetofonide arv ulatub sadadesse - eks nende operatiivne kasutamine annagi praegu meie ringhäälingule tema omapära.

Kogu kodanliku perioodi jooksul kurdeti selle üle, et pole originaalseid kuuldemänge. Et rahva nõudmistele vastu tulla, kohandati kuuldemängudeks operette ja romaane, näidendeid ja novelle (esimene spetsiaalselt ringhäälingule kirjutatud eesti kuuldemäng "Mehed" jõudis eetrisse alles 30. septembril 1937).

Ringhäälingu 40. tegevusaastaks on võrsunud juba rühm eripalgelisi kuuldemängukirjanikke - Ardi Liives, Rudolf Aller, Raimond Kaugver, Jaan Rannap jt. Neist on kahtlemata kõige tuntum A. Liives, kelle kuuldemänge esitatakse vennasvabariikides ja välismaal. Näiteks kanti "Sammud" ette Soomes ja mullu esindas see kuuldemäng nõukogude raadiodramaturgiat Ungari Raadio poolt korraldatud rahvusvahelisel festivalil. Peamiseks lavastajaks on Leo Martin, kelle koostöö ringhäälinguga algas juba enne sõda.

Muusikasaadete sisukusele aitab kaasa see, et Raadio ja Televisiooni Komitees töötavad heliloojad Ants Söber (raadio muusikasaadete peatoimetaja), Lidia Auster, Arvo Pärt, Jaan Rääts, Ülo Vinter, Valter Ojakäär, Hans Hindpere, Heino Jüri-

salu, Evald Vain ja mitmed vähen tuntud heliloojad. Enamik ENSV Heliloojate Liidu liikmeid on nii või teisiti seotud ringhäälinguga.

Võib isegi väita, et Eesti Raadio on vabariigi muusikaelu tähtsamaid tsentreid: kõik uudisteosed kantakse siin ette ja säilitatakse lindistatult, oskusliku sõnaga äratatakse huvi muusika vastu (kuulavad ju "Muusikalist tundi" sajad tuhanded inimesed), ringhäälingus töötavad mitmed parimad muusikalised kollektiivid.

Kui sümfooniaorkester viireles enamiku kodanlikust ajast koosseisude tõttu, siis nüüd on komitee orkester vabariigi suurim ja esinduslikum, mida juhatavad alati kuulsad nõukogude ja välismaa dirigendid.

Kõige olulisem muutus on siiski ühiskondlik-poliitilistes saadetes. Igaveseks on möödunud ajad, kus reportaazide peategelasteks olid daamid Kuldsüdamete ballilt või mõni küllasaabunud kuninglik isik, tänapäeval on saate keskseks kangelaseks töötav inimene. Kui kodanlikus Eestis oli harukordne lihttöölise esinemine eetris, siis meil ei möödu päeva, kus mikrofoni ees poleks lüpsja või taksojuht, kaevur või kombainer, külakooliõpetaja või ehitaja, kangur või treial.

Varem polnud ringhäälingul sellist üldrahvalikku ilmet, ta baseerus põhiliselt kodanlikule korrale lojaalse intelligentsi ja üleriiklikult tunnustatud spetsialistide kaastööl. Nüüd aga kirjutavad raadiotele ja teevad kaastööd kõigi elualade esindajad. 1966.a. sai Eesti Raadio 56059 kirja raadiokuulajatelt.

Muidugi aitab ringhäälingu mõjujõudu tunduvalt tõsta ka see,

et enam ei lähtu saated ainuüksi Tallinnast (Tartust anti üle põhiliselt vaid ilmateated, dr. Mihkel Kase vestlused ja kerge muusika), vaid kogu vabariigist.

x x x

Eesti raamat on rohkem kui 430-aastane, eesti ajakirjandus tähistas mullu 200 aasta juubelit. Viimasest viis korda noorem vend on jõudnud võita rahva seas niisama asendamatu koha. Tänapäeval on ringhääling kujunenud võimsaks teguriks niihästi poliitilises kui ka kultuurielus.

L Ü H E N D I D

- KM KO - Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakond
- NMKÜ - Noorte Meeste Kristlik Ühing
- ORRKA - ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku
Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv
- Postel - Posti-Telegraafi-Telefoni Peavalitsus
- RR - Riigi Ringhääling
- UIR - Rahvusvaheline Ringhäälinguliit
- ÜENÜ - Ülemaaline Eesti Noorsoo Ühendus
- ÜER - Üleriiklik Eesti Raadioühing

K A S U T A T U D K I R J A N D U S

- Lenin, V.I., Kogutud Teosed, Tallinn 1953-1955.
- Abböt, W., Handbook of Broadcasting, New York-London 1941.
- Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis, Tartu 1935.
- Alekseev, N., Raadio-asjaarnastaja, 1924.
- Eesti arvudes 1920-1935, Tallinn 1937.
- Eesti Entsüklopeedia, Tartu 1932-1937.
- Eesti kroonika, Tallinn 1939.
- Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957.
- Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas, Stockholm 1956.
- Encyclopedia Britannica, London 1960.
- Film, Rundfunk, Fernsehen. Frankfurt a. Main 1958.
- Fortušenko, A.D., 50 aastat raadiot, Tallinn 1946.
- Godding, G.A., La radiodiffusion dans le monde, Paris 1959.
- Head, S.W., Broadcasting in America, Boston 1956.
- Heuer, V., XVIII olümpiamängud, Tallinn 1966.
- Kleine Enzyklopädie. Sprache, Buchwesen, Presse, Funk.
Leipzig 1959.
- Kosenkranius, I., Eesti kino minevikuradadelt, Tallinn 1964.
- Mari Möldre, Eesriie avaneb, Tallinn 1963.
- Meyers Lexikon, 1929.
- Muusikalehe Jõulualbum, Tallinn 1930.
- Ringhääling, Tallinn 1929.
- Ringhääling, Tallinn 1935.
- Ringhääling, Tallinn 1944.
- Saabus päev, Tallinn 1963.

- Savremena sredstva informacije, Beograd 1960.
- The Columbia Encyclopediae, New York 1950.
- The Encyclopaedia Americana, 1944.
- The World Almanac and Book of Facts, New York 1960.
- Valitsusasutiste tegevus 1918-1934, Tallinn 1935.
- Valitsusasutiste tegevus 1935/36.a., Tallinn 1936.
- Valitsusasutiste tegevus 1937/38.a., Tallinn 1938.
- Valitsusasutiste tegevus 1938/39.a., Tallinn 1939.
- Vysilane do eteru, Praha 1963.
- Большая Советская Энциклопедия, Москва 1941.
- Большая Советская Энциклопедия, Москва 1955.
- Глейзер, М., Радио и телевидение в СССР, Москва 1965.
- Давыдов Г.М., Говорит Москва, Москва 1957.
- Казаков Г., Советское радио, Москва 1955.
- Малая Советская Энциклопедия, Москва 1959.
- Месяцев П.П. и Лившиц Н.С., Курс радиотехники, Москва 1960.
- По Москве, Москва 1958.
- Радио ежегодник, Москва 1934.
- 60 лет радио, Москва 1955.
- Энциклопедический словарь, Москва 1953.

P e r i o o d i k a

Agu 1924.

Eesti Kirik 1940.

Eesti Kirjandus 1924.

Eesti Raadio 1924.

Eesti Statistika 1936-1939.

Esmaspäevane Maamees 1931.

Hommikleht 1934.

Kaitse Kodu 1930.

Kaja 1927, 1929, 1931.

Keel ja Kirjandus 1960.

Kratt 1936.

Külvaja 1927.

Looming 1936-1937.

Maa Hääl 1936.

Muusikaleht 1931-1933, 1937.

Postimees 1925-1931, 1934, 1936-1939.

Postisarv 1940.

Põhja-Eesti 1932.

Päevaleht 1926-1927, 1929-1939.

Raadio 1926-1928, 1930-1938.

Raadioleht 1929-1931, 1933-1940, 1964.

Raadio-Nädal 1928.

Rahva Sõna 1927, 1931-1932.

Riigi Teataja 1921, 1925-1926, 1928, 1930, 1932, 1934-1935,
1937, 1939, 1940.

Riigi Teataja Lisa 1939-1940.

RS 1936-1937.

Sõnumed 1931-1932.

Tallinna Post 1934-1935.

Tallinna Teataja 1920.

Tartu Riiklik Ülikool 1963.

Teater 1940.

Tänapäev 1936, 1940.

Uudisleht 1930, 1935.

Uus Eesti 1937.

Vaba Maa 1926.

Vaba Sõna 1934.

Võitlus 1933.

Õitsituled 1934.

Õpetajate Leht 1940.

Говорит СССР 1935.

Радио 1962.

Советское радио и телевидение 1964.

Советский спорт 1961.

ISIKUNIMEDE REGISTER

Aalak 155
Aarna 185, 200, 223, 229
Aav 131, 134, 154, 452
Aav-Loo 134, 150, 258
Aavik 69, 70, 71, 80, 132, 134, 149, 158, 168, 169, 257,
275, 324, 431, 451
Adamson 134
Ader 200, 202
Adson 71, 173, 187, 183, 195, 204-206, 209
Agapetus 187
Aho 200, 207
Albert 8
Aleksander 37, 104, 109, 449
Aleksejev 209
Alev 187, 192
Alexanderson 3, 6
Alle 199, 204, 209, 407, 452
Aller 464
Alttoa 213, 228
Alver 204, 452
Amberg 39
Andrea 257
Andrejev 172
Andresen 203
Anton 75, 135, 150, 257, 258, 451
Antson 69, 70, 204, 205, 240, 241, 452
Arder 257, 276, 282, 451
Arenski 167
Armstrong 3
Arro 152
Ast 33, 113, 203, 205, 278
Ast-Runor vt. Ast
Auber 154
Aunere, H. 151, 153
Aunere, Z. 151
Auster 464
Avasalu 153
Avesson 152
Bach, A. 175
Bach, J.S. 79
Bahne 150
Baudelaire 207
Beethoven 79, 142, 145, 154, 161, 164, 168, 325, 451
Bela 139
Benes 155
Berdjajev 324
Beriot 130
Berlioz 154

Bernhard 317
Bernstein 172
Birabeau 187
Birk 316
Bizet 79, 136, 154, 452
Björkmann 150, 257
Blachetta 184
Blaumanis 187
Blech 324
Bonts-Brujevičs 15, 16, 17
Bornhöhe 181
Borodin 17, 167, 451
Brahms 168, 451
Braillard 375
Braks 2, 83, 175, 190, 191, 431, 458
Brandt 45
Branly 3
Brauer 169, 451
Braunmühl 371
Braunverk 18
Bredow 8
Brehm-Jürgenson 134
Brunhof 401
Bulkakov 257
Bundze 67
Butte 32
Bööcke 38, 135
Calderon 213
Carpentier 238, 239
Caruso 6, 145
Cezanne 79
Chopin 38, 168, 187, 189, 451
Clannan-Mömtak 143
Claudel 198
Coates 324
Conrad 7
Cooksley 301
Cooper, J.F. 206
Cooper 324
Coston 257
Cox 7
Dante 79
Dargomözski 154
Delibes 154
Dempsey 239
Dickens 196
Dietrich 145
Donizetti 154
Dovgalevski 16
Dzerzinski 168, 451
Eberle 38
Eenpalu 103, 104, 115
Eggerth 145
Einbund vt. Eenpalu
Einer 134, 201, 257, 276, 282, 451
Eisen 206, 228
Elango 80

Elisabet 8
Eller 142, 149, 154, 168, 451
Enno 196
Enäjärvi-Haavio 110
Ernesaks 142, 153, 158, 168, 451, 457
Ernits 39
Eskola 151, 152, 189, 192, 454
Esop, H. 2, 321, 446
Esop, R. 220, 221, 242, 286, 330, 336, 380, 399, 431
Esop, V. 2, 263, 321
Etrusk 34, 69, 261
Faehlmann 206
Falli 131
Farkas 228
Fessender 6
Fleming 3
Forest 3, 6, 7
Freiberg 24, 25, 32, 432
Fučík 38
Gailit 176, 187, 198, 209, 210, 453
Galli-Gurci 145
Galsworthy 182, 192, 454
Gay 172
Gigli 145
Giordano 28
Glazunov 167, 451
Gleser 172, 201, 213, 327
Glier 17
Glinka 167, 451
Godard 130
Goetz 173, 180
Gogol 196, 209
Goldschmidt, M. 153
Goldschmidt, R. 8
Gounod 136, 452
Granichstaedten 131
Grieg 79, 163, 168, 182, 187, 451
Grillparzer 172, 199
Grimm 184
Grönberg 126
Grünberg 381
Grünthal 71
Gucius 67
Gunold 170
Gustav V 332, 374
Gustavson 204, 431
Haapanen 259
Haarla 182
Haarmann 44, 45, 441
Haava 206
Habermann 134
Hamann 134
Hamsun 206, 215
Hansen 276, 282, 451
Harding 7
Hardy 162
Hašek 209

Hauptmann 172, 182, 187, 454
Havel 80
Haydn 132, 154
Heilmann 29
Heine 162
Heini vt. Braks
Heinrichson 69, 70, 387
Helbenäe 1, 171, 188, 189, 195, 196, 198, 199, 320, 321, 446
Hellat-Lemba 276
Helm 403
Hermann 150
Hiir 138, 204, 208-210, 452
Hindpere 464
Hindrey 204, 210, 315
Hint 228
Hiob 154, 169
Hitler 111
Hoffmann 170
Hoia Ronk vt. Hindrey
Holm 147, 153, 156, 157, 242, 249, 258, 310, 317, 354, 446
Horne 7
Hubel 71, 175, 188, 204, 205, 209-211, 216, 228, 452
Hughes 170
Humius 255
Härm 151
Härma 150, 451
Hylton 139
Ibsen 172, 182, 187, 454
Idla 240, 241, 243
Idzerda 9
Illi 249, 250, 370, 434
Illion 244
Illisson, A. 432
Illisson, H. 432
Ilves 316, 322, 446
Indra 151
Ionas 418
Ird 181, 199
Ivanov 152
Jaakoon 104
Jaik 71, 182, 205, 452
Jakobson, A. 209, 453
Jakobson, C.R. 228, 233
Jalak 113, 210, 256, 457
Jallajas 36, 37, 46, 49, 52, 116, 257, 289, 296, 302, 304,
305, 383, 392
Janno 82, 213, 423, 431
Jannsen 173, 206, 228
Jenbach 131
Jerome 183
Jevlahhova 17
Johani 80
Johanson 359
Jokai 208, 311
Juhandi 80
Juhkam 397, 398, 423

Juht 151, 282
Jöger 31
Jögi 178, 182
Jöks 143, 258
Jürgenson, E. 298
Jürgenson, J. 154, 169
Jürgenson, K. 37, 38, 70, 71, 78, 116, 289, 305
Jürisalu 464
Jürme vt. J. Jürgenson
Jürna 205, 209, 211, 212
Kaart 360
Kadak 72
Kahk 311
Kalinnikov 167
Kaljola 187
Kaljumäe 80
Kallas 176, 187, 210, 213, 214, 454
Kalman 131
Kalmet 308, 330
Kamp 182, 190
Kanarik-Puusepp 276
Kangermann 182
Kangro-Pool 137
Kann, K. 83
Kann, N. 104
Kapp, A. 38, 149, 168
Kapp, E. 135, 168, 182, 451, 454
Kapp, V. 149
Kappel 451
Kapsi 36, 44, 45, 303, 441
Karindi 153, 168
Karjus 64, 134, 135, 150, 256, 323, 325, 452
Karn 176, 182, 190, 192, 454
Karp 169
Karrisoo 151
Kartau 28
Kasemets 82, 141, 195, 457
Kask, A. 1, 124, 125, 249, 251, 252, 318, 321, 339, 446, 460
Kask, M. 2, 255, 328, 329, 466
Kask, O. 381
Kaskneem 188, 189, 454
Kazakov 15
Kaugver 464
Kausi 200
Kelle 324
Keller 116, 305
Keltjanov 155
Keltjanov-Teras 132
Kenn 22
Kerem 37
Keres 250-252
Keržentsev 352
Kesa 1, 68, 124, 252, 317, 340, 351, 354, 360, 380, 400,
424, 431, 432, 434, 446, 459

Koskhüla 108
Kiepura 145
Kigaste 71
Kiisa 23
Kikajon 291
Kikerpill 28
Kind 72
King 322
Kirillov 134, 153, 257, 321
Kirotar 62
Kirschenberg 255
Kirsimägi 209
Kitzberg, A. 176, 182, 187, 200, 206, 454
Kitzberg, J. 183
Kivi 182, 187, 206, 454
Kivikas 171, 182, 187, 196, 205, 209, 311
Kivilo 311
Klein 250
Klementa 20
Klemmer 404
Klesment 397
Klunberg 241
Knepler 131
Kobruleht 181, 182
Koemets 22
Koger 190, 192
Koha 326
Koidula 173, 176, 183, 198, 206, 208, 227, 228
Koljo 78
Kolmpere 80
Kompus 1, 72, 78, 80, 175, 194, 313, 314, 316, 328, 348,
407, 408, 431, 446
Kont 265
Kool 92, 458
Koppel 178, 190, 214
Kordi 360
Korjus 145
Kornel 39
Korsen, A. 191
Korsen, K. 191, 458
Koskiluoma 65, 66
Kotsensky 135, 322-326, 452
Kraeman 321, 446
Krause 329
Kreek 31, 451
Kreislner 130, 145
Kress 82
Kreutzwald 173
Krohn 259
Kroon 150
Krull, A. 71, 132, 138, 259, 323, 325, 451
Krull, F. 377
Krupp 134

Krusten 210
Kruus 82, 94
Kruusve vt. V. Esop
Krüger 134, 257
Kubli 135, 323
Kübu 72, 132
Kukk 135, 323
Kukke 71, 93, 103, 104, 106
Kull, A. 401
Kull, R. 38, 69, 132, 140, 159, 169, 258, 300, 325, 326, 451
Kuulberg 183, 438
Kuusik, P. 105
Kuusik, T. 149, 152
Kuusma 363
Köhelik 323
Kopp 82, 113
Korver 189, 198, 454
Korvits 168, 451
Kova 36, 44, 45, 303, 360, 441
Känd 169
Kärner 208, 209, 215, 453
Käär 92
Laak 69, 70, 302
Laaman 113, 457
Laan 151
Laane 125
Lagerlöf 200, 207, 209, 213
Laid, E. 77, 80
Laid, M. 134, 175, 256, 451, 454
Laidoner 102, 104-108, 116, 449
Laidsaar 188-190, 454
Laikmaa 80, 431
Lang 151
Lasner 171, 192, 198, 201, 215, 454
Lattik 37, 211
Laufer 239
Laur 74, 172, 173, 181, 182, 190, 192, 201, 213-215, 256,
258, 284, 453
Laurman 21-23, 30, 32, 34, 43, 302, 374, 440
Laurmann vt. Laurman
Lauter 171-173, 183, 192, 201, 205, 212, 213, 308, 453
Lavrenjov 170
Leander 145
Lebas 62, 314, 446
Leet 182, 199, 215
Lehar 131, 155
Lehmus 152
Leichter 142, 457
Leinbock vt. Linnus
Leinus 134, 153
Lell 36, 360
Lellep 255
Lemba, A. 38, 130, 131, 142, 149, 150, 154, 168, 257
Lemba, T. 135, 257
Lemberg 360

Lenin 14-17, 95
Lenk 403
Leok 380
Leoncavallo 136, 452
Lepik 401, 412
Lepiku 160
Leppnurm 152, 153, 161
Leps 398
Lermontov 209
Liiger 183, 311
Liin 254
Liiv 125, 196, 208, 213, 215, 228
Liivak 135
Liives 464
Linde 203
Lindvers 218
Linnus 80, 266
Lipp 190, 192, 198, 201, 213, 257, 454
Liszt 154, 163, 168, 208, 451
Ljadov 167
Lohk 358, 359
Loorits 80
Loosalu 47, 303
Lossman 247
Lossmann 2, 64, 316, 352, 359, 375, 446
Luha 362, 442
Luhasoo 191
Luhaäär 241
Lukk 135, 152, 276
Lunatsarski 18
Lund 152
Luther 228
Luts, J. 45, 404
Luts, M. 182, 198, 201, 213
Luts, O. 176, 196, 206, 208, 209, 453
Lövi 232, 245-247
Läte 142, 158, 228, 451
Lüdig, M. 135
Lüdig, P. 150
Lüdig-Sinkel 132
Lüüs 80
Maasik 39, 132, 451
MacDonald 145
Maeterlinck 209
Mahler 324
Malko 324
Malmstein 224
Malov 15
Maltenek 18, 23, 69, 274, 296, 324
Marconi 3, 9, 238, 375, 376
Mardikas 181
Marka 61, 363
Marksoo 381
Markvardt 298
Martin 178, 200, 464
Martinson 291

Mascagni 136, 154
Masing, A. 294
Masing, E. vt. Maasik
Massakas 77
Maugham 187
Mayer 324
Medvedjev 153
Mendelssohn 39, 130, 164
Menuhin 145
Merilaas 208
Merilaid 336
Meriste 191
Merkulov 135, 323, 326, 451
Mesjatsev 15
Metsanurk vt. Hubel
Mettus 114, 328, 430, 459
Michelson 257
Mihels 386
Mikhailov 153
Mihkelson 169
Mihkelsoo vt. Mihkelson
Mikiver 97, 142, 291, 393, 419
Mikkin 2, 247, 249, 251, 252, 321, 370, 446
Mikk-Krull 134
Milk 150
Mill 135, 323, 325
Miller 104
Model 375
Molnar 187
Moniuzsko 154
Moor 1, 61-64, 66, 67, 69-71, 74, 78, 95, 120, 122-124, 128,
129, 140, 171, 172, 175, 178, 180, 181, 183, 185, 186,
188-190, 195, 196, 199, 202, 203, 208, 209, 213-215,
218-220, 232, 240, 242, 244, 246, 256, 258, 266, 276,
277, 284, 306-315, 317, 318, 320, 323, 327, 330-332,
334-337, 341, 342, 345, 346, 348, 355, 356, 370, 390,
422, 433, 437, 438, 446, 453-457, 459-461
Moora 227
Mozart 154, 168, 228, 451
Munthe 162
Murrik 182
Mussorgski 131, 154, 168, 451
Muuga 291
Mäe 71, 113, 281, 395, 405, 433
Mägi, E. 2, 20, 264, 265, 316, 321, 322, 363, 380, 401, 446
Mägi, P. 360
Mälk 172, 183, 186, 196, 208, 209, 211, 215, 228, 258, 453
Mänd 71, 113, 457
Mändmets 205, 452
Männi 160
Männik 316, 446
Männiste 152
Möller vt. Möldre
Möldre 2, 74, 101, 171, 197, 198, 201, 211, 258
Mühlbach 289
Mürk 192

Negri 145
Neo 241
Nerep 257
Neuhoff 333, 362, 363, 365, 366
Neumann 317
Ney 70, 71, 77
Nicolay vt., Nigula
Nigula 135, 159, 169, 258, 322, 323, 325, 451
Niitof 151
Niirman 189, 190
Nikolai 105
Normak 28, 29, 36
Nuorto 229
Nykänen 112
Obuhhova 17
Offenbach 131
Ogalik 181
Chu 265
Oidermaa 106, 126, 457
Oinas 77, 113, 398
Oja 149, 169,
Ojakäär 464
Ojari 249
Ojaveski 380
Okas 298
Oks 204
Olbrei 2, 23, 44, 45, 47, 48, 63, 64, 78, 85, 93, 100, 114,
147, 169, 170, 173, 181, 258, 277, 284, 289, 303-305,
310, 313, 316, 320, 321, 338, 352-354, 358, 359, 362,
367, 369, 371, 372, 374-376, 387, 407-409, 411, 412,
422, 426, 431, 445, 446, 461
Oll-Reinson 28-30, 32, 45, 69-70, 305, 404, 445
Oras 213
Orasmaa 104, 449
Ormandy 145
Orter 239
Ossadts 16
Ostromov 17
Ots 133, 134, 276, 282, 451
Otu 229
Owen-Vernon 172
Pachla 256, 329
Padva 135
Paikre 181
Pailleroni 171
Paispool 96
Palm 135, 258, 323, 325, 452
Palu 1
Palusalu 241, 246
Panksep 402
Panso 308, 310, 456
Pant 24, 308, 461
Papaleksi 14
Parijõgi 183, 215, 219, 228
Parikas 178, 182, 187, 189, 198, 201, 257

Paris 192
Peek 316
Pertman 293, 329, 394
Pertmann vt. Pertman
Peters 82
Peterson-Särgava vt. Särgava
Philippson 8
Piip 62
Pillikse 124, 241
Pinna, N. 173
Pinna, P. 173, 195-197, 205, 258, 284, 451, 454
Pius 105
Ploompuu 298
Podelski 152
Polikarpov 371
Popov 3, 5, 14
Pori 155, 156
Poulsen 3
Prii, C. 151
Prii, K. 151
Prohhorov 326, 451
Prokofjev, M. 135, 323, 324
Prokofjev, S. 168, 451
Puccini 136, 154, 452
Puks 151
Pušta 33
Puškin 209
Puusepp 321, 446
Puuslik vt. Jalak
Pöder 92
Pöderus 23, 417, 431
Põlla 178, 181, 192, 454
Pärt 464
Päts, K. 102, 104, 106-108, 110, 228, 277, 444, 449
Päts, R. 142, 149, 150, 157, 183, 228, 451, 454, 457
Raag 153
Rahamägi, H. 126, 127, 457
Rahamägi, H.B. 104, 109, 449
Rahmaninov 167, 451
Raiemaa 360
Rajter 324
Ramberger 324
Ranul 80
Rannap 464
Raud, L. 214
Raud, M. 210
Raudma 71, 72
Raudsepp 171, 196, 214, 256
Raukas 152, 214
Rautio 61, 64
Rebane, A. 192
Rebane, H. 114

Reeder 379
Reek, N. 105
Reek, S. 192
Rei, A. 113, 423
Rei, F. 295
Rei, T. 134
Reiman, H. 77
Reiman, L. 175, 182, 199, 201, 454
Reiman, V. 157
Rein 403
Reinaste vt. Reinmann
Reinmann 45, 46, 69-71, 78, 100, 289, 303, 380, 387,
396-398, 419, 424, 431
Reisik 71, 314, 364, 365, 446
Rembrandt 79, 189
Riisikamp 374
Rikand 4, 5, 18, 437
Rimski-Korsakov 17, 154, 167, 451
Rinne 134, 327, 328, 367
Ritsing 153
Robeson 145
Roht 200, 210
Rohusaar 23
Rolland 196
Romanov 171
Romot 192
Roots 135, 149, 150, 326, 451
Rosenvald 28, 29
Rossini 452
Rubinstein 136, 452
Rummo, J. 1, 114, 124, 125, 223, 227, 230-232, 249, 310,
313, 317, 320, 340, 431, 446, 456, 459
Rummo, P. 213, 217
Runge 150, 151, 257
Rutoff 213
Ruus 80
Rõõmusaar 191
Ränk 80
Rääts 464
Römmer 192
Saar 451
Saareste 82
Saari 182
Saarsoo 234
Saat 135, 323
Sahlstein 184
Saluste 71, 233
Sammet 389
Sarasate 130
Saretok 191
Savi 134, 175, 256

Saving 313, 316
Schiller 172, 199, 454
Schmidt 360
Schneider-Braillard 214, 215
Schubert 163, 164, 168, 189, 451
Schumann 163
Schwarz 184
Schönberg 368
Schütz, H. 32, 69, 70, 132, 135, 156, 257, 276, 282,
322, 451
Schütz, J. vt. Sütiste
Schütz, K. 322
Scipa 145
Scott 225
Sebastian 324
Seim 44, 45, 274, 277, 404, 441
Sein 181
Selg 180
Seljamaa 102
Selter 103
Semjonov 209
Semper 204, 210, 452
Sepp, A. 135, 322, 323, 326, 452
Sepp, P. 194
Seth 82
Shakespeare 184
Shaw 172
Sheriff 192
Sibelius 145, 165
Sibor 17
Siimon 152
Sikemäe 192
Sikkenberg 194
Silbereisen 417
Sillaots 181, 183, 210, 212, 213
Sillart 322, 446
Silvet 82
Simm 140, 168
Simonson 31
Simson 322
Sinjavski 239, 242
Sirel 113
Sivitski 322
Skrjabin 130, 167, 451
Smetana 154
Sofronov 371
Soo 381
Soodla 105
Soome 2, 365, 366
Soomuste 188
Soonberg 211
Sooper 192
Soosu 298
Spektor 371
Stafenau 315, 316, 446

Stalin 16, 378
Stein, A. 305
Stein, S. 20
Steiner 113
Stepulov 241
Sternbeck 104, 247
Stock 300
Stokowski 145
Strauss, J. 163
Strauss, O. 155
Stravinski 324, 447
Strindberg 79
Strobel 155
Stürmer 316, 446
Sudermann 187
Suits 82, 208, 211, 214, 453, 454
Sunne 183
Suolahti 150
Susi 80
Suurallik 187, 220
Suursööt 115
Sviridov 371
Söber 464
Sällik 132, 276, 282
Säre 176, 183
Särgava 206
Sööt 206, 208
Sütiste 204, 208, 209, 211, 123, 452
Saljapin 145, 150
Sostakovits 168, 451
Sumakov 267
Sumjatsev 155
Zeiger 157
Zola 206, 207
Zigurs 231
Tagore 208
Tallmeister 284
Tallo 381
Talts 104, 236
Talvi 192, 199, 454
Talvik 208
Tamberg, E. 311
Tamberg, K. 44, 45, 71, 303, 441
Tamm, Aleksander 28-30, 32, 36-39, 44, 45, 151, 277, 284,
303, 305, 307, 382, 441, 445
Tamm, Ann 192
Tamm, J. 70, 132, 260, 451
Tamm, V. 326 Tamman 81, 120, 171, 182, 302, 438
Tammann vt. Tamman
Tammark 360
Tammer 115, 127, 239, 427, 428, 457
Tammilaan 246, 433

Tammsaare 171, 181, 183, 187, 196, 204-206, 209, 211,
213-215, 218
Taras 134, 143, 198
Tarmo 2, 196, 198, 202, 215, 453
Tauts 157
Tedre 234, 235
Teetsov 181, 192, 257, 454
Tehwer 225
Teike 163
Terras 116, 250, 305
Terry 8
Thomas 131
Thomson 25
Tibbett 145
Tiedeberg 133
Tigane 135, 324
Tiits 1
Tobias, R. 149, 451
Tobias, S. 150
Tomingas 181, 404, 431
Tomson 20
Toomendi, P. 151, 223
Toomendi, U. 151
Toomendi-Ullaste vt. P. Toomendi
Toona 213
Topelius 220
Topman 141, 142, 169
Torger 214
Torokoff 28, 29, 257
Torokoff-Tildeberg vt. Torokoff
Torupilli Jaan 160
Toscanini 145
Tranberg 28, 29
Treufeldt 70
Treumuth 135, 323
Trikkel 92
Trofimov 329
Tšaikovski 17, 38, 79, 130, 142, 154, 164, 167, 187, 189,
199, 451, 452
Tšernov 373
Tubin 149, 168, 451
Tuglas 196, 198, 206, 208, 209, 214, 452
Tui 192
Tuiman 312
Tuli vt. Vuolijoki
Turgenev 79
Tuttelberg 257
Twain 198
Töldsepp 97, 411
Tõnisson, A. 104, 449
Tõnisson, J. 93, 102
Tõnopa 175, 189, 190, 200, 202, 213, 257, 453
Tõnson vt. Tõnopa
Tõrmaküla 72

Türk 192, 198, 200, 213, 266, 453
Türn 94
Türnpu 38, 142, 451
Udrik 153
Uluots 104
Under 204, 208, 212, 214, 452
Ungvere 198
Urbach 38
Uudelepp 151
Uuli 134, 142, 168, 257, 457
Uusman 320, 321
Uustalu 151
Vaarman, A. 135, 152, 322
Vaarman, E. vt. Vaarman-Kaljot
Vaarman-Kaljot 151, 189, 206, 258
Vahänen 150
Vaher 81
Vahtra 211
Vaigur 176
Vain 465
Vaino 134, 212, 213, 256, 454
Vainu 92
Vaksmann 134
Valdes 254, 255
Valk 132
Vallak 209, 453
Vallimäe 326
Vane 172
Variste 184
Vasar 72, 77
Veebel 151, 155, 175
Veelman 152
Vehanen 257
Veidebach 420
Veidenbaum 314, 446
Veikat 151
Veinmann 382
Velmet 152
Veltmann 254
Vender 71, 80
Vennikas 151
Verdi 38, 79, 131, 136, 154
Verne 183
Verneuil 187
Vesterstein 323
Vestre vt. Vesterstein
Vettik 134, 153
Vidrikson 31
Viedebaum 18
Vihalem 297
Viiding 124, 162, 185, 188, 212, 213, 240, 249, 452
Viirsalu vt. Veidenbaum
Viisimaa 151, 327, 446
Viitak 409
Viitol 132-134

Vilbaste 80
Vilde 171, 175, 181, 204, 205, 209, 218, 452
Vilepill 181
Villberg vt. Vilbaste
Villmer 171 -173, 201, 213, 453
Vinter 464
Virkhaus vt. L. Wirkhaus
Virtanen 150
Viru 156
Visman vt. Wisman
Visnapuu, E. 136, 142, 457
Visnapuu, H. 80, 183, 205, 208-211, 214, 452
Voitka 203
Voldt 34
Vries 37, 38
Vuolijoki 181, 182
Vörk, E. 157, 324, 451
Vörk, H. 2, 289, 303, 305, 352, 353
Värk 323
Wagner 131, 136
Wallace 9
Wannamaker 7
Webel vt. Veebel
Weizenberg 79
Welman 321
Welo 292
Westerblom 243
Westinghouse 7
Wichman 400
Wilde 79, 209
Wirkhaus, D.C. 125
Wirkhaus, L. 133, 282
Wisman 134, 257
Wloka 184
Öun, M. 181
Öun, V. 181
Üksip 2, 77, 132, 141, 142, 164, 172, 173, 192, 200,
213, 257, 284, 314, 431, 454, 457, 458